

ЗЕМЛЕУСТРІЙ, КАДАСТР І МОНІТОРИНГ ЗЕМЕЛЬ науково-виробничий журнал

№ 3

щоквартальник

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вимоги до розміщення статті в журналі та на сайті журналу:

- назва статті;
- ім'я та прізвище автора (авторів);
- анотація — 3-6 речень;
- чітка постановка проблеми;
- стислі, але зрозуміло викладені результати інших дослідників;
- мета дослідження;
- виклад дослідження;
- чітко сформульовані та виділені головні думки;
- акцентоване подання наукової новизни, нового знання;
- висновки наприкінці статті (про досягнуті результати, користь від них та про подальші розробки).

По ходу статті має бути переклад англійською (сумарним обсягом не менше 1000 знаків): назви статті; ім'я та прізвище автора (авторів); анотації на 3-6 речень головних думок, важливих тез і формулювань, тексту, що виявляє наукову новизну (нове знання).

Обов'язковим є список використаних джерел у кізці статті (роботи не лише вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу роботу повинні позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером цієї роботи за списком використаних джерел.

Рекомендований обсяг статті — 16-28 тис. знаків, шрифти найпоширенішого типу, текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, придатними для сканування.

Додатково надсилається :

інформація про автора (авторів): ім'я, прізвище, вчене звання, вчений ступінь, посада — все це українською та англійською мовами (додатково: адресу з поштовим індексом, телефон); заява з підписами авторів про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань. Бажано також супроводити матеріали рекомендаціями до друку науковців та фахівців у даній галузі.

Категорично не приймаються описові статті (сукупність загальновідомих характеристик та оцінок об'єкту дослідження або сукупність запозичених характеристик і тез).

Редакція залишає за собою право на скорочення, незначне редагування і виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора).

Постановою президії АК Міністерства освіти і науки України від 31.05.2013 р. № 654 науково-виробничий журнал «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель» включено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук.

Журнал включено до бібліографічних баз даних: РИНЦ, Ulrichsweb, Index Copernicus, DOAJ; Research Bible індексується Google Scholar, MIAR, BASE.

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 17370-6140Р від 10.01.2011 р. Засновник: Державне підприємство «Київський науково-дослідний та проектний інститут землеустрою»

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол №1 від 29.08.2017)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Й. М. Дорош, д. е. н.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

В. І. Курило, д. ю. н., проф.

А. М. Третьак, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

ВІДПОВІДАЛЬНІ СЕКРЕТАРІ

Є. В. Бутенко, к. е. н., доц.

С. О. Осипчук, к. геол.-мін. н.

ЧЛЕНИ КОЛЕГІЇ

Штефан Бойнець, д. е. н., проф. (Словенія)

В. П. Галушко, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

В. В. Горлячук, д. е. н., проф.

Г. Д. Гуцуляк, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

Д. С. Добряк, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

О. С. Дорош, д. е. н., проф.

В. М. Другак, д. е. н., проф.

Ш. І. Ібатуллін, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

І. П. Ковальчук, д. геогр. н., проф.

І. П. Куряничук, к. е. н., доц.

П. Ф. Лойко, д. е. н., проф., чл.-кор. РААН (Росія)

А. Г. Мартин, д. е. н., доц.

Л. Я. Новаковський, д. е. н., проф., акад. НААНУ

О. П. Свігличний, д. ю. н., доц.

А. Я. Сохнич, д. е. н., проф.

М. Г. Ступень, д. е. н., проф.

М. П. Штежок, к. е. н.

В. К. Терешенко, д. е. н., проф., акад. НААНУ

М. А. Хвесик, д. е. н., проф., акад. НААНУ

Літературний редактор Н. М. Некрут

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Видавець НУБіП України,

вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041.

Свід. ДК № 4097 від 17.06.2011

МАКЕТ, ВЕРСТКА ТА ДРУК

Підписано до друку 25.09.2017

Формат 70x100/16 Умовн. друк. арк.: 4.03

Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Times New Roman.

Наклад 100. Зам. № 11051

При передруку посилання на «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель» обов'язкове.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори. Редакція журналу «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель» залишає за собою право на незначне скорочення та літературне редагування авторських матеріалів зі збереженням стилю автора і головних висновків.

© Землеустрій, кадастр і моніторинг земель, 2017

ЗМІСТ

УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ

- Третяк А.М., Дорош Й.М., Третяк Р.А.** Теоретичні поняття «землепорядний процес», «землепорядна процедура» та їх співвідношення ...3
Капінос Н.О. Методологічні основи понятійного базису інституціонального забезпечення землеустрою та землепорядкування на місцевому рівні 12

ЕКОНОМІКА ТА ЕКОЛОГІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

- Євсюков Т.О., Цвях О.М., Опенько І.А.** Аналіз інвестиційної привабливості проектів редевелопменту промислових територій в місті Києві..... 19
Кустовська О.В., Новак М.В. До питання формування землекористувань корпоративних структур сільськогосподарського виробництва..... 27

ЗЕМЕЛЬНИЙ КАДАСТР

- Гулько Л.А., Колганова І.Г.** Проблеми державної реєстрації права оренди земельних ділянок 34
Новаковська І.О., Скрипник Л.Р. Проблеми класифікації та формування земель авіаційного транспорту 46

ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬ

- Аврамчук Б.О.** Продовольча криза як чинник майбутнього коригування вартості земель сільськогосподарського призначення..... 55

МОНІТОРИНГ ТА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ

- Ковальчук І.П.** Концептуальні засади атласного геоecологічного картографування різнорангових геопросторових об'єктів і систем..... 66
Шевченко О.В. Теоретичні засади оцінки ефективності ґрунтоохоронних заходів на землях сільськогосподарського призначення 78
Барвінський А.В. Регулювання дефляційної стійкості ґрунтового покриву польських агроландшафтів 85
Бутенко Є.В., Харитоненко Р.А. Порівняльний аналіз ефективності функціонування контурно-меліоративної організації території в Україні та США 93

СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

- Демиденко Л.Г.** Сучасні принципи управління природоохоронного землекористування: європейський досвід 100
Кірова М.О. Оцінка впливу стану екологічної безпеки населення міста Києва на рівень захворюваності 107

УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ

УДК 332.2

ТЕОРЕТИЧНІ ПОНЯТТЯ «ЗЕМЛЕВПОРЯДНИЙ ПРОЦЕС», «ЗЕМЛЕВПОРЯДНА ПРОЦЕДУРА» ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ

Третяк А.М. доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України,
Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління,
Дорош Й.М. доктор економічних наук,
Національного університету біоресурсів і природокористування України
Третяк Р.А. кандидат економічних наук,
Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
E-mail: nniesco@ukr.net

Обґрунтовано поняття «землевпорядний процес», «землевпорядна процедура», «землевпорядні дії» та їх співвідношення у системі землеустрою України. Встановлено необхідність чітко розняти дані поняття. Обґрунтована важливість належної реалізації землевпорядних процесуальних норм для суспільства та держави.

Ключові слова. *Землеустрій, землевпорядний процес, землевпорядний проект, землевпорядна процедура, землевпорядні дії.*

Постановка проблеми.

Державне значення землевпорядної діяльності виявляється у тих правових наслідках, які виникають після оформлення землевпорядної документації і зумовлені потребою у гарантованому державою порядку зафіксувати безспірні права на землю та режим використання і охорони земель, відповідно до вимог Земельно-

го кодексу України, Законів України «Про землеустрій», «Про охорону земель», «Про державний земельний кадастр», «Про екологічну мережу України», «Про природно-заповідний фонд України» та інших юридичної вірогідності (достовірності). Як бачимо, процесуальна діяльність землевпорядників та інших осіб, які уповноважені державою на вчинення землевпорядних дій, має здійснюва-

тися у певному встановленому державою порядку і підпорядковуватися визначеним законодавством правам та обов'язкам осіб на кожному етапі розвитку таких відносин.

Враховуючи, що остаточною метою звернення до земельпорядних організацій і земельпорядників є земельпорядна документація, яка виготовляється відповідно до вимог законодавства та з якою пов'язуються відповідні правові властивості земельпорядної процедури [15], то й сам земельпорядний процес набуває ознак юрисдикційного, що дає можливість порівнювати його з цивільним процесом. Але порівняльний аналіз цивільного та земельпорядного процесів свідчить про недосконалість розвитку останнього, оскільки для цивільного процесу характерними є чітко встановлені Цивільним процесуальним кодексом (далі — ЦПК) стадії, права та обов'язки суб'єктів на кожній стадії розвитку цивільних процесуальних відносин тощо. У той же час, в сучасному земельпорядному процесі лише формулюється понятійний апарат, тому в його теорії слід визначити певні поняття, закріпити за ними відповідне значення й застосовування їх адекватно змісту.

Хоча законодавство про землеустрій України не оперує такими термінами, як «земельпорядний процес» та «земельпорядна процедура», вчені, які займаються дослідженням проблем землеустрою, піднімають ці питання у своїх наукових працях [13]. Проте необхідний час для широкого сприйняття запропонованої концепції. Сьогодні вже можна говорити про те, що науковці використовують певну термінологію. Так в земельпорядній науці використовується термін «процесу земельпорядного проектуван-

ня» [12]. Але для того, щоб спиратися на поняття, запропоновані ученими в галузі земельпорядного процесу, та оперувати ними, слід обґрунтувати необхідність їх введення у практику та закріплення в законодавстві.

Метою статті є теоретичне обґрунтування поняття «земельпорядний процес», «земельпорядна процедура», «земельпорядні дії» та їх співвідношення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Насамперед зупинимося на таких основних поняттях як «земельпорядний процес» та «земельпорядна процедура». Їх розкриття дасть можливість на якісно новому, теоретичному рівні зрозуміти процесуальну природу землеустрою як системи безспірної юрисдикції, яка спирається на певний порядок діяльності земельпорядних органів та організацій, уповноважених осіб із вчинення земельпорядних проваджень. Розгляд поняття «земельпорядний процес» передбачає проведення попереднього аналізу категорії «процес» і інших суміжних понять, що дозволяють розкрити зміст першого. Метою дослідження є на основі врахування досягнень науки, практики, вітчизняного і зарубіжного досвіду суттєво оновити наукову концепцію правових засад земельпорядної діяльності держави, піднести її до рівня сучасного стану науки земельного права, пристосувати цю концепцію до складних умов сучасного періоду в суспільстві з тим, щоб вона могла бути використана як теоретична основа при підготовці нового та уточненні відповідних положень чинного законодавства. Звичайно, до базисних категорій,

яким притаманна цілісність, глобальність, відносять категорії «земельне право», «землевпорядна діяльність», «система землеустрою», та ін.

Категорія «землевпорядна діяльність» є вихідною в науці земельного та землевпорядного права. Сьогодні вона стала об'єктом пильного вивчення як правознавців, так і землевпорядників та економістів. Відповідно до ст. 1 закону України «Про землеустрій» *діяльність у сфері землеустрою* це – наукова, технічна, виробнича та управлінська діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, що здійснюється при землеустрої [4].

Разом з тим потрібно визнати, що розробці саме процесуальної форми даної категорії не було приділено уваги. Розглядаючи поняття «землевпорядний процес», його місце і роль в системі суспільних відносин, буде зроблено акцент на концепції широкого розуміння юридичного процесу, проблема якого існує не одне десятиріччя.

Словники стверджують, що це слово походить від латинського і розкриває значення терміну «процес» у таких варіантах: як послідовну зміну станів або явищ, що відбувається закономірним порядком; хід розвитку чогось, плин, перебіг[9]; судова справа; порядок здійснення діяльності слідчих, адміністративних і судових органів [13]; сукупність послідовних дій для досягнення якого-небудь результату [2]; хід будь-якого явища, послідовна зміна станів, стадій розвитку[10].

У праві під процесом розуміють визначену законом процедуру застосування матеріальних правових норм [15]. Науковці зазначають, що процес – це форма існування будь-якого явища, а вузьке розуміння юридичного процесу суперечить фактам об'єк-

тивної дійсності й філософському змісту самого поняття «процес» [11]. Адже будь-яка правозастосовна і навіть правотворча діяльність, що проводиться в межах певної процедури, має зміст процесуальної. Процес має місце завжди, коли здійснюється правозастосовна діяльність з реалізацією матеріально-правових приписів.

У земельному праві категорія «процес» специфічна і слугує для позначення відносин, що забезпечують регулятивні та охоронні земельно-майнові правовідносини. Ураховуючи специфіку землевпорядного процесу, особливості суб'єктивного складу землевпорядно-процесуальних правовідносин, беручи до уваги тісний взаємозв'язок землевпорядного процесу з іншими галузями права, очевидно, що належна реалізація землевпорядних процесуальних норм можлива тільки за умови комплексної цілеспрямованої діяльності всіх учасників землевпорядної діяльності. І, якщо погодитися з думкою Д. Бахраха [1], що ознаками юридичного процесу є свідомо, цілеспрямована діяльність, яка полягає в реалізації владних повноважень суб'єктами публічної влади, що взаємодіють один з одним і з невладними суб'єктами; вона запрограмована на досягнення певного юридичного результату, на вирішення конкретної справи; вона документується: проміжні та остаточні підсумки процесуальної діяльності відображаються в офіційних документах, і, як правило, воля суб'єкта влади оформляється правовим актом; існує розгорнута детальна регламентація цієї діяльності юридичними нормами (процесуальна форма), то можна стверджувати, що ці всі ознаки властиві і землевпорядному процесу.

Щодо землевпорядного процесу, то ми вважаємо, що землевпорядний процес це діяльність, безпосередньо

пов'язана з необхідністю використання різних методів і засобів юридичної техніки. В землевпорядному процесі існує система вимог, що пред'являються до землевпорядних дій провадження землеустрою, які містяться в земельному законодавстві. Оскільки землевпорядний процес – різновид юридичного процесу і зводиться до передбаченого законом порядку здійснення землевпорядних дій, він характеризується складним структурним змістом. Елементами землевпорядного процесу є його суб'єкти, стадії та провадження, які дозволяють окреслити межі в просторі і часі та предметний склад цієї форми діяльності.

До дослідження землевпорядного процесу та землевпорядної процедури спонукають проблеми які виникли в процесі здійснення землеустрою та якості землевпорядної документації.

З метою визначення сутності понять «процес» і «процедура» та їх співвідношення слід розглянути такі варіанти: можливості ототожнення процесу та процедури; можливості поглинання одним, більш ширшим поняттям, іншого. Щодо першого варіанту, то Б.М. Лазарев, не ототожнює терміни «процедура», «процес», «процесуальне провадження»[5]. Щодо другого, то багато учених вважають процедуру ширшим поняттям, яке має поглинати процес. Так, В.В.Копейчиков зазначав: «Усі приписи процесуальних норм мають процедурний характер. Відтак, приписи процесуальних норм виступають завжди як категоричне веління щодо суб'єктів, які уповноважені організувати правозастосовчий процес, і можуть містити диспозитивні засади щодо зацікавлених учасників правозастосовчого процесу» [3].

Крім того, Б.М. Лазарев підкреслював значення встановлення проце-

дур правовими нормами, що забезпечує перетворення їх в «юридичний елемент правопорядку». Він зазначає, що правові норми, які закріплюють та встановлюють процедури, і в той же час містять ідеальні моделі процесу, є процедурними, а отже, і процесуальними [5]. Проте таку позицію можна правильно застосовувати у разі, якщо визначений законодавством порядок здійснення будь-яких дій слід визнати певною догмою, «відійти» від якої не може жоден із суб'єктів. Але, як свідчить судова практика, навіть нормативно закріплена процедура вчинення виконавчих дій (*так само й землевпорядних дій. — А.Т.*) може бути визнана недійсною, а тому не може вважатись догмою, лише на базі якої мають реалізуватися права суб'єктів [8], а тим більше ідеальною.

Стабільність будь-якої процедури, зокрема й землевпорядної, залежатиме від її досконалості, що зумовлюється тривалістю її застосування або «випробуванням у дії». Тому процедурні норми Закону України «Про землеустрій» та Земельного кодексу України мають узгоджуватися з нормами, що регламентують матеріальні права. Якщо ж цього не відбудеться, то виникне необхідність внесення відповідних змін, і відповідною стабільністю (*не кажучи вже про ідеальність*) щодо інших норм, такий Закон не відрізнятиметься.

Крім того, землевпорядні органи чи організації вправі діяти не тільки в межах певної процедури, а й виходити за її межі, якщо такі дії не суперечитимуть закону та його діями не будуть порушені права інших осіб. Так, ч. 8 ст. 8 ЦПК України передбачено: якщо спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (ана-

логія закону), а за відсутності такого – виходить із загальних засад законодавства (аналогія праву). Думки учених-процесуалістів щодо можливості застосування аналогії процесуального закону розділилися [15]. Науковці, які займаються проблемами матеріального права, вважають: можлива лише аналогія щодо матеріальних галузей права. Автори підтримують думку вчених про можливість застосування аналогії процесуальних норм.

У правовій науці вже давно застосовуються поняття «цивільний процес», «адміністративний процес» у широкому значенні певної галузі знань, яка досліджує діяльність уповноважених осіб, що змушує надати терміну «процедура» меншого значення як певного визначеного законодавством порядку діяльності уповноваженої особи.

Отже, якщо процедура – це статична норма, а процесуальна діяльність – її динамічний критерій, то останній має постійно перевіряти землевпорядну процедуру на відповідність її потребам окремих осіб і суспільства. Як бачимо, відбувається взаємний вплив процедури на правильність діяльності землевпорядних органів та організацій, що має контролюватися органами юстиції, судом, прокуратурою та іншими державними органами. Водночас землевпорядники, вчиняючи землевпорядні та земельно-кадастрові дії, мають постійно «перевіряти» процедуру на її «дієздатність» в конкретних умовах та позитивно впливати на її вдосконалення відповідно до потреб охорони і захисту інтересів всіх суб'єктів, зокрема й державних.

Будь-яка процедура повинна мати певні межі. Щодо землевпорядної процедури, то вона має забезпечувати юри-

дичну вірогідність (*достовірність*) вчинюваним землевпорядним діям. Отже, її межі мають бути законодавчо закріплені. Одночасно невинний розвиток суспільства визначає необхідність постійного контролю за межами дії землевпорядного процесуального порядку, розробки конкретних механізмів здійснення землевпорядного процесу, прогнозування його розвитку, вдосконалення нормативної бази. Всі ці завдання неможливо виконати без наукового аналізу проблемних питань та контролю з боку державних органів за правильністю вчинення землевпорядних дій. Це положення, зокрема, спонукає науковців не тільки адаптувати процеси до чинного законодавства, а й прогнозувати розвиток процедури з метою подальшого закріплення новітніх концепцій в законодавстві.

Під час вчинення землевпорядної дії, розроблення землевпорядної документації особа може здійснити правопорушення, яке, зрозуміло, не регламентується нормами земельного законодавства, а це вже є реальним відходом від однієї визначеної законом процедури до іншої. Отже, у майбутньому необхідно здійснювати порівняння визначеної законодавством поведінки суб'єктів (*процедури*) і реальної для того, щоб кваліфікувати дії як певні порушення. Так, при вчиненні землевпорядником або суб'єктом землевпорядних правовідносин дій, не регламентованих земельним законодавством, може виникнути спір, який може стати предметом розгляду судом. Отже, дія і її регламентація законом можуть відрізнятись, що свідчить про необхідність в деяких випадках порівнювати їх як відносно самостійні юридичні категорії.

Таким чином, для землевпорядної науки та практики необхідними є за-

кріплення двох відносно самостійних понять «*землевпорядний процес*» і «*землевпорядна процедура*», які будуть відрізняти реальну поведінку суб'єктів від законодавчо регламентованої. Такі ж аспекти, безумовно, мають істотне значення для землевпорядної науки, якій також потрібен свій понятійний апарат, щоб науковці на належному рівні могли моделювати теоретичні основи землевпорядного процесу. Саме на процедуру покладається завдання визначити варіанти правомірної поведінки, а також наділити суб'єктів повноваженнями діяти в них певним передбаченим законом способом або навіть за декількома можливими варіантами правомірної поведінки. Саме так має встановлюватися загальний порядок вчинення землевпорядних дій. Але в багатьох випадках саме реальні дії суб'єктів правовідносин цікавлять як правову науку, так і уповноважених з перевірки законності дій суб'єктів осіб.

Наприклад, землевпорядна організація розробила проект відведення земельної ділянки, який пройшов відповідні погодження та затвердження і на його основі була здійснена державна реєстрація земельної ділянки та прав на неї. Але пізніше було встановлено, що межі земельної ділянки пересікаються з іншою ділянкою. Виходячи з процедури встановлення землевпорядником дійсних намірів сторін на вчинення правочину, що передбачена Законом «Про землеустрій», землевпорядник не здатний був реально встановити цю обставину. За таких умов не тільки документація із землеустрою має визнаватися недійсною, а й увесь процес його посвідчення. Але процедура посвідчення цього правочину не може визнаватися недійсною, оскільки розрахована на правомірні висновки

посадових осіб земельних органів при здійсненні правочинів і не здатна врахувати кримінальні обставини, за яких відбулося погодження даного проекту. У такому разі мають пропонуватися лише шляхи її удосконалення.

У той же час, якщо землевпорядником був розроблений проект землеустрою, із порушенням правил кадастрової зйомки земельної ділянки, то винним слід вважати землевпорядника, а не процедуру погодження проекту як здійснення правочину. Тобто реальна поведінка — це фактичні конкретні обставини, які мають враховуватися землевпорядником при вирішенні питання про можливість вчинення правочину і випадки їх встановлення мають регламентуватися загальним або спеціальним порядком вчинення землевпорядних дій. У даному випадку землевпорядник, згідно положень Земельного кодексу та Закону України «Про землеустрій», повинен приймати самостійно рішення про продовження розроблення проекту землеустрою чи припинити його розроблення.

Отже, під *землевпорядною процедурою* слід розуміти *сукупність визначених законом норм, які регулюють послідовність, можливі варіанти поведінки суб'єктів в землевпорядних правовідносинах, загальні і конкретні умови вчинення землевпорядних дій, а також права та обов'язки суб'єктів землевпорядного процесу при вчиненні тих чи інших дій*[13].

При цьому основна увага має бути сконцентрована на регламентації повноважень осіб, які наділені компетенцією на вчинення землевпорядних дій. *Наприклад*, в землевпорядному порядку може здійснюватися переоформлення прав власності на земельну ділянку від однієї особи до

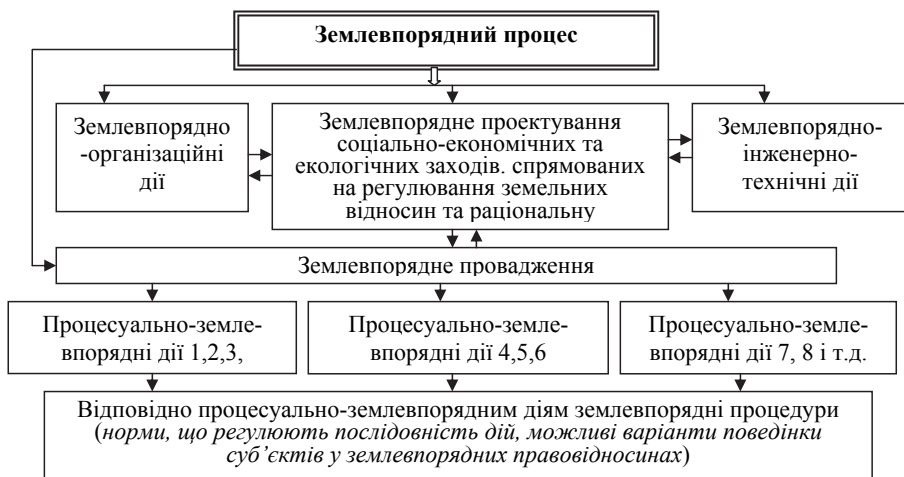

Рисунок 1. Концептуальна модель землевпорядного процесу на сучасному етапі розвитку землеустрою в Україні

іншої шляхом розроблення технічної документації із землеустрою. Тому правове значення землевпорядного процесу впливає на його сприйняття як вагомого юридичного процесу, що має здійснюватися відповідно до визначеної Законом процедури та згідно інших вимог законодавства.

У свою чергу, землевпорядна процедура складається із загального порядку і спеціальних правил вчинення землевпорядних дій, до яких можна віднести як загальні правила відновлення меж земельної ділянки та розроблення технічної документації, так і особливих (специфічних) правил геодезичних зйомок чи містобудівних стандартів тощо.

Щодо землевпорядного процесу, то на даній стадії дослідження під ним слід розуміти сукупність реальних дій суб'єктів землевпорядних процесуальних правовідносин [13].

З юридичної практики випливає, що більшість процесів відповідає процедурі їх вчинення, оскільки достатня кількість правочинів здійсню-

ваних в землевпорядному порядку не визнаються недійсними і більшість дій землевпорядників не оскаржується, а тому землевпорядний процес у більшості випадків загалом збігається з процедурою його вчинення. Однак для землевпорядної науки це лише окремий випадок, а не загальне правило, оскільки інший висновок буде суперечити природі будь-яких процесів, існування яких неможливе без постійного їх удосконалення й адаптації до реальних та конкретних взаємовідносин.

На рис. 1. приведена концептуальна модель землевпорядного процесу на сучасному етапі розвитку землеустрою в Україні.

Отже, землевпорядний процес – це сукупність вчинюваних землевпорядних дій, якщо за однією заявою вчиняється одне провадження, та землевпорядно-процесуальних правовідносин, які виникають під час вчинення землевпорядного провадження. Землевпорядний процес можна також розглядати як сукупність декількох

землевпорядних проваджень, якщо вони об'єднані в процес розроблення одного проекту землеустрою.

Наприклад, розроблення проектів землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів здійснюється поетапно із генеральними планами населених пунктів, які проходять обов'язкове громадське обговорення, що обумовлює здійснення декількох землевпорядних проваджень.

Висновок.

У широкому сенсі під землевпорядним процесом слід розуміти юрисдикційну діяльність уповноважених державою осіб, яка здійснюється відповідно до визначеної законом процедури та інших вимог законодавства України із захисту і охорони безспірних прав на землю та інтересів як фізичних, юридичних осіб, так і держави, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил.

Список використаної літератури

1. Бахрах Д. Н. Юридический процесс и административное судопроизводство / Д. Н. Бахрах // Журн. рос. права. – 2000. – № 9., с. 17.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. Т. В. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2002., с. 997.
3. Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копейчикова. – К., 1999. – с. 230.
4. Закон Україна «Про землеустрій». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 36, ст.282.

5. Лазарев Б.М. Понятие и виды управленческих процедур. Их роль в механизме государственного управления /Б.М. Лазарев // Управленческие процедуры / Под ред. Б.М. Лазарева. — М., 1988. — С. 5.
6. Ніколаєва Т. Позов до Мін'юсту / Т. Ніколаєва // Юридичний вісник України. — К., 2002. — №4. — С. 12.
7. Новий словник іншомовних слів / укл. і пер. О. М. Сліпущко. – К.: Аконіт, 2007., с. 619.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М., 1987., с. 558.
9. Основин В. С. Государственное право / В.С. Основин // Процессуальные нормы и отношения в советском праве в и непроцессуальных отраслях; под. ред. И. А. Галагана. – Воронеж, 1985., с. 95.
10. Словарь иностранных слов. – 15-е изд., испр. – М., 1988., с. 407.
11. Статті 181-186 Земельного кодексу України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст.27.
12. Третяк А.М. Землевпорядне проектування: Теоретичні основи і територіальний землеустрій: Навч. Посібник / А.М. Третяк. – К.: Вища освіта, 2006. – 528 с.
13. Третяк А.М. Парадигма розвитку сучасної теорії землеустрою в Україні /А.М. Третяк // Землевпорядний вісник. № 9 2016. с.20-23.
14. Цивільний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. — К.: Видавць Фурса С.Я.: КНТ, 2010. — Т. 1. — С.71-73.
15. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко [та ін.]. — К.: Укр. енцикл., 1998. — Т. 5. П-С, 2003., с. 689.

References

1. Bachrach D.N. (2000), „Legal process and administrative legal proceedings” Zurnalros. prava, no. 9, pp. 17
2. Velykyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language] (2002), in Busel T.V. (ed.), Perun, Irpin, Ukraine

3. Zahalna teoria derzhavy i prava [General theory of state and law] (1999), in Kopeichukova V.V. (ed.), Kyiv, Ukraine
4. Zakon Ukrainy "Pro zemleustriy" [Law of Ukraine "On land management"] (2002), Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 3-4, pp.27
5. Lazarev B.M. (1988), Ponyatie i vidy upravlencheskih prozedur. Ihrol v mehanizme gosudarstvennogo upravleniya [Concepts and types of management procedures. Their role in the mechanism of public administration], in. Lazarev B.M. (ed.), Moscow, Russia
6. Nikolaieva T. (2002), "Claim to the Ministry of Justice" Iurydychnyi visnyk Ukrainy, no. 4, pp. 12
7. Novyi slovnyk inshomovnykh sliv [Russian dictionary] (2007), in Slipushko O.M. (ed.), Akonit, Kyiv, Ukraine
8. Ozegov S.I. (1987), Slovar russkogo yazyka [Russian dictionary], Moscow, Russia
9. Osnovin V.S. (1985), Gosudarstvennoe pravo. Prozessualnye normy i otnoshenia v sovetskom prave i v neprozesualnykh otrasliach [State law. Procedural norms and relations in Soviet law in non-trades branches], in Galagana I.A. (ed.), Voronez, Russia
10. Slovar inostrannykh slov [Dictionary of foreign words] (1988), 15th ed., Moscow, Russia
11. Zemelnyi kodeks Ukrainy [Land Code of Ukraine] (2002), Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 3-4, pp.27
12. Tretiak A.M. (2006), Zemlevporiadne proektuvannya: Teoretychni osnovy terytorialnyi zemleustrii: Navchalnyi posibnik [Land Management Design: Theoretical Foundations and territorial land management: Textbook], Vyscha osvita, Kyiv, Ukraine
13. Tretiak A.M. (2016), "Paradigm of development of modern land management theory in Ukraine" Zemlevporiadnyi visnyk, no. 9, pp. 20-23
14. Zvyilnyi prozesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar [Civil Procedural Code of Ukraine. Scientific and practical commentary] (2003), in FursaS.Ia. (ed.), KNT, Kyiv, Ukraine
15. Iurydychna enzyklopedia [law encyclopedia] (1998), in Shemshuchenkolu.S. (ed.), Ukrainian encyclopedia, Kyiv, Ukraine

**Tretiak A.M., Dorosh I.M.,
Tretiak R.A.**

THEORETICAL CONCEPTS "LAND MANAGEMENT PROCESS", "LAND MANAGEMENT PROCEDURE" AND THEIR RELATIONSHIPS

The concepts "land management process", "land management procedure", "land management actions" and their relation in the system of land management of Ukraine are substantiated. Established the need to clearly distinguish the concepts. The importance of proper implementation of land use procedural norms for the society and the state is grounded.

Keywords. Land management, land management process, land management project, land management procedure, land management actions.

**Третяк А.М., Дорош Й.М.,
Третяк Р.А.**

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОНЯТИЯ «ЗЕМЛЕУСТРОИТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС», «ЗЕМЛЕУСТРОИТЕЛЬНАЯ ПРОЦЕДУРА» И ИХ СОТНОШЕНИЕ

Обосновано понятие «землеустроительный процесс», «землеустроительная процедура», «землеустроительные действия» и их соотношение в системе землеустройства Украины. Установлена необходимость четко различать данные понятия. Обоснована важность надлежащей реализации землеустроительных процессуальных норм для общества и государства.

Ключевые слова. Землеустройство, землеустроительный процесс, землеустроительный проект, землеустроительная процедура, землеустроительные действия.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТІЙНОГО БАЗИСУ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Капінос Н.О., аспірантка*,

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

E-mail: nnieco@ukr.net

Обґрунтовано, що понятійний базис інституціонального забезпечення землеустрою та землепорядкування на місцевому рівні в умовах нових земельних відносин і децентралізації влади включає місцеві програми розвитку землекористування, землепорядне та містобудівне планування, формування земельного устрою відповідної території та здійснення землепорядкування й інфраструктурне забезпечення землеустрою.

Ключові слова. *Землеустрій, землепорядкування, інституціональне забезпечення, землекористування, територіальна громада.*

Постановка проблеми.

Теоретичні основи здійснення землеустрою на місцевому рівні вже достатньо опрацьовані [1, 4], однак можна стверджувати, що стосовно інституціонального забезпечення вони не отримали ще остаточного вирішення. Тому є доцільним запропонувати авторське бачення стосовно сутнісного визначення цього поняття. В класичному вигляді цей термін вживався і багато десятиків років тому і в буквальному сенсі означав «фундамент», «основу».

За роки земельної реформи склалися вельми високі ризики інноваційної діяльності щодо впорядкування використання земельних та інших природних ресурсів на міс-

цевому рівні. Невдачі інноваційного розвитку національної системи землеустрою пов'язані з рядом причин: недооцінкою ролі інновацій, важливості створення інвестиційного клімату та інноваційної системи землепорядного планування розвитку землекористування, розуміння ролі держави та територіальних громад на етапі модернізації економіки землекористування [1, 2], що привів його до недосконалості національної державної земельної політики, послужили мотивом дослідження даної теми.

Щоб переломити ситуацію, обстановку, виникає потреба теоретичного осмислення використання механізмів інноваційного розвитку та використання на практиці досвіду найбільш розвинених країн світу,

*науковий керівник доктор економічних наук, професор Третяк В.М.

створення стимулюючих умов для інноваційно-інвестиційної діяльності в подальшій розробці теоретичних аспектів концепції сталого розвитку землекористування територій територіальних громад [1, 5]. Різні механізми вимагають зміни сформованих стереотипів управління землекористуванням, землеустроєм та економічними процесами. Поглиблений розгляд проблеми переходу на інноваційний шлях розвитку землекористування на місцевому рівні дозволить визначити пріоритетність формування інвестиційного клімату та інноваційної системи землеустрою і землекористування, з урахуванням національних та місцевих традицій і української ментальності виробити модель інституціонального середовища, визначити систему економічних та землевпорядних інструментів, що сприяють управлінню землекористуванням методом землевпорядного планування.

Інституціональний підхід представляється особливо перспективним стосовно оцінки тенденцій, пов'язаних з інноваційним розвитком економіки землекористування територій, оскільки від динаміки цього процесу залежать темпи розвитку національної та економіки територіальних громад. Необхідність звернення до інституціоналізму обумовлена тим, що існуючі в економічній теорії підходи сильно розрізняються в розумінні умов, причин і рушійних сил інноваційного розвитку економіки. Активізація інноваційної діяльності виступає необхідною умовою подальшого якісного і кількісного розвитку національної та економіки територіальних громад. У цьому контексті розробка інституційних аспектів, пов'язаних з формуванням інноваційного клімату

в економічних організаціях та системі землеустрою набуває важливого самостійного значення, що і актуалізує тему дисертаційного дослідження.

Основною метою статті є дослідження методологічних основ понятійного базису інституціонального забезпечення землеустрою та землевпорядкування на місцевому рівні в умовах нових земельних відносин і децентралізації влади.

Виклад основного матеріалу.

Збалансований розвиток землеустрою та землевпорядкування як механізму розвитку соціально-економічної, екологічної та правової системи землекористування на відповідній території [1, 2. 6] забезпечується взаємодією між собою цілої сукупності умов і факторів, які можна згрупувати відповідно за якісними характеристиками, по шести блоках (рис. 1).

Інституціональне забезпечення збалансованого розвитку землеустрою та землевпорядкування територій територіальних громад можливо лише в тому випадку, якщо вдається досягти узгодженості та компліментарності всіх шести блоків та односпрямованість їх розвитку. В силу ряду об'єктивних обставин інституціональні чинники в організації процесу взаємодії збалансованого розвитку землеустрою та землевпорядкування територій територіальних громад і стратегічних цілей їх економічного зростання набувають особливої значущості.

По-перше, зміна життєвих циклів соціально-економічної системи, як і будь-якої, що самоорганізується складної динамічної системи, відбувається нелінійно, через бифуркації. Зміна циклів супроводжується кардинальними

Рисунок 1. Логічно-смыслову схему взаємодії факторів, що забезпечують інституціональне середовище збалансованого розвитку землеустрою та землевпорядкування територій територіальних громад.

змiнами в структурi системи. У цих умовах виникає нагальна потреба в базових регуляторах, які покликані захищати систему від «руйнування дощенту» в період біфуркацій і створювати передумови для переходу в режим «керованого», «творчого» хаосу.

По-друге, місцева економіка як система відносин держави, територіальних громад, бізнесу та населення відповідних територій і їх взаємодій постійно ускладнюється. Відповідно, і транзакційні витрати в системі земельних відносин, і їх частка в загальних витратах зростають. Необхідно використовувати ефективні механізми зниження транзакційних витрат в системі земельних відносин та землеустрою, в іншому випадку економіка не витримає зростаючий тягар витрат. Ці механізми передба-

чають розвиток довірчих відносин, що стають найважливішою економічною категорією. Якщо люди не довіряють своїй владі, а уряд своєму народу, якщо громадяни не довіряють один одному і т.д., економіка в цілому і землекористування зокрема, не може стабільно розвиватися. Тому кардинально зростає роль інститутів в економічному житті, що формують довірчі відносини. Інституціональний аспект збалансованого розвитку земельного устрою як результату землеустрою і землевпорядкування територій територіальних громад включає в себе широкий спектр методів, способів, правил, норм поведінки, механізмів реалізації, форм організації та взаємодії; напрямків розвитку суспільних груп і виробничих комплексів, які забезпечують

вирішення екологічних, економічних, соціальних і науково-технічних питань в процесі, який визначається нами як збалансований розвиток землеустрою та землевпорядкування відповідних територій. Умови інституціонального середовища, в яких відбувається функціонування землеустрою та землевпорядкування, безперечно, впливають на збалансованість розвитку землекористування на території територіальних громад. Інституціональне середовище території ради (*і особливо об'єднаної територіальної громади*) представляється як сукупність формальних і неформальних інститутів, що функціонують в регіоні. Розглянемо більш докладно основні з них.

Перший блок - мотиваційний, що включає в себе потреби, інтереси і мотиви, які становлять основу імпульсів, прагнень і дій людей, що формують у них бажання глибше пізнати і зрозуміти себе і навколишнє середовище, здійснювати свою діяльність в гармонії з іншими людьми, суспільством і природою, самовдосконалюватися і вдосконалювати умови своєї життєдіяльності.

Зміст *другого блоку* становить сукупність знань, умінь, навичок, нововведень, що виникають і накопичуються в процесі діяльності, пізнання і самовдосконалення, і є засобом вирішення проблем гармонізації взаємодії «людина - суспільство - природа».

Третій блок включає в себе політичні чинники і умови, які створюють загальну спрямованість дій на всіх рівнях і у всіх ланках суспільства, організовуючи діяльність людей в системі земельних відносин та землеустрою для досягнення значущих для суспільства і системоутворюючих цілей та завдань, спрямованих на

збалансований розвиток території в цілому, та землекористування зокрема.

У четвертому блоці представлена нормативно-правова компонента, що складається із сукупності правових норм і обмежень, які формують юридичну базу взаємодій як усередині соціально-економічної та екологічної систем, так і взаємовідносин даних систем з зовнішнім середовищем.

П'ятий блок, який включає в себе ціннісно-культурні фактори і умови інтеграції суспільства в цілісну єдність на основі історично і культурно обумовлених смислових значень життєдіяльності і ментальності.

І, нарешті, *шостий блок* - управлінський, що містить весь арсенал інструментів управління, що забезпечують планування, координацію і контроль в соціально-економічній та екологічній системах з тим, щоб домогтися їх внутрішньої інтеграції і адаптації до зовнішніх змін найбільш ефективним чином.

На підставі викладеного можна вважати, що **інституціональне забезпечення землеустрою на місцевому рівні** - це сукупність суспільних інтересів, елементів, дій та інституцій, направлених на розбудову земельних відносин та системи земельного устрою, які забезпечують гармонійне функціонування землекористування на місцевому та інших ієрархічних рівнях розвитку економіки відповідних територій (рис. 2).

Саме ці постулати націлені на формування належної інфраструктури інституціонального забезпечення землеустрою на місцевому рівні як такої, що активізує ефективність її використання з позицій бюджетної доходності та вирішення проблем соціуму.

Сутність ефективного інституціонального забезпечення землеустрою на місцевому рівні реалізується в системі критеріїв та показників. На сьогодні немає єдиного інтегрального показника, який дозволяв би цілісно оцінити ефективність землеустрою

як на державному рівні так і на місцевому, оскільки в методологічному плані розробити такий показник доволі складно [1, 3].

Про недосконалість юридичної та інституційної основи землеустрою і землевпорядкування свідчить ціла

Рисунок 2. Понятійний базис інституціонального забезпечення землеустрою та землевпорядкування на місцевому рівні

низка проектів законів України (*більше 30*), які були зареєстровані у Верховній раді України протягом останніх 5-ти років.

Висновки.

Інституціональне забезпечення землеустрою та землепорядкування на місцевому рівні - це сукупність суспільних інтересів, елементів, дій та інституцій, направлених на розбудову земельних відносин та системи земельного устрою, які забезпечують гармонійне функціонування землекористування на місцевому та інших ієрархічних рівнях розвитку економіки відповідних територій. Понятійний базис інституціонального забезпечення землеустрою та землепорядкування на місцевому рівні в умовах нових земельних відносин і децентралізації влади який включає місцеві програми розвитку землекористування, землепорядне та містобудівне планування, формування земельного устрою та здійснення землепорядкування й інфраструктурне забезпечення землеустрою.

Список використаних джерел

1. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія: [монографія] / А.М. Третяк – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2013.– 488 с.
2. Третяк А.М. Наукові основи економіки землекористування та землепорядкування: [монографія] / А.М. Третяк, В.М. Другак. – Київ: ЦЗРУ, 2003. 337с.
3. Третяк Н.А. Розвиток системи управління земельними ресурсами як економічної функції власності на землю: [монографія] / Н.А. Третяк – Херсон: Грін Д.С., 2013. – 254 с.
4. Третяк А.М. Понятійні аспекти і сутність термінів «землеустрій» та «землепорядкування» в Україні. / А.М. Третяк, В.М. Третяк // Землепорядний вісник. № 12. 2016. С.16-20.
5. Дорош О. Організаційно-інституціональне забезпечення територіального планування землекористування сільських територій / О. Дорош // Економіст. – 2015. – № 8. – С. 22–25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2015_8_7.
6. Капінос Н.О. Значення і роль землеустрою на місцевому рівні і розвитку землекористування територіальних громад. / Н.О. Капінос // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2017. – № 1. – С. 98-105.

References

1. Tretyak A. Land Management in Ukraine: Theory, Methodology: [monograph] / A. Tretyak - Kherson: OLDI-PLUS, 2013.- 488 p.
2. Tretyak A. Scientific fundamentals of the economy of land use and land management: [monograph] / A. Tretyak, V. Drugak - Kyiv: TSZRU, 2003. 337p.
3. Tretyak N. Development of land management system as an economic function of ownership of land: [monograph] / N. Tretyak - Kherson: Grin D.S., 2013. - 254 p.
4. Tretyak A. Conceptual aspects and the essence of the terms “planning” and “land management” in Ukraine. / A. Tretyak, V. Tretyak // Land Management Bulletin. № 12. 2016. P.16-20.
5. Dorosh O. Organizational and institutional support of territorial planning of land use in rural areas / O. Dorosh / Economist. - 2015. - № 8. - P. 22-25. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2015_8_7.
6. Kapinos N. The significance and role of land management at the local level and the development of land use of territorial communities. / N. Kapinos // Land management, cadastre and land monitoring. - 2017. - № 1. - P. 98-105.

N. Kapinos

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE CONCEPTUAL BASIS OF INSTITUTIONAL PROVISION OF LAND MANAGEMENT AND LAND MANAGEMENT AT THE LOCAL LEVEL

It is substantiated that the conceptual basis of institutional provision of land management and land management at the local level, in the conditions of new land relations and decentralization of power, includes local land use development programs, land management and urban planning, the formation of the land structure of the respective territory and the implementation of land management and infrastructure provision of land management.

Keywords. Land management, land management, institutional provision, land use, territorial community.

Капинос Н.А.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОНЯТИЙНОГО БАЗИСА ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗЕМЛЕУСТРОЙСТВА И ЗЕМЛЕУСТРОЙСТВА НА МЕСТНОМ УРОВНЕ

Обосновано, что понятийный базис институционального обеспечения землеустройства и землеустройства на местном уровне в условиях новых земельных отношений и децентрализации власти включает местные программы развития землепользования, землеустроительное и градостроительное планирование, формирование земельного устройства соответствующей территории и осуществление землеустройства и инфраструктурное обеспечение землеустройства.

Ключевые слова. Землеустройство, землеустройства, институциональное обеспечение, землепользования, территориальная община.

ЕКОНОМІКА ТА ЕКОЛОГІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

УДК 330.322

АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПРОЕКТІВ РЕДЕВЕЛОПМЕНТУ ПРОМИСЛОВИХ ТЕРИТОРІЙ В МІСТІ КИЄВІ

Євсюков Т.О., доктор економічних наук, доцент,

Цвях О.М., аспірант

Опенько І.А., кандидат економічних наук,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: ivan_openko@ukr.net

В даній статті здійснена оцінка ефективності інвестиційно-будівельних проектів, пов'язаних із редевелопменту промислових територій, представлені основні переваги та недоліки даних проектів з огляду на стале міське землекористування.

***Ключові слова:** інвестиції, інвестиційна діяльність, редевелопмент, промислові території, землекористування.*

Постановка проблеми.

На сучасному етапі розвитку земельних відносин в умовах великих міст нашої країни актуальним питанням є розвиток інвестиційної діяльності, залучення та використання іноземних інвестицій [1].

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» [2] під інвестиціями варто розуміти «всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект».

Для економіки будь-якого міста, в тому числі м. Києва, та для розвитку міського землекористування, реновації промислових територій, деіндустріалізації неефективних виробничих центрів, надзвичайно важливим є активізація інвестиційної діяльності (залучення іноземних інвестицій), як одного з найефективніших механізмів розвитку та діяльності вітчизняних підприємств.

Мета статті проаналізувати найбільш ефективний спосіб використання земельної ділянки при розробленні інвестиційних проектів редевелопменту промислових територій з метою еколого-економічного

розвитку промислових землекористувань в місті Києві.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

Проблемами розвитку земельних відносин у містах та формування збалансованого міського землекористування присвячені праці вітчизняних дослідників, зокрема, Д. С. Добряка, О. І. Драпиковського, Ю. Ф. Дехтяренка, І. Б. Іванової, Ш. І. Ібатулліна, Ю. П. Кулаковського, В. О. Леонця, А. Г. Мартина, І. О. Новаковської [3], В. І. Нудельмана, М. Г. Ступеня, А. Я. Сохничя, А. М. Третьяка та інших. Водночас в умовах сучасних тенденцій розвитку великих міст, промислові території з морально застарілими і економічно нерентабельними виробництвами стають перепоною для забезпечення процесу сталого розвитку. Саме тому, міста, які вступили в постіндустріальну епоху потребують нових шляхів удосконалення інфраструктури, які безпосередньо пов'язані з процесом редевелопменту та значними інвестиційними вкладеннями.

Виклад основного матеріалу.

Редевелопмент територій – це комплексна діяльність, спрямована на зміну існуючої забудови території, що здійснюється за допомогою великих капіталовкладень (інвестицій), в реконструкцію; реновацію; капітальний ремонт; знесення; переобладнання; поліпшення стану навколишнього середовища, результатом якої є позитивний ефект з економічної, соціальної та екологічної сторін [4,5].

Інвестиційно-будівельні проекти, які пов'язані з редевелопментом промислових землекористувань

(об'єктів) в системі управління міста, характеризуються значними ризиками зважаючи на високу капіталомісткість, прив'язки до певної території та впливу інших внутрішніх і зовнішніх факторів. Саме тому така інвестиційна діяльність повинна забезпечуватись винятковою динамічністю управління для забезпечення якісної реалізації і необхідного рівня прибутковості, та сталого розвитку міських територій. При цьому, розвиток виробничих зон в місті шляхом редевелопменту може бути повноцінним не тільки з позиції економічного розвитку території, але і за умови взаємопов'язаного вирішення проблем містобудівного характеру, працевлаштування населення, охорони навколишнього середовища та відповідних перетворень у соціальній сфері та адміністративно-правовій системі великих міст [3,5,6].

Водночас С. Н. Максимов в своїй праці [7], присвяченій девелопменту, пропонує загальний алгоритм вибору і оцінки можливого розвитку земельної ділянки (рис. 1) [8].

Як видно з даного алгоритму, спочатку вибір був зроблений між основними сегментами ринку, потім, після вибору ринку, порівнювалися конкуруючі проекти. Проект № 2 був відкинтий ще на етапі аналізу найбільш ефективного використання земельної ділянки, проект № 3 – при оцінці економічної ефективності [7, 8].

У будь-якому випадку основним, в кінцевому результаті, фактором ефективності інвестиційних вкладень є економічна ефективність проекту деіндустріалізації.

На сьогоднішній день економічна оцінка ефективності інвестиційно-будівельних проектів, пов'язаних із редевелопментом промислових

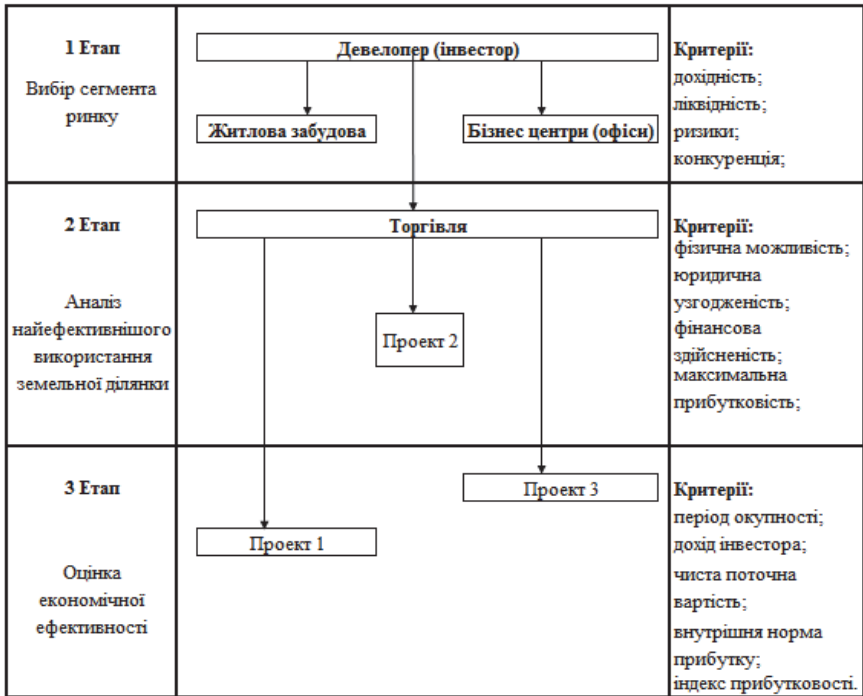

Рис. 1. Алгоритм вибору та оцінки проекту редевелопменту*

Джерело.* створено за матеріалами [7, 8].

територій проводиться декількома способами, один з яких передбачає застосування методу дисконтування витрат на освоєння проекту [5, 9].

Як відомо, дисконтування грошового потоку на m -му році здійснюється шляхом множення його значення φ_m (величина грошових потоків в m -му прогнозованому році) на коефіцієнт дисконтування α_m , що розраховується за формулою [5, 9] (формула 1):

$$\alpha_m = \frac{1}{(1 + E)^{t_m - t_0}}, \quad (1)$$

де t_m – прогнозний період завершення проекту в m -му році;

– ставка капіталізації (ставка дисконтування);

$\alpha_m \alpha_m$ – величина коефіцієнту дисконтування на прогнозний період, на який проводяться розрахунки доходів.

Водночас ставка дисконтування розраховується за формулою 2 [5]:

$$E = IR + MRR + RI, \quad (2)$$

де **IR** (*inflation rate*) – темп інфляції (в Україні станом на 31.12.2016 р. за даними інформаційно-аналітичних ресурсів інфляція становила 12,4 % [10]);

MRR (*minimal rate of return*) – мінімальна реальна норма прибутку, тобто мінімальна норма прибутку, що отримується при альтернативному використанні коштів (усереднене значення прибутковості за українськими довгостроковими державними облігаціями становить в близько 16,5 % [11]);

RI (*risk of investments*) – ступінь інвестиційного ризику проекту (поправка на ризик).

Складову базової поправки ставки дисконтування на ризик інвестиційно-будівельного проекту можна представити у вигляді такої формули 3 [5]:

$$RI = Rzi + Rreg + Rgal + Rto + Rip, \quad (3)$$

де **Rzi** – загальноінвестиційні ризики (інфляція, ймовірність природних НС, внутрішньофірмові ризики тощо);

Rreg – ризики, пов’язані з регіональними особливостями (транспортна доступність, кліматичний режим, нормативно правова база певного регіону);

Rgal – ризики, характерні для певної галузі (в даному випадку ризики, що виникають при реалізації інвестиційно-будівельних проектів);

Rto – ризики, пов’язані з технологічними особливостями типу будівництва (ризики промислового і цивільного будівництва різні);

Rip – ризики, пов’язані з реалізацією конкретного інвестиційно-будівельного проекту, при сформованих організаційно-економічних умовах.

В загальному випадку поправки на ризик неотримання передбачених інвестиційним проектом доходів можна визначити відповідно до їх призначення (табл. 1).

Проекти по редевелопменту промислових територій можна віднести

до вкладень у виробництво нової продукції, так як існує досить обмежена кількість успішно реалізованих проектів на території м. Києва, з огляду на відносну унікальність кожного окремо взятого проекту. За допомогою табл. 1 можна також визначити поправку на ризик ставки дисконтування звичайного інвестиційно-будівельного проекту, яка складає від 8% до 10%. На підставі вищевказаних даних нами було розраховано значення ставки дисконтування для обох проектів:

I – варіант: звичайний інвестиційно-будівельний проект = 12,4 % + 16,5 % + 8 % = 36,9 %.

II – варіант: проект щодо редевелопменту промислової території = 12,4 % + 16,5 % + 13% = 41,9 %.

Таким чином різниця рівня ставки дисконтування інвестиційних проектів становить 5% – це означає, що чиста приведена вартість проекту до певного часу по редевелопменту території виявиться значно нижче, ніж звичайного інвестиційно-будівельного проекту, що тягне за собою ризик недоотримання інвестором очікуваного прибутку, а, отже, відмова від реалізації складних проектів з реорганізації промзон і перехід на будівництво на цій території інших більш доходних об’єктів: житлового або офісного комплексу [5].

Поправки на ризик неотримання передбачених інвестиційним проектом доходів *

Ступінь ризику	Цілі проекту	Поправки на ризик, %
Низький	Інвестиції у розвиток промисловості на базі освоєної техніки	3–5
Середній	Збільшення об’ємів продажів існуючої продукції	8–10
Високий	Вироблення і просування на ринок нового продукту	13–15
Дуже високий	Інвестиції у дослідження та інновації	18–20

Джерело.* складено В. Синадським [13].

Отже, приведення вартості майбутніх грошових потоків інвестиційної діяльності до вартості початку реалізації проекту за допомогою коефіцієнту дисконтування дозволить визначити суму, яку доведеться заплатити інвестору на момент оцінки для отримання передбачуваного доходу у майбутньому [12].

Яскравим прикладом редевелопменту промислових територій в м. Києві, є проект «Київ-Сіті», створення, якого планувалось розпочати у 2014 році. Також причиною будівництва такого комплексу є диспропорція між розселенням і місцем роботи. Відповідно до Генплану Києва до 2025 року, на лівому березі офіційно проживало б 36,2 % населення столиці, а робочих місць – лише 19,7 %. Внаслідок щоденної міграція киян до місця роботи відбувається наднормативні навантаження на мости, магістралі й громадський транспорт. Тому будівництво

Київ-Сіті на Осокорках-Північних дозволило б значно знизити це навантаження [14].

Для реалізації проекту «Київ-Сіті», міською адміністрацією було визначено можливі земельні ділянки для інвестиційної діяльності: Осокорки-Північні (150 га), в районі Одеської площі (240 га), Нижньої Телички (160 га), о. Вирлиця (110 га) та на Дніпровській набережній (140 га) [14].

Разом з тим проект «Київ-Сіті» передбачав створення сучасної бізнес-зони, яка повинна бути розміщена далеко від історичного центру столиці, щоб наблизити робочі місця до спальних масивів. Планувалося, що «Київ-Сіті» дозволить створити 30 тисяч нових робочих місць. Для реалізації першого проекту необхідно залучити іноземні інвестиції в сумі від 0,25 до 1,25 млрд доларів. Загальний обсяг капіталовкладень для реалізації даного проекту було оцінено у 1–2 млрд. дол. [14] (рис. 2).

Рис. 2. Проект редевелопменту промислових територій – «Київ-Сіті»*

Джерело. створено за матеріалами [14].*

Згідно проекту «Київ-Сіті» планувалось створення близько 500 тис. кв. м офісних приміщень, готелів, конференц-центрів, торговельної нерухомості, приватних медустанов, поліклінік, дитячих дошкільних центрів, спортивних закладів, фітнес-центрів, а також навчальних закладів, житлової нерухомості, виставкових центрів, концерт-холів тощо. У випадку реалізації такого масштабного проекту міська влада, збільшила б бюджет міста за рахунок продажу земельних ділянок та капіталовкладень на розвиток інфраструктури (10 % від вартості проекту) [14].

Висновки

Проаналізувавши основні способи найбільш ефективного використання земельної ділянки при розробленні проектів редевелопменту промислових територій з метою еколого-економічного розвитку промислових землекористувачів в місті Києві, визначили що різниця ставка дисконтування інвестиційних проектів становить 5% (звичайний інвестиційно-будівельний проект використання земель – 36,9 %; проект щодо редевелопменту промислової території – 41,9 %). Також впровадження таких досить складних інвестиційних проектів щодо реорганізації неефективних міських землекористувань (промзон) в межах великого міста, супроводжуються значними ризиками, щодо недоотримання інвестором очікуваного прибутку, що в кінцевому випадку спонукає майбутніх землекористувачів створювати більш дохідні (екологічно безпечні) об'єкти.

Список використаних джерел

1. Леус М. М. Суть та класифікація іноземних інвестицій / М. М. Леус // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 635 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 181–187. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/27_17.pdf
2. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-XII – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
3. Новаковська І. О. Ефективність використання земель міст / І. О. Новаковська, Є. І. Ільющенко // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2014. – № 3–4. – С. 118–123.
4. Цвях О. М. Промислові території, як просторовий базис оптимізації використання земель в місті Києві / Цвях О.М., Опенько І.А. // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2017. – №1- С. 83–91.
5. Дмитриев А. Н. Эффективность реализации и риски редевелопмента промышленных территорий в контексте “зеленого» строительства / А. Н. Дмитриев, А. О. Пелепец // Технологии строительства. – 2014. – № 6/7. - С. 50–54.
6. Oleg Tsvyakh. Main directions of urban land optimization in Kiev agglomeration / Tsvyakh. O., Openko I. // Baltic surveying international scientific journal. – 2017. -Vol.6_1 – С. 60–65.
7. Максимов С. Н. Деволюмент (развитие недвижимости). / С. Н. Максимов // Организация, управление, финансирование. – СПб: Питер, 2003, с.98-99.
8. Драпиковский А. И. Оценка недвижимости: Второе издание / А. И. Драпиковский, И. Б. Иванова, Н. С. Игнатенко, Н. Б. Исаев, И. В. Лукашова, Н. В. Мокроусов, Л. В. Романенко/ Под ред. А. И. Драпиковского и И. Б. Ивановой – изд. 2-ое – Б.; Изд-во «Ега-Басма», 2007. – 480 с.

9. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов. / Р. Брейли, С. Майерс // Пер. с.англ. Н. Барышниковой. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2008. – 1008 с.
10. Веб-сайт: Финансовый портал. Минфин. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://index.minfin.com.ua/index/infl/>
11. Веб-сайт: Investing. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <https://ru.investing.com/rates-bonds/ukraine-government-bonds>
12. Дубицький Д. П. Оцінка ефективності одержання статусу уповноваженого економічного оператора / Д. П. Дубицький, А. В. Желякова // Ефективна економіка. – 2016. – № 11. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5256>
13. Синадський В. Ставки дисконтування та їх обрахунків / В. Синадський // Фінансовий ринок України. – 2011. – № 5. – С. 21–24.
14. Веб-сайт: Українська правда. Київ. Будівництво «Київ-Сіті» розпочнеться наприкінці 2014-го.[Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://kiev.pravda.com.ua/news/4f7454ad38b15/>
- land use in Kiev. Land management, cadastre and land monitoring. №1. P. 83-91.
5. Dmitriev A., Pelepets A. (2014) Implementation Efficiency and risk redevelopment of industrial territories in the context of “green” building and construction. Technologies construction. № 6/7. P. 50–54.
6. Tsvyakh O., Openko I. (2017). Main directions of urban land optimization in Kiev agglomeration. Baltic surveying international scientific journal. Vol.6_1. P. 60–65. (Access: [http://www.vbf.llu.lv/sites/vbf/files/2017-05/2017-1%20\(Volume%206\)%20-%20Scientific%20Journal%20%20Baltic%20Surveying.pdf#page=60](http://www.vbf.llu.lv/sites/vbf/files/2017-05/2017-1%20(Volume%206)%20-%20Scientific%20Journal%20%20Baltic%20Surveying.pdf#page=60))
7. Maksimov S. N. (2003). Development (real estate development). Organization, management, financing. St. Petersburg: Peter, p. 98 – 99.
8. Drapikovskiy A. I., Ivanova I. B., Ignatenko N. S., Isayev N. B. and etc. (2007). Evaluation of real estate. Publishing house “Ega-Basma”, 2007. – 480 p.
9. Brayleigh R. (2008). Principles of Corporate Finance. Moscow: Olimp-Business CJSC, 1008 p.
10. Website: Financial portal. The Ministry of Finance. (Access: <http://index.minfin.com.ua/index/infl/>)
11. Web site: Investing. (Access: <https://www.investing.com/rates-bonds/ukraine-government-bonds>)
12. Dubitsky D. P. (2016). Evaluating the effectiveness of obtaining the status of authorized economic operator. Zhelyakova efficient economy. 2016. № 11. (Access: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5256>).
13. Synadskyy B. (2011). Discount rates and their calculation. The financial market of Ukraine. № 5. P. 21–24.
14. Website: Ukrainian Pravda. Kiev. Construction of “Kyiv-City” will begin in late 2014-th. (Access: <http://kiev.pravda.com.ua/news/4f7454ad38b15/>)

References

1. Leus M. (2018). The essence and classification of foreign investment. Proceedings of the National University “Lviv Polytechnic”. № 635: Management and business in Ukraine and stages of development problems. P. 181-187. (Access: http://vlp.com.ua/files/27_17.pdf)
2. The Law of Ukraine “On investment activity” from 18.09.1991 № 1560-XII. (Access: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>)
3. Novakovska I. (2014) Efficient use of land cities. Land management, cadastre and land monitoring. № 3– 4. P.118–123.
4. Tsvyakh O., Openko I. (2017). Industrial area as a basis for spatial optimization of

Yevsyukov T., Tsvyakh O., Openko I.
ANALYSIS OF INVESTMENT ATTRAC-
TIVENESS REDEVELOPMENT PROJECTS
THE INDUSTRIAL AREAS IN KIEV

In this paper assessed the effectiveness of investment and construction projects related to the redevelopment of industrial areas, presents the main advantages and disadvantages of these projects in view of sustainable urban land use.

Key words: investments, investment activity, redevelopment, industrial area, land use.

Евсюков Т. О., Цвях О. Н., Опенько И. А.
АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИ-
ВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ПРОЕКТОВ РЕДЕВЕ-
ЛОПМЕНТА ПРОМЫШЛЕННЫХ ТЕРРИ-
ТОРИЙ В ГОРОДЕ КИЕВЕ

В данной статье осуществлена оценка эффективности инвестиционно-строительных проектов, связанных с редевелопментом промышленных территорий, представлены основные преимущества и недостатки данных проектов с учетом устойчивого городского землепользования.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, редевелопмент, промышленные территории, землепользования.

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Кустовська О.В., кандидат економічних наук, доцент;
Новак М.В., студент факультету землевпорядкування
Національний університет біоресурсів і природокористування України
k.ksysha@bigmir.net

У статті проаналізовано розвиток корпоративних структур у сільськогосподарському виробництві, доведено вплив корпоративних формувань на ефективність аграрного виробництва. На основі аналізу офіційної інформації агрохолдингів проведено оцінку ефективності їх діяльності та зроблено висновок про оптимальний розмір їх структурних підрозділів. Висвітлено переваги та недоліки інтегрованих структур, визначено особливості формування їх земельних відносин. Розглянуто питання розширення земельних масивів агрохолдингів пов'язані з укладанням договорів оренди земель.

Ключові слова. Корпоративні структури, сільськогосподарське виробництво, ефективність, виробнича діяльність, ринкова економіка.

Актуальність проблеми.

Формування і розвиток держави значною мірою зумовлюється здійсненням соціально-економічних перетворень в аграрній сфері, спрямованих на перехід сільськогосподарського виробництва до ринкових відносин, купівлі-продажу земельних ділянок, створення нових організаційно-правових структур на засадах приватної власності на землю та засоби виробництва. За таких умов набуває розвитку корпоратизація виробничих формувань з метою досягнення вищих кінцевих результатів. Об'єднання окремих агропромислових підприємств різної виробничо-господарської спрямованості утворюють самостійний правовий

суб'єкт – юридичну особу. Економічна доцільність створення і функціонування корпоративних об'єднань об'єктивно ґрунтується на одержанні найбільшого ефекту, сутність якого полягає у тому, що результат спільної корпоративної діяльності господарських структур завжди буде вищим порівняно із результатами самостійної роботи кожного з них.

Масовий споживач, а в більшості – це населення сільських районів, має низьку купівельну спроможність, але у сільському господарстві іде процес концентрації капіталів, що знаходить своє відображення у створенні інтегрованих структур. Дослідження ефективності їх роботи та обґрунтування оптимальних, з точки зору управління масштабів землекорис-

тувань і вирішення соціально-економічних питань є важливим завданням економічної науки.

Формування корпоративних структур в агропромисловій сфері України бере свій початок разом із створенням і розвитком ринкового середовища в організації суспільного виробництва, зокрема у формі концернів. Незважаючи на важливість корпоративних утворень в агропромислому виробництві як фактора відродження його матеріально-ресурсного потенціалу, як цілеспрямованого об'єднання зусиль юридично самостійних сільськогосподарських виробничих структур, промислових переробних підприємств, торговельних організацій та інших формувань, системне розроблення організаційно-економічних основ прискорення процесу корпоратизації суб'єктів ринкової економіки поки що здійснюється повільно. Формування ефективного та прозорого ринку земель є одним з найголовніших завдань сьогодення - введення землі в економічний оборот сприятиме становленню нових форм господарювання на селі, зростанню обсягів сільськогосподарського виробництва, надходженню інвестицій в аграрний сектор економіки.

Стан вивченості проблеми.

Дослідженням проблеми створення і функціонування нових організаційно-правових форм господарювання, розвитку інтеграційних процесів на корпоративних засадах, формування сільськогосподарських землекористувань займаються такі відомі вітчизняні вчені як Андрійчук В.Г., Гайдуцький П.І., Дорош Й.М., Зіновчук В.В., Малік М.Й., Лукінов І.І.,

Онищенко О.М., Пасхавер Б.Й., Панасюк Б.Я., Проценко В.О., Саблук П.Т., Третяк А.М., Федоров М.М., Шпичак О.М., Юрчишин В.В. та інші науковці.

Але у наукових працях не завжди приділяється увага питанням організації землекористувань та функціонування виробництва корпоративних структур, а також обґрунтування участі кожного суб'єкта господарювання у виробничо-технологічному ланцюзі спільної діяльності.

Метою дослідження є дослідження передумов формування землекористувань агрохолдингів через призму організаційних, економічних та соціальних чинників розвитку агропромислового виробництва, а також оцінка організаційно-економічних засад розвитку корпоративних форм аграрного виробництва та підвищення його конкурентоспроможності.

Результати досліджень та їх обговорення. Корпоративні форми господарювання в сільському господарстві засновувалися в Україні на принципах загальнотеоретичної моделі відкритої, конкурентної, багатокладної аграрної економіки ринкового типу, спрямованої на інтегрувану світову господарську систему. Методологія побудови передбачає врахування світових економічних тенденцій і національної специфіки розвитку сільського господарства країни, вона націлена на пошук раціональних форм організації сільськогосподарського виробництва, механізми подолання кризових явищ, стабілізації економіки і створення умов подальшого якісного та кількісного росту аграрного сектора економіки. При цьому вибрана методологія передбачає використання досвіду кооперації та інтеграції, інших об'єдну-

ючих форм організації виробництва і праці. [5, с. 3]

В аграрному виробництві, станом на 01.11.2015р., функціонує 51911 нових агроформувань, у тому числі товариств з обмеженою відповідальністю – 7241, приватних (приватно-орендних) підприємств – 3504, виробничих сільськогосподарських кооперативів – 624, 39563 фермерських господарств, 979 інших суб'єктів господарювання. З них 47697 господарств займаються товарним виробництвом на 19821,2 тис. га сільськогосподарських угідь. [2, с.1-2] Із названих організаційно-правових форм до корпоративних належать акціонерні товариства і сільськогосподарські виробничі кооперативи, які ведуть виробництво на орендованих землях. Критеріями при формуванні земельних масивів новостворених об'єднань є родючість ґрунтів, їх наближеність до великих промислових центрів та сировинних баз. У зв'язку з цим відсувається посилення конкуренції на ринку оренди та суборенди земель. Якщо держава законодавчо регламентує нижню межу орендної плати на рівні 3 % від нормативної грошової оцінки, то агрохолдинги вже пропонують до 15%. На відміну від дрібних сільськогосподарських підприємств агрохолдинги мають кращі шанси залучити інвестиції, кваліфіковані кадри, розвинену інфраструктуру, можливість диверсифікувати ризики і контролювати затрати по всьому ланцюгу - від лану до супермаркету.

Елементи корпоративності мають місце у господарських товариствах і приватно-орендних підприємствах. Початок перебудови власності, перетворення колишніх державних господарських об'єднань обласного

рівня у формування ринкового типу – кожне підприємство здійснювало диверсифікацію капіталу та виробничо-фінансової діяльності. Такий шлях типовий для більшості державних підприємств (наприклад, «Київмлин»). Період масової приватизації спонукає еволюційний розвиток фірм, що виникли як підприємницькі структури в агропромисловому комплексі – розгортання й удосконалення торговельно-збутових мереж, відпрацювання нових маркетингових програм, каналів збуту продукції, інфраструктури фінансового ринку. Постприватизаційний перерозподіл власності (концентрація і перерозподіл розпорошених між дрібними акціонерами акцій приватизованих акціонерних товариств). Утворення формувань, що виникли внаслідок переливання в аграрний комплекс капіталу колишніх державних промислових підприємств (наприклад, ПрАТ «Зернопродукт МХП» (раніше ВАТ «Миронівський хлібопродукт», який об'єднав 19 сільськогосподарських підприємств). Перехід від стихійних до легальних процедурних технологій корпоративного управління і перерозподілу акціонерного капіталу – становлення корпоративних структур, джерелами фінансування яких є зовнішні надходження – ресурси міжнародних фінансових організацій і окремих іноземних компаній (наприклад, ТОВ СП «Нібулон»). [4]

Провідні американські кооператори протягом багатьох років розповсюджують ідеї і концепції, що сприймаються і застосовуються у всьому світі. Цю роботу координує Організація міжнародного кооперативного розвитку у сільському господарстві та завдяки її зусиллям у багатьох країнах світу здійснені про-

екти розбудови і зміцнення кооперативних організацій, що знаходяться у власності сільськогосподарських товаровиробників. Досвід кооперування і корпоратизації у сільському господарстві США може бути корисним для реструктуризації сільського господарства країн, що проходять етап ринкової трансформації, а в Україні є необхідні умови для того, щоб поряд із виробничими сільськогосподарськими кооперативами розвивати корпоративні і партнерські форми господарювання. [3]

У процесі дослідження проаналізовано сукупність організаційних, управлінських, виробничих, економічних і правових чинників, які впливають на ефективність сільськогосподарського виробництва. Економічна доцільність розвитку корпоративних форм інтеграції зумовлюється тим, що вона ґрунтується на теорії переваги великомасштабного виробництва. Велике угруповання, яким є концерн, виробляє не монопродукт, а до десяти і більше різнопланових продовольчих товарів. Завдяки такій різноманітній структурі товарів, що виробляються для внутрішнього ринку, корпоративні господарства виявляються більш захищеними. В орбіті концерну, крім сільськогосподарських підприємств, з якими оформлені постійні договірні відносини, задіяні десятки інших сільськогосподарських товаровиробників, які співробітничать з концерном за узгодженою програмою. В основному таким господарствам концерн надає виробничі послуги: оранка, догляд за посівами, збирання, переробка тощо, що є вигідним як концерну, так і виробникам сільськогосподарської продукції. Концерн, як управлінська й об'єднуюча структура, забезпечує загальний розвиток

економіки об'єднання, створюючи для цього відповідні умови на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, застосування ресурсозберігаючих технологій виробництва.

У складі виробничих корпоративних структур сільськогосподарські підприємства, незалежно від форм власності, зберігають свою економічну самостійність, є й інші мотиви, що зацікавлюють господарства працювати в рамках корпоративних структур, не дивлячись на певні обмеження в їхній господарській діяльності, адже агропромислове об'єднання ближче стоїть до ринку, має розгалужені зв'язки з іншими суб'єктами ринку, володіє інформацією, кон'юнктурою цін. Тому сільськогосподарські товаровиробники пропозиції концерну щодо обсягів виробництва та його структури сприймають як рекомендаційні, що відпрацьовуються колективно, за участю представників сільськогосподарських підприємств. Впровадження принципів госпрозрахунку відкрило шлях до раціонального використання засобів виробництва. Зацікавленість кожного працюючого результатів праці посилює мотивацію до зростання продуктивності праці, а також посилюється й відповідальність за стан використання землі та майна. [6]

Економічні переваги сільськогосподарського виробництва в складі корпоративних формувань є не лише у вищих економічних показниках. Насамперед, посилюється його соціальна спрямованість, більш реальним і конкретним стає управління виробничою діяльністю. Метою виробництва стає забезпечення внутрішніх інтересів кожного виробничого підрозділу, підприємства, об'єднання в цілому.

Найбільш поширеним показником ефективності в аграрному бізнесі є аналітичний показник EBITDA (прибуток до вирахування витрат по виплаті відсотків, податків, нарахованої амортизації). Як свідчить порівняльний аналіз ефективності роботи 20 найбільших агрохолдингів у рослинництві, в середньому даний показник сягає 500 доларів США на 1 га. При цьому більш ефективними є компанії із площею обробітку до 100 тис. га.

У цілому оптимальним, з точки зору управління та організації виробництва, в більшості агрохолдингів є структурний підрозділ розміром 5-10 тис. га землі. Аналіз даних показує, що по групі підприємств із площею понад 5 тис. га виробляється найбільша питома вага рослинницької продукції, зокрема, 60% зернових, 19% - овочевих, 21% - технічних культур.

В умовах корпоративних відносин переробні підприємства і виробники сільськогосподарської продукції зацікавлені, щоб сировина надходила на переробку за ціною виробника – тобто за собівартістю. Це робить кінцевий продукт конкурентоспроможним, товар швидко реалізується, а виручка компенсує сільським товаровиробникам недоплату у значно більшому розмірі, ніж вони б мали за схемою «купівлі-продажу». Прибуток за таких умов значно вищий. Ось чому в корпоративних взаємозв'язках, поряд з турботою про розвиток сільськогосподарського виробництва не менше значення надають питанням створення досконалої спільної маркетингової стратегії партнерів як на внутрішньому ринку, особливо місцевих, так і участі в зовнішньоторговельній діяльності.[5, с. 4]

Законодавство України, як відомо, дозволяє в аграрному секторі економі-

ки створювати корпоративні агропромислові структури у різних формах – агропромислові концерни, холдингові компанії, акціонерні товариства, виробничі кооперативи, господарські товариства та інші об'єднання. [1, с. 2] Загальною особливістю цих юридичних форм господарювання є створення їх на основі об'єднання капіталів засновників. Ці формування є комерційними структурами, тому метою їх діяльності є одержання прибутків на вкладений капітал.

Розвиток корпоративних відносин в агропромисловому виробництві вимагає прискореного формування повноцінного аграрного ринку, здатного забезпечити збалансування попиту та пропозиції і підвищення доходності галузі. Нині держава практично не стимулює рівень пропозиції продукції на ринок. На аграрному ринку недостатньо використовують можливості балансового методу його регулювання. В результаті не витримується баланс попиту і пропозиції, що періодично призводить до дестабілізації ринку.

Висновки.

Формування земельних масивів (землекористування) інтегрованих структур вимагає удосконалення системи земельних відносин між власниками земельних часток (паїв) та господарюючими суб'єктами а також державного управління землекористуванням. В цьому зв'язку необхідно продовжити формувати необхідну законодавчу та нормативну базу з питань аграрного землекористування і функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення; формувати ефективний механізм функціонування повноцінного, регу-

льованого державою ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення: поліпшити економічний механізм регулювання земельних відносин.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15.03.2006 № 3528-IV, редакція від 01.01.2016, підстава 835-19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>
2. Кількість сільськогосподарських підприємств і площа сільськогосподарських угідь у їхньому користуванні / Держстат України, 01.02.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Коваленко О. В. Розвиток корпоративно-інтегрованих агроформувань: зарубіжний досвід і українська практика / О.В. Коваленко // Облік і фінанси АПК. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magazine.faaf.org.ua/rozvitok-korporativno-integrovanih-agroformuvan-zarubizhniy-dosvid-i-ukrainska-praktika.html>
4. Ліщинський М. П. Стан і тенденції розвитку інтегрованих корпоративних структур в аграрному секторі економіки України / М.П. Ліщинський // АГРОСВІТ № 20, 2013.- С. 50-56. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/20_2013/9.pdf
5. Проценко В. О. Формування і розвиток корпоративних структур в аграрному виробництві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / В.О. Проценко. – К.: ННЦ ІАЕ. – К., 2006. – 20 с.
6. Третьак А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: [монографія] / А.М. Третьак. – Херсон, 2012. - 440с.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine «About Holding Companies in Ukraine», available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3528-15> (Accessed 15 March 2006).
2. Killkist silskohospodarskykh pidpriemstv i ploshcha silskohospodarskykh uhid u yikhnomu korystuvanni [The number of agricultural enterprises and the area of agricultural land in their use], Derzhstat Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Kovalenko O. V. Rozvytok korporativno-intehrovanykh ahroformuvan': zarubizhnyy dosvid i ukrayins'ka praktyka [Development of corporate integrated agroforming: foreign experience and Ukrainian practice], Oblik i finansi APK. Available at: <http://magazine.faaf.org.ua/rozvitok-korporativno-integrovanih-agroformuvan-zarubizhniy-dosvid-i-ukrainska-praktika.html>
4. Lischinckiy M. P. (2013) Stan i tendentsiyi rozvytku intehrovanykh korporativnykh struktur v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Status and trends of development of integrated corporate structures in the agrarian sector of Ukraine's economy], Agrocvit, vol. 20, pp. 50-56. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/20_2013/9.pdf
5. Protsenko V. O. (2006) Formuvannya i rozvytok korporativnykh struktur v ahrarnomu vyrobnytstvi [Formation and development of corporate structures in agrarian production]: avtoref. dys. na na zdbuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk: 08.07.02 «Ekonomika sil's'koho hospodarstva i APK», Kiev, 20p.
6. Tretyak A.M. Ekolohiya zemlekorystuvannya: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya ta administruvannya: [Ecology of land use: theoretical and methodological foundations of formation and administration]. – Kherson, 440p.

Kustovskaya O., Novak M.

TO THE QUESTIONNAIRE OF FORMATION OF EARTHQUAKES OF CORPORATE STRUCTURES OF AGRICULTURAL PRODUCTION

The article analyzes the development of corporate structures in agricultural production, proves the influence of corporate formations on the efficiency of agrarian production. On the basis of the analysis of official information of agricultural holdings an estimation of efficiency of their activity was made and the conclusion about the optimal size of their structural subdivisions was made. The advantages and disadvantages of integrated structures are highlighted, peculiarities of formation of their land relations are determined. Issues of expansion of land masses of agroholdings related to the conclusion of land lease agreements are considered.

Keywords: corporate structures, agricultural production, efficiency, production activity, market economy.

Кустовская О.В., Новак Н.В.

К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЙ КОРПОРАТИВНЫХ СТРУКТУР СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

В статье проанализировано развитие корпоративных структур в сельскохозяйственном производстве, доказано влияние корпоративных формирований на эффективность аграрного производства. На основе анализа официальной информации агрохолдингов проведена оценка эффективности их деятельности и сделан вывод об оптимальном размере их структурных подразделений. Освещены преимущества и недостатки интегрированных структур, определены особенности формирования их земельных отношений. Рассмотрены вопросы расширения земельных массивов агрохолдингов связанные с заключением договоров аренды земель.

Ключевые слова: корпоративные структуры, сельскохозяйственное производство, эффективность, производственная деятельность, рыночная экономика.

ЗЕМЕЛЬНИЙ КАДАСТР

УДК 332.28

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВА ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

*Гулько Л.А., кандидат економічних наук, доцент
Колганова І.Г., здобувач*

*Національного університету біоресурсів і природокористування України
E-mail: kolganova_i@ukr.net*

В статті досліджується специфіка правового регулювання державної реєстрації права оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, проаналізовані етапи розвитку державної реєстрації права оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення в Україні та визначені проблеми і шляхи їх подолання.

Ключові слова. *Оренда землі, державна реєстрація прав оренди, договір оренди землі, речові права, державний земельний кадастр.*

Постановка проблеми.

Земля є основним активом сільгоспвиробника. Основне виробництво сільгосппродукції, продовольча безпека держави та її експортний потенціал сьогодні напряму залежать від здатності сільгоспвиробників вести стале виробництво. Однак окрім природних стихій, які стоять на заваді стабілізації ситуації в сфері сільськогосподарства, ми хронічно маємо ще й численні «рукотворні» проблеми, які лишаються невирішеними роками. Одна з найбільш значимих і болючих з них – це державна реєстрація права оренди землі. Багаторічний безлад, корпоративні війни між органами державної влади за право відання земельними відносинами, недбале ставлення до інформації про земельні права і їхні обтяження, тасування компе-

тенції в колі реєстраторів права оренди землі продовжують викликатися нарікання з боку сільгоспвиробників. Але особливості правового регулювання державної реєстрації права оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення не ставали предметом окремого наукового дослідження. Отже, метою цієї роботи є дослідження та аналіз проблем правового регулювання державної реєстрації права оренди земельних ділянок та пошук прийняттого варіанту подальшого їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у дослідження проблем державної реєстрації права оренди земельних ділянок в Україні

зробили такі вчені: Бадигіна О., Литвинець В., Мартин А., Тихенко О. та ін. Однак за наявності значної кількості наукових досліджень залишається низка невіршених та дискусійних питань, що потребують подальшого пошуку шляхів їх розв'язання.

Метою статті є дослідження та аналіз проблем правового регулювання державної реєстрації права оренди земельних ділянок та пошук прийняттого варіанту подальшого їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

З часів реформування аграрного сектору України найпоширенішою формою землекористування при веденні сільськогосподарської виробничої діяльності є використання земельних ділянок сільськогосподарськими товаровиробниками на умовах оренди. Перевага орендних відносин у сільськогосподарській виробничій діяльності закріплена і у Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 743-р.

Право оренди земельної ділянки опосередковується укладеним договором, який відповідно до ст.20 Закону України «Про оренду землі» [1] підлягає обов'язковій державній реєстрації. У свою чергу у ст.125 Земельного кодексу України [2] зазначено, що право оренди земельної ділянки виникає з моменту державної реєстрації цього права. Таким чином, факт реєстрації договору оренди землі сільськогосподарського призначення – необхідна умова визначення законності землекористування сільськогосподарських товаровиробників [3].

У 1991-1998 роках реєстрація договорів оренди землі велась у відповідності до ст. 9 Земельного кодексу України 1992 року. Згідно цього документу реєстрація договорів оренди здійснювалася місцевими радами народних депутатів за місцем розташування земельної ділянки. Законодавчо-нормативна база, у тому числі реформаторський Указ Президента України від 23.04.1997 р. № 367/97 «Про оренду землі», яким було врегульовано основні питання оренди землі, в ті часи не приділяла особливої уваги питанням реєстрації договорів оренди. Хоча на практиці інформація про зареєстровані договори оренди фіксувалася в Книзі записів договорів на право тимчасового користування землею реєстрації договорів оренди, яка запроваджувалася Постановою Кабінету міністрів України № 197 від 17.03.1993 року. Форма цієї книги затверджена «Інструкцією про порядок складання, видачі, реєстрації і зберігання державних актів на право власності на землю і право постійного користування землею, договорів на право тимчасового користування землею (в тому числі на умовах оренди)», затвердженою наказом Держкомзему України № 28 від 15.04.1993 р. Державна реєстрація договорів оренди фактично була запроваджена з прийняттям Закону України «Про оренду землі» 6 жовтня 1998 року. Стаття 16 цього закону встановлювала, що договір оренди земельної ділянки набирає чинності після досягнення домовленості з усіх істотних умов підписання його сторонами і державної реєстрації. У розвиток цього закону була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України № 2073 від 25.12.1998 р., яка врегульовувала порядок державної реєстрації договорів оренди землі.

Забезпечення державної реєстрації договорів оренди землі у відповідності до цієї постанови було покладено на виконавчі комітети сільських, селищних та міських рад за місцем розташування земельної ділянки. Факт державної реєстрації засвідчувався гербовою печаткою та підписом голови відповідної ради. Після засвідчення факту державної реєстрації договір оренди реєструвався у Книзі записів державної реєстрації договорів оренди землі, яка велась державним органом земельних ресурсів. Забезпечення реєстрації договорів оренди покладалося на відповідні державні органи земельних ресурсів – районні відділи земельних ресурсів, управління (відділи) земельних ресурсів у містах обласного і районного підпорядкування. Держкомзем України також видав Наказ № 43 від 4 травня 1999 року «Про затвердження Інструкції про порядок складання, видачі, реєстрації і зберігання державних актів на право приватної власності на землю, право колективної власності на землю, право власності на землю і право постійного користування землею, договорів на право тимчасового користування землею (в тому числі на умовах оренди) та договорів оренди землі». Цим документом була затверджена форма Книги записів державної реєстрації договорів оренди землі.

Наступним кроком у розвитку питання реєстрації договорів оренди став Указ Президента України № 134 від 17 лютого 2003 року «Про заходи щодо створення єдиної системи державної реєстрації земельних ділянок, нерухомого майна та прав на них у складі державного земельного кадастру». Цим указом функції з державної реєстрації земельних ділянок, нерухомого майна та прав на них у складі державного

земельного кадастру покладалися на Державний комітет України по земельних ресурсах. У розвиток Указу Президента Держкомзем України видав Наказ № 174 від 2 липня 2003 року «Про затвердження Тимчасового порядку ведення державного реєстру земель», у якому функції з реєстрації договорів оренди землі були покладені на реєстраторів Державного реєстру земель – структурні підрозділи Центру Державного земельного кадастру, які вносили відомості до бази даних АС ДЗК, здійснювали видачу та реєстрацію державних актів на право власності на земельну ділянку та на право постійного користування земельною ділянкою, договорів оренди (суборенди) землі, а також вели Книгу реєстрації договорів оренди. Цим документом також була затверджена форма Книги записів реєстрації державних актів власності на землю та на право постійного користування землею, договорів оренди землі. Договори оренди землі реєструвалися в розділі 4 цієї книги, який мав назву «Записи державної реєстрації договорів оренди землі». Саме в цьому нормативному документі була прописана процедура реєстрації договорів оренди землі, саме цим документом були введені так звані «обмінні файли». Порядок ведення державного реєстру земель був визначений тимчасовим до прийняття закону «Про державний земельний кадастр України» [4]. Жодної згадки про перенесення інформації, яка на той час містилася в Книзі записів державної реєстрації договорів оренди землі, затвердженої Наказом № 43 від 4 травня 1999 року до Книги реєстрації, затвердженої Наказом № 174 від 2 липня 2003 року в нормативних документах надано не було.

25 березня 2015 року набули чинності зміни до Закону України «Про

державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [5], якими, зокрема, передбачено, що державна реєстрація речових прав, похідних від права власності, на земельні ділянки сільськогосподарського призначення може здійснюватися нотаріусом незалежно від нотаріального посвідчення договору, на підставі якого виникає таке.

Ці зміни встановлені Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення повноважень нотаріусів та особливостей реєстрації похідних речових прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення» [6]. Метою таких змін є прискорення процесу реєстрації і зменшення черг в органах державної реєстрації. Договори оренди можна було зареєструвати в нотаріусів і раніше (з 2013 року), але тільки в окремих випадках, коли нотаріальне засвідчення угоди було обов'язковим (рис.1,рис.2).

У ст. 79 Земельного кодексу України [2] визначено, що земельна ділянка, як об'єкт цивільних прав – це частина земної поверхні з установленними межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Поряд з такими необхідними умовами визнання земельної ділянки об'єктом цивільних прав (об'єктом оренди) як визначення її площі, меж ст.79-1 Земельного кодексу України виділяє і необхідність внесення інформації про неї до Державного земельного кадастру, присвоєння їй кадастрового номера, а також державної реєстрації права власності на неї і тільки потім реєстрації одного з речових прав – права оренди [7].

Відповідно до ст.10 Закону України «Про державний земельний кадастр» [4] одним із об'єктів державного земельного кадастру є земельна ділянка. Серед відомостей, які включаються до Державного земельного кадастру

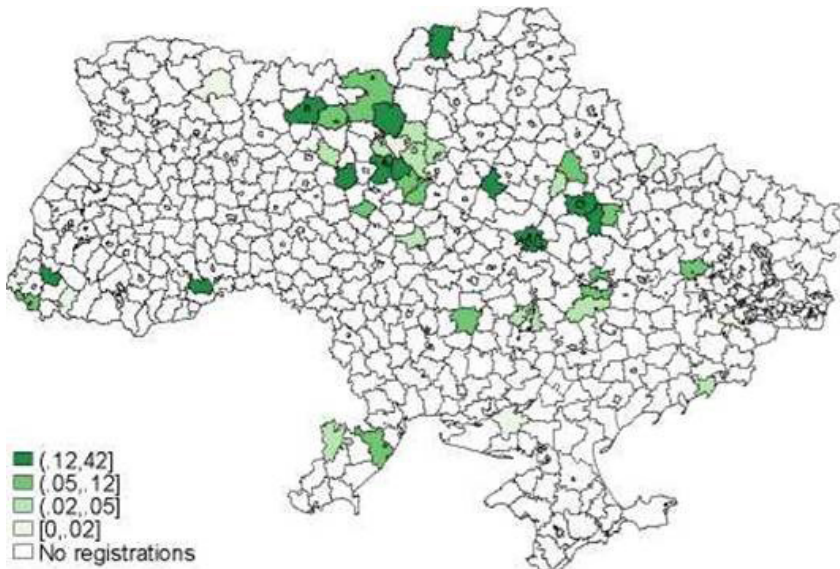

Рис. 1. Кількість договорів оренди на 1000 населення зареєстрованих нотаріусами до 2 кварталу 2015

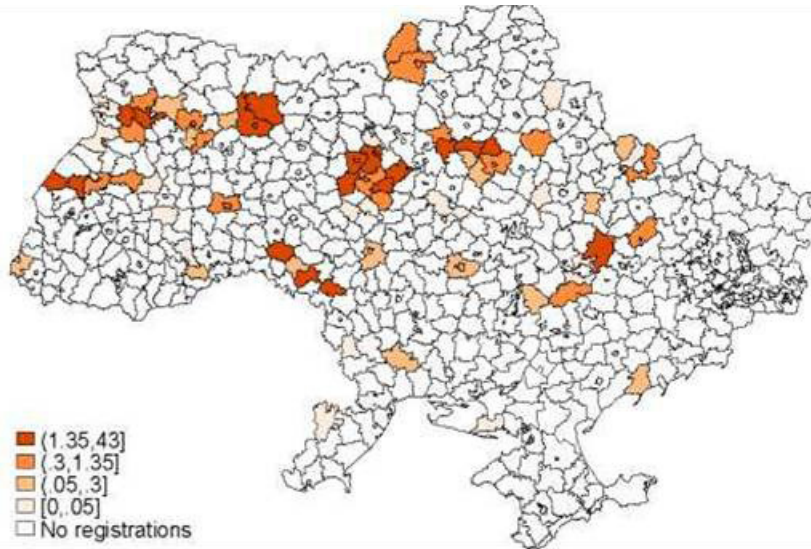

Рис. 2. Кількість договорів оренди на 1000 населення зареєстрованих нотаріусами після 2 кварталу 2015

виділяються відомості щодо цільового призначення земельної ділянки, яке включає в себе вказівку на категорію земель і визначення виду використання земельної ділянки в межах певної категорії земель. Відповідно до ч.1 ст. 19 Земельного кодексу України серед категорій земель, які встановлюються за основним цільовим призначенням, виділяються і землі сільськогосподарського призначення. Види використання земельної ділянки в межах категорії земель сільськогосподарського призначення визначені у різних статтях Земельного кодексу України, зокрема, ст.31 – ведення фермерського господарства, ст.33 – ведення особистого селянського господарства, ст.34 – сінокошення та випасання худоби, ст.35 – садівництво, ст.36 – городництво, ст.37 – ведення підсобного господарства несіськогосподарськими підприємствами [7].

В ст. 20 Земельного кодексу України встановлено, що земельні ділянки

сільськогосподарського призначення використовуються їх власниками або користувачами виключно в межах видів використання, що виключає можливість передавати земельну ділянку сільськогосподарського призначення певного виду використання в оренду для інших видів використання. А у ст. 91 Земельного кодексу України [2] закріплено обов'язок власника земельної ділянки забезпечувати її використання за цільовим призначенням.

Також у самому договорі оренди обов'язково серед істотних умов повинна міститися умова про цільове призначення земельної ділянки, яка передається в оренду. Відсутність у договорі оренди землі хоча б однієї з істотних умов є підставою для відмови в державній реєстрації договору оренди, а також для визнання договору не чинним відповідно до закону «Про оренду земель».

З метою забезпечення обліку земельних ділянок за видами цільового

призначення наказом Держкомзему від 23.07.2010 р. № 548 затверджено «Класифікацію видів цільового призначення земель» (КВЦПЗ), де встановлені коди та відповідно види цільового призначення земель, які характеризуються власним правовим режимом.

У ст. 21 Закону України «Про державний земельний кадастр» [4] встановлено підстави та основні вимоги щодо внесення відомостей до Державного земельного кадастру про цільове призначення земельних ділянок.

Отже, відповідно до Закону України «Про державний земельний кадастр», встановлена обов'язковість державної реєстрації земельних ділянок усіх категорій, у тому числі земель сільськогосподарського призначення та видів їх використання. Державна реєстрація земельних ділянок здійснюється за місцем їх розташування відповідним Державним кадастровим реєстратором центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин. На підтвердження державної реєстрації земельної ділянки заявнику видається витяг з Державного земельного кадастру про земельну ділянку. При здійсненні державної реєстрації земельної ділянки їй присвоюється кадастровий номер [7].

Наступний етап оформлення права оренди на земельну ділянку сільськогосподарського призначення – це здійснення державної реєстрації права власності на земельну ділянку, яка є об'єктом оренди. Державна реєстрація є єдиним підтвердженням існування зареєстрованого права [8].

Державна реєстрація прав на землі сільськогосподарського призначення проводиться нотаріусом за місцем

розташування земельної ділянки або у межах відповідної області, де розташована така земельна ділянка.

Кількість зареєстрованих державним реєстратором прав оренди та земельних ділянок в оренді в межах адміністративно-територіальних одиниць України станом на 2013-2014 рік наведена в табл. 1.–2.

Згідно зі ст. 4-2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [5] заявниками можуть бути: власник (орендодавець); набувач похідного права (орендар); уповноважена ними особа.

Право оренди земельної ділянки реєструється без попередньої реєстрації права власності у разі якщо: право власності на земельну ділянку вже зареєстровано в ДРП; не подано правовстановлюючого документа на земельну ділянку і немає відповіді на запит від Держгеокадастру, сформованого в порядку, встановленому п. 8-1 ч. 2 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [5], протягом передбаченого ч. 5 ст. 15 цього Закону строку, у який має проводитись державна реєстрація права власності на земельну ділянку (5 робочих днів). У такому разі реєстрація права оренди земельної ділянки проводиться у спеціальному розділі ДРП на підставі абз. 2 п. 43 Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 № 868.

Отже, якщо до нотаріуса звертається власник земельної ділянки (уповноважена ним особа), проводиться реєстрація права власності на підставі його заяви про державну реєстрацію права власності, а потім

**1. Кількість зареєстрованих державним реєстратором прав оренди
в межах адміністративно-територіальних одиниць України,
станом на 2013-2014 рік**

№ п.-п.	Назва адміністративно-територіальної одиниці	Кількість зареєстрованих державним реєстратором прав оренди	
		2013 рік	2014 рік
1	Україна	5332	544108
2	Автономна республіка Крим	6	350
3	Вінницька	184	39584
4	Волинська	22	12150
5	Дніпропетровська	93	29776
6	Донецька	3695	11017
7	Житомирська	6	44067
8	Закарпатська	5	1472
9	Запорізька	55	16828
10	Івано-Франківська	1	12977
11	Київська	104	29629
12	Кіровоградська	448	17336
13	Луганська	15	3818
14	Львівська	12	35449
15	Миколаївська	52	14538
16	Одеська	74	17208
17	Полтавська	-	38732
18	Рівненська	15	16816
19	Сумська	15	21876
20	Тернопільська	19	21646
21	Харківська	328	21518
22	Херсонська	157	14064
23	Хмельницька	-	36369
24	Черкаська	-	38617
25	Чернівецька	23	12863
26	Чернігівська	3	35389
27	Київ	-	18
28	Севастополь	-	1

* складено за даними Держгеокадастру України

проводиться реєстрація права оренди на підставі його заяви про реєстрацію іншого речового права.

Якщо до нотаріуса звертається набувач права оренди земельної ділянки (уповноважена ним особа), державна реєстрація за рекомендаціями Міністерства юстиції України,

викладеними у листі від 02.04.2015 № 13-32/114, проводиться таким чином: орендар подає заяву про державну реєстрацію іншого речового права, а нотаріус в електронному вигляді формує заяву про державну реєстрацію права власності, а також заяву про державну реєстрацію ін-

2. Кількість зареєстрованих державними реєстраторами земельних ділянок в оренді в межах адміністративно-територіальних одиниць України, станом на 2013-2014 рік

№ п.-п.	Назва адміністративно-територіальної одиниці	Кількість зареєстрованих державним реєстратором земельних ділянок в оренді	
		2013 рік	2014 рік
1	Україна	5943	568554
2	Автономна республіка Крим	8	356
3	Вінницька	235	41828
4	Волинська	26	12318
5	Дніпропетровська	97	31033
6	Донецька	4075	12021
7	Житомирська	7	45903
8	Закарпатська	5	1578
9	Запорізька	60	17450
10	Івано-Франківська	1	13082
11	Київська	143	31294
12	Кіровоградська	511	19279
13	Луганська	17	3922
14	Львівська	12	36019
15	Миколаївська	55	15471
16	Одеська	78	17473
17	Полтавська	-	41437
18	Рівненська	15	16988
19	Сумська	18	22536
20	Тернопільська	21	22269
21	Харківська	347	22390
22	Херсонська	186	14949
23	Хмельницька	-	38824
24	Черкаська	-	39409
25	Чернівецька	23	13291
26	Чернігівська	3	37411
27	Київ	-	21
28	Севастополь	-	2

* складено за даними Держгеокадастру України

шого речового права, а потім послідовно проводить реєстраційні дії за цими заявами. При цьому витяг про державну реєстрацію права власності не видається [9].

Кількість зареєстрованих нотаріусами земельних ділянок в оренді та прав оренди в межах адміністратив-

но-територіальних одиниць України станом на 2013-2014 рік наведено в табл. 3.–4.

З 1 січня 2016 року згідно нової редакції Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [5] реєстрацією прав оренди можуть здійснювати

3. Кількість зареєстрованих нотаріусами земельних ділянок в оренді в межах адміністративно-територіальних одиниць України, станом на 2013-2014 рік

№ п.-п.	Назва адміністративно-територіальної одиниці	Кількість зареєстрованих нотаріусами земельних ділянок в оренді	
		2013 рік	2014 рік
1	Україна	105	1032
2	Автономна республіка Крим	-	-
3	Вінницька	-	-
4	Волинська	-	-
5	Дніпропетровська	-	8
6	Донецька	7	1
7	Житомирська	42	37
8	Закарпатська	-	43
9	Запорізька	-	-
10	Івано-Франківська	-	-
11	Київська	42	39
12	Кіровоградська	1	-
13	Луганська	1	-
14	Львівська	-	-
15	Миколаївська	-	-
16	Одеська	2	1
17	Полтавська	-	895
18	Рівненська	1	1
19	Сумська	4	1
20	Тернопільська	-	-
21	Харківська	-	4
22	Херсонська	1	-
23	Хмельницька	-	-
24	Черкаська	-	-
25	Чернівецька	-	9
26	Чернігівська	-	39
27	Київ	4	1
28	Севастополь	-	-

* складено за даними Держгеокадастру України

виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська, Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації. Натомість територіальні органи Міністерства юстиції, які займалися реєстрацією речових прав на місцях, були ліквідовані Постано-

вою Кабінету Міністрів України № 99 від 11.02.2016 р. Порядок доступу до інформації, яка міститься в Державному земельному кадастрі, для всіх осіб, яким наданий доступ до Державного земельного кадастру згідно чинній версії закону, зазначений в Постанові Кабінету Міністрів Укра-

4. Кількість зареєстрованих нотаріусами прав оренди в межах адміністративно-територіальних одиниць України, станом на 2013-2014 рік

№ п.-п.	Назва адміністративно-територіальної одиниці	Кількість зареєстрованих нотаріусами прав оренди	
		2013 рік	2014 рік
1	Україна	95	1050
2	Автономна республіка Крим	-	-
3	Вінницька	-	-
4	Волинська	-	-
5	Дніпропетровська	-	8
6	Донецька	7	1
7	Житомирська	42	37
8	Закарпатська	-	25
9	Запорізька	-	-
10	Івано-Франківська	-	-
11	Київська	34	34
12	Кіровоградська	1	-
13	Луганська	1	-
14	Львівська	-	-
15	Миколаївська	-	-
16	Одеська	2	1
17	Полтавська	-	892
18	Рівненська	1	1
19	Сумська	2	1
20	Тернопільська	-	-
21	Харківська	-	2
22	Херсонська	1	-
23	Хмельницька	-	-
24	Черкаська	-	-
25	Чернівецька	-	9
26	Чернігівська	-	38
27	Київ	4	1
28	Севастополь	-	-

* складено за даними Держгеокадастру України

іни № 205 від 21 березня 2016 року «Деякі питання ведення Державного земельного кадастру». Тоді ж відповідні зміни були внесені також і в базову Постанову Кабінету Міністрів України № 1051 від 17 жовтня 2012 р. «Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру».

Чинний порядок ведення Державного реєстру речових прав унормований Постановою Кабінету Міністрів № 1141 від 26.10.2011 р. «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно» та Постановою Кабінету Міністрів № 1127 від 25.12.2016 р. «Про

державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Отже, ситуацію з реєстрацією майнових прав оренди землі в цілому нормалізовано. Однак варто пам'ятати, що реєстрація прав здійснюється лише у разі, коли власник таких прав звертається до органів державної влади з заявою щодо державної реєстрації набутих ним прав: прав власності і похідних речових прав, у тому числі права оренди та емфітевзису.

Висновки.

Таким чином, державній реєстрації права оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення передують державна реєстрація земельної ділянки, яка є об'єктом оренди та державна реєстрація права власності на таку земельну ділянку. На сьогоднішній день постійні реформування системи органів, що здійснюють державну реєстрацію права оренди, створюють ряд проблем в процедурі здійснення державної реєстрації, тому реєстраційна процедура потребує подальших, ефективних змін. Основними критеріями тут повинні бути достовірність і гарантованість, при цьому затрати часу та коштів на реєстрацію мають бути максимально оптимальними.

Список використаних джерел

1. Про оренду земель : Закон України від 6 жовтня 1998 року № 161 – XIV // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 1998. – № 46. – Ст. 280.
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768 – III // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2002. – № 3. – Ст. 27.
3. Литвинець В. Проблеми реєстрації договорів оренди землі: теперішні та майбут-

ні / В. Литвинець // Пропозиція. – 2012. – № 10. – С. 36–36.

4. Про державний земельний кадастр України : Закон України від 7 липня 2011 року № 3613-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 8. – Ст. 61.
5. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 25 грудня 2015 року № 1127 // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2016. – № 2. – Ст. 108.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення повноважень нотаріусів та особливостей реєстрації похідних речових прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення : Закон України від 5 березня 2015 року № 247 –VIII // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2015. – № 21. – Ст. 141.
7. Батигіна О.М. Особливості державної реєстрації права оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення / О.М. Батигіна // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 58–62 /Електронний ресурс/, – Режим доступу : // http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FD_index.htm_2014_2_11.pdf.
8. Єрмоленко В.М. Організаційно-правове забезпечення системи реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: монографія / В.М. Єрмоленко, Н.В. Ісаченко. – К. : Компринт, 2013. – 276 с.
9. Мартин А.Г. Формування кадастрово-реєстраційної системи в Україні: монографія. / А.Г. Мартин, О.В. Тихенко. – К. : Медінформ, 2015. – 580 с.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine(1998), The Law of Ukraine "About land lease " (Accessed October 6), No. 161 - No. 46. – p. 280
2. Zemelnii Codeks of Ukraine(2001), The Law of Ukraine (Accessed October 25), No. 2768 - Verkhovna Rada of Ukraine (2002). - No. 3. – p.27
3. Litvinets V. (2012), Problemu of registratii dogovoriv orendi zemli: teperishni and mai-

- butni / V. Lytvynets // Propozisii, No. 10. - pp. 36-36.
4. The Law of Ukraine "On the State Land Cadastre of Ukraine" (Accessed 7 July 2011), No. 3613 The Verkhovna Rada of Ukraine. - 2012. - No. 8. -p. 61
 5. The Law of Ukraine "On the state registration of real rights to real estate and their encumbrances": (Accessed 25 December 2015) No. 1127, The Verkhovna Rada of Ukraine -2016. - No. 2. - p. 108
 6. The Law of Ukraine "On the state registration of real rights to real estate and their encumbrances": (Accessed 25 December 2015), No. 1127, The Verkhovna Rada of Ukraine.- 2016. No. 2. - p. 108
 7. Batigina O.M. (2014), Osoblivosti dergavnoi registratsii prava orendi zemelnih dilianok silskogospodarskogo pryznachennia// Forum prava, № 2. - P. 58-62 / Electronic resource /, - Mode of access: // http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FD_index.htm_2014_2_11.pdf.
 8. Yermolenko, V.M. and Isachenko N.V. (2013), Orhanizatsiyno-pravove zabezpechennya systemy reyestratsiyi rechovykh prav na nerukhome mayno ta yikh obtyazhen' [Orhanizatsiyno-pravove zabezpechennya systemy reyestratsiyi rechovykh prav na nerukhome mayno ta yikh obtyazhen']: monograph, Kompriit, Kyiv, Ukraine - 276 pp.
 9. Martin, A.G. and Tikhenko, O.V. (2015), Formuvannya kadastrovo-reyestratsiynoyi systemy v Ukrayini [Formation of the kadastrovo-registration systemu in Ukraine]: monograph, Medinform, Kyiv, Ukraine - 580 pp.

* * *

L. Hunko, I. Kolhanova**PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE FIRST MARKET OF LEASE LAND IN UKRAINE**

The article deals with the specifics of the legal regulation of the state registration of the right to lease agricultural land, analyzed the stages of the state registration of the right of lease of agricultural land plots in Ukraine and identified the problems and ways of overcoming them.

Key words: land lease, state registration of lease rights, lease of land, real rights, state land cadastre.

* * *

Гунько Л.А., Колганова И.Г.**ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ РЕГИСТРАЦИИ ПРАВА АРЕНДЫ ЗЕМЕЛЬНЫХ УЧАСТКОВ**

В статье исследуется специфика правового регулирования государственной регистрации права аренды земельных участков сельскохозяйственного назначения, проанализированы этапы развития государственной регистрации права аренды земельных участков сельскохозяйственного назначения в Украине и определены проблемы и пути их преодоления.

Ключевые слова: аренда земли, государственная регистрация прав аренды, договор аренды земли, вещные права, государственный земельный кадастр.

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ

*Новаковська І.О., доктор економічних наук,
Національний авіаційний університет
Скрипник Л.Р., аспірантка
Інституту агроекології і природокористування НААН
E-mail:novmailll@ukr.net*

Розглянуто стратегічні напрями розвитку авіаційної галузі і подолання сучасної класифікації землекористування авіаційного транспорту за цільовим призначенням. Обґрунтовано необхідність внесення змін до Земельного кодексу, Повітряного кодексу, Закону України «Про державний земельний кадастр» визначивши термін «землі авіаційного транспорту» єдино обґрунтованим для ведення обліку та регулювання земельних відносин. Запропоновано перелік робіт, необхідних для реалізації Програми розвитку аеропортів у сфері землекористування.

Ключові слова. *Транспортна система, регулювання землекористування, категорія земель, режим використання земель, обмеження у землекористуванні.*

Постановка проблеми.

Із 50 постійно діючих аеропортів, які існували у 1991 році, на сьогоднішній день в Україні функціонує лише 20 аеропортів, 2/3 з яких потребують реконструкції та суттєвого технічного переоснащення. Без відповідних інвестицій Україна може втратити статус транзитної держави, оскільки не в змозі самостійно відновити транспортну інфраструктуру. У зв'язку з вказаним заслуговує на особливу увагу міжнародний досвід розвитку аеропортів, зокрема у країнах Балтії, Грузії, Норвегії, Польщі. Це залучення іноземних компаній до управління та реконструкції аеропортів, особливо для розвитку туризму та відпочинку населення, координація діяльності мережі аеро-

портів зі створенням фондів розвитку авіамаршрутів, реалізація комплексних програм розвитку аеропортів, зменшення бази авіаційного збору за рахунок зростання неавіаційних доходів, збільшення рівня конкуренції на ринку авіаперевезень шляхом успішного функціонування не лише національних перевізників, а й лоукостів. [9]

Реалізація реконструкції та переоснащення вітчизняної авіаційної галузі здійснюється зараз у відповідності з Державною цільовою програмою розвитку аеропортів на період до 2023 року, що затверджена Кабінетом Міністрів України у 2016 році. [6] Основною метою вказаної цільової програми є стабільний розвиток передусім кожного з аеропортів, приведення інфраструктури авіаційного

транспорту у відповідність з міжнародними стандартами, забезпечення набуття Україною статусу транзитної держави з урахуванням її унікального географічного розташування, підвищення ефективності управління державним і комунальним майном. Однак заходи цієї програми повністю не відображають економічну доцільність ряду конкретних завдань і не зможуть забезпечити у такий короткий строк постійного розвитку інфраструктури аеропортів. Вважається за доцільне, у зв'язку з вказаним, розроблення окремої стратегії розвитку авіаційної галузі України до 2030 року, у відповідності з якою необхідно передбачити у державному та місцевих бюджетах до 50 % необхідних для цього ресурсів. Половину потрібних коштів пропонується залучити від приватних інвесторів.

Основою розвитку транспортної системи країни, її просторовою базою безумовно є земельно-ресурсний потенціал різних видів транспорту. Регулювання землекористування, як відомо, провадиться залежно від основного цільового призначення земельних ділянок. Особливістю авіатransпортного землекористування є зосередження на невеликій площі земель значної кількості об'єктів і споруд різного функціонального призначення, що забезпечують роботу авіаційного транспорту, і вимагають відповідного планування територій аеродромів і аеропортів. Виходячи з того, що аеродром відноситься до стратегічних об'єктів, а термінал аеропорту вважається об'єктом інвестування, розмежування земель авіаційного транспорту за формами власності (державна, комунальна, приватна) та видами користування (концесія, оренда, суперфічії, серві-

тут) є досить складним і надзвичайно важливим завданням землеустрою відповідних територій. Обмеження у землекористуванні авіаційного транспорту на прилеглих до аеропортів територій охоплюють значні площі земель. За визначенням Повітряного кодексу (стаття 69) в межах приаеродромної території на відстані до 15 км від меж аеродрому забороняється відкрите складування харчових відходів, розміщення звалищ, спорудження або розбудова споруд, які сприяють масовому скупченню птахів і можуть створювати загрозу для повітряного руху.[5] Отже вказані обмеження стосуються ділянки землі, площа якої складає щонайменше 70 тис. га. Однак особливий порядок здійснення діяльності запроваджується на всій приаеродромній території і він включає такі її види:

- 1) будівництво, вибухові роботи;
- 2) діяльність, що сприяє скупченню птахів;
- 3) установлення радіовипромінювальних пристроїв;
- 4) роботи, пов'язані з використанням лазерних пристроїв, що можуть випромінювати у повітряний простір;
- 5) роботи, пов'язані із запуском ракет, метеорологічних радіозондів та куль-пілотів;
- 6) діяльність, пов'язана з польотами літальних апаратів, з викидами диму та газів, що можуть погіршувати видимість у районі аеродрому;
- 7) будівництво високовольтних повітряних ліній, висадка та вирощування дерев або зелених насаджень.

Крім того, у смугах повітряних підходів до аеродромів передбачається обмеження спорудження об'єктів, у яких може одночасно перебувати значна кількість людей, а також обмежено розташування високо-

вольтних повітряних ліній. Запроваджується зонування територій щодо розміщення житла та інших об'єктів з урахуванням рівня авіаційного шуму. Вказані фактори обумовлюють принципи організації території та формують вимоги щодо її землепорядкування.

Формування авіаційного землекористування та екологічнобезпечне використання земель авіаційного транспорту є надзвичайно актуальною темою наукових досліджень в сучасних умовах. Їх основним завданням є розроблення наукових основ та методологічних положень формування, функціонування та регулювання використання земельного потенціалу авіаційної галузі і методичних рекомендацій землепорядкування об'єктів авіаційного транспорту. Вказані проблеми майже не досліджувалися вітчизняними вченими.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

Проблеми формування несільськогосподарського землекористування, обґрунтування особливостей правового режиму категорій земель, їх використання, охорони, оцінки були об'єктом дослідження багатьох вітчизняних науковців. Особливо це стосується земель населених пунктів, передусім міст. Аспекти міського землекористування розглядалися в наукових роботах І.К. Бистрякова, В.А. Голяна, О.С. Дорош, Ш.І. Ібатуліна, А.Г. Мартина, І.О. Новаковської, А.Я. Сохничя, М.Г. Ступеня, М.А. Хвесика. Щодо авіаційного транспорту, то найбільше дослідженими слід вважати питання визначення їх правового режиму. Вони відображені в публікаціях Н.В. Бон-

дарчук[1], В.В. Костицького[3], С.І. Хом'яченко. Значна кількість наукових праць стосується розміщення, проектування та спорудження аеропортів і аеродромів, інших об'єктів цивільної авіації. Однак питання землекористування авіаційної галузі розглядається ними побічно або ж зовсім не висвітлюється.

Метою статті є дослідження проблем класифікації земель авіаційної галузі за цільовим призначенням і обґрунтування методологічних основ формування авіатранспортного землекористування та регулювання обмежень щодо використання та охорони вказаних земель.

Виклад основного матеріалу.

Як відомо, землі України за основним цільовим призначенням поділяються на такі дев'ять категорій: землі сільськогосподарського призначення; землі житлової та громадської забудови; землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення; землі лісогосподарського призначення; землі водного фонду; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Вказані категорії є головним інструментом регулювання використання земель, оскільки кожна земельна ділянка повинна використовуватися виключно відповідно до її цільового призначення та правового режиму кожної з категорій земель.[2]

Однак поділ земель на категорії, як свідчить практика, не завжди здійснюється за критерієм цільового призначення. У багатьох випадках ділянки відносяться до певної категорії за

суб'єктами використання (наприклад землі оборони), територіальним розміщенням (землі житлової та громадської забудови). Існуюча класифікація не охоплює всіх земель (наприклад, земель загального користування населених пунктів). Незрозумілою є формула «землі іншого призначення».

Окремі категорії земель нині сформовані не за цільовим призначенням земельних ділянок, а об'єднані за принципом особливості використання землі як просторового базису для функціонування та розміщення об'єктів певних галузей. Це передусім стосується категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. «Землями промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, – як вказується у статті 65 Земельного кодексу, – визнаються земельні ділянки, надані в установленому порядку підприємствам, установам та організаціям для здійснення відповідної діяльності». Названа відповідна діяльність об'єднує різні види економічної діяльності, цільове призначення використання земель під об'єктами кожної з видів якої має суттєві відмінності. У складі вказаної категорії земель лише підкатегорія земель транспорту включає 7 видів: землі залізничного транспорту; землі морського транспорту; землі річкового транспорту; землі автомобільного транспорту та дорожнього господарства; землі авіаційного транспорту; землі трубопровідного транспорту; землі міського електротранспорту. Землі вказаних видів транспорту займають 640 тис. га земель України або понад 1 % загальної території держави.

Належність земельної ділянки до певної категорії на практиці визначається кількома способами, які

можуть давати різні наслідки: а) за фактичним становищем залежно від виду угіддя; б) за даними містобудівної і землепорядної документації; в) за проектами відведення земельних ділянок; є) за даними статистичної звітності. Визначальними для встановлення цільового призначення земель повинні бути дані державного земельного кадастру. [4]

Правовий режим, екосистемні функції, типи забудови, типи особливо цінних об'єктів земель транспорту обліковуються у кадастрі за окремим розділом (розділ 12) та одинадцятьма підрозділами (12.01 – 12.11). Окремий підрозділ відображає об'єкти природно-заповідного фонду в межах земель транспорту. Підрозділ 12.05 містить дані про землі для розміщення та експлуатації будівель і споруд авіаційного транспорту. [7]

У відповідності із Земельним кодексом України (ст. 72) та Законом України «Про транспорт» (ст. 33) до складу земель авіаційного транспорту віднесено: а) аеропорти, аеродроми, земельні ділянки, зайняті відокремленими спорудами, а також службово-технічними територіями з будівлями та спорудами, що забезпечують роботу авіаційного транспорту; б) вертолітні станції, включаючи вертольотодроми, службово-технічні території з усіма будівлями і спорудами; в) ремонтні заводи цивільної авіації, аеродроми, вертольотодроми, гідроаеродроми та інші майданчики для експлуатації повітряних суден; г) земельні ділянки, зайняті службовими об'єктами, що забезпечують роботу авіаційного транспорту. [2,8]

Отже, землі авіаційного транспорту об'єднують чотири групи земельних ділянок, що зайняті об'єктами єдиної транспортної системи Укра-

їни. Однак поряд з визначенням - «землі авіаційного транспорту» у Земельному кодексі вживається також, як термін, - «об'єкти повітряного транспорту», що обумовлює колізійність положень правового режиму землекористування. Так, згідно статті 83 Кодексу до земель комунальної власності, які не можуть передаватися у приватну власність, належать, зокрема, землі під об'єктами повітряного транспорту. Статтею 84 не дозволяється передавати у приватну власність також землі державної власності під об'єктами повітряного транспорту державної власності. Конкретно це може стосуватися стратегічних об'єктів - аеродромів, вертольотодромів, службово-технічних територій з будівлями і спорудами, що забезпечують роботу авіаційного транспорту. Вказані об'єкти і території, однак, за Земельним кодексом відносяться до складу земель авіаційного транспорту. Доречним буде підкреслити, що у Повітряному кодексі України таких термінів як «землі авіаційного транспорту» та «землі повітряного транспорту» не існує зовсім. Цей Кодекс регулює лише питання використання земель аеропортів (аеродромів). [5] Однак за офіційними даними державного земельного кадастру не існує таких підкатегорій земель як землі повітряного транспорту та землі аеропортів (аеродромів), тобто відсутні їх площі взагалі. Кадастр формується, як відомо, відповідно до Закону України «Про державний земельний кадастр» і положення про порядок його ведення, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Чинними є досі й Норми відведення земель для аеропортів СН 457-74, що затверджені у січні 1974 року Держбудом колишнього Радян-

ського Союзу. Нормативів відведення земельних ділянок для розміщення інших об'єктів авіаційного транспорту не затверджено.

Удосконалення класифікації земель авіаційної галузі є необхідним не лише як з точки зору встановлення принципів формування землекористувань, а й для визначення обмежень у землекористуванні, організації екологічнобезпечного використання земель та оптимізації авіаційно-транспортного землекористування.

При цьому слід мати на увазі, що згідно Закону України «Про транспорт» (ст. 32) до складу авіаційного транспорту входять підприємства повітряного транспорту, що здійснюють перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти, аерофотозйомки, сільськогосподарські роботи, а також аеропорти, аеродроми, системи управління повітряним рухом, ремонтні заводи цивільної авіації тощо. Отже, земельні ділянки під аеропортами, іншими об'єктами повітряного транспорту є складовою частиною земель авіаційного транспорту. Їх виокремлення в окремий самостійний підрозділ не має підстав для внесення змін у затверджену класифікацію категорій земель, видів цільового призначення земель, переліку обмежень щодо використання земельних ділянок, які функціонують у Державному земельному кадастрі. Вказане обумовлює внесення відповідних змін до Земельного кадастру, Повітряного кодексу, Закону «Про транспорт».

Особливий режим використання земель, відповідно до закону, запроваджується на приаеродромній території (ст. 72 Земельного кодексу). Приаеродромна територія за своїм правовим режимом наближена до статусу охоронних зон промислових

і транспортних об'єктів. Згідно статті 69 Повітряного кодексу України, вона може охоплювати до 70 тис. гектарів земель, в той час як максимальна площа земельної ділянки для самого аеропорту, за вказаними нормами відведення (СН 457-74), не перевищує 350 га. Крім аеродромів, не існує зон, які б називалися приоб'єктними, але щоб вони перевищували площу основного об'єкта (в даному випадку аеродрому) у 200 разів. Серед зон обмежень у землекористуванні (охоронні, санітарно-захисні, особливого режиму використання земель, водоохоронні, сервітути, суперфіції, емфітевзиси, об'єкти природно-заповідного фонду), що відображаються у державному земельному кадастрі приаеродромних територій не існує.

Отже, межі приаеродромних територій не вносяться до Державного земельного кадастру і не відображаються у містобудівній і землепорядній документації, як це має місце для охоронних, санітарних, санітарно-захисних, інших зон з особливим режимом землекористування. Норму Повітряного кодексу (ст. 69) про те, що місцеві ради зобов'язані визначати умови забудови, використання землі і здійснення діяльності на приаеродромній території, за погодженням з експлуататором аеродрому та органом цивільної авіації, не можна вважати юридично коректною та достатньо надійною запорукою охорони аеропортів. Відображення меж приаеродромних територій у земельно-кадастровій, містобудівній і землепорядній документації дозволить запровадити таке ж регулювання землекористування, як для інших режимних об'єктів.

Серйозною залишається проблема розмежування земель і майна

аеропортів державної, комунальної та приватної власності. Через порушення принципу, що аеродром – це стратегічний об'єкт, який не може приватизуватися, а термінал – це об'єкт інвестиційний, в тому числі приватної власності, лише через 5 років вдалося повернути у комунальну власність Одеський аеропорт, який у 2011 році було передано офшорним інвесторам. Не завершено оформлення земель, зайнятих іншими аеропортами, та видачу їм відповідних правовстановлюючих документів.

У відповідності з Державною цільовою програмою розвитку аеропортів передбачається здійснити комплекс відповідних заходів з тим, щоб забезпечити будівництво, реконструкцію та модернізацію об'єктів, зокрема: спорудження аеродромів та аеродромних споруд наземної інфраструктури; здійснити розподіл комплексу споруд та об'єктів аеродромів на аеродроми / аеродромні об'єкти та об'єкти, що належать до аеродромних; створити єдину державну мережу аеродромів у результаті їх об'єднання та передачі аеродромів державної і комунальної форми власності до сфери управління Укрінфрапроекту з подальшим закріпленням аеродромів та аеродромних об'єктів на праві господарського відання за визначеним Укрінфрапроектом державним підприємством; повернути у державну власність аеродроми міжнародних аеропортів «Дніпро», «Київ» (Жуляни), «Харків», «Одеса», «Донецьк», «Сімферополь», а також інші аеродроми у разі їх будівництва та реконструкції за рахунок державних коштів або кредитних коштів, залучених під державні гарантії; передати з комунальної у державну власність аеродроми, що збудовані під час виконання програми з проведення чемпіо-

нату Європи з футболу 2012 року.

Необхідно реалізувати і комплекс робіт, пов'язаних з розвитком авіаційного землекористування; слід забезпечити проведення інвентаризації земель аеропортів та аеродромів; отримання в постійне користування визначених державним підприємством необхідних земельних ділянок; розроблення в установленому порядку відповідної документації із землеустрою щодо надання нових земельних ділянок, необхідних для виконання завдань Програми; оформлення передачі у державну власність земель, будівель і споруд аеродромів з комунальної власності; внесення відповідної інформації до державного земельного кадастру.

Необхідно відобразити у Державному земельному кадастрі дані обліку приаеродромних територій як обмеження землекористування, пов'язані з експлуатацією авіаційного транспорту, внести необхідні зміни до Закону України «Про державний земельний кадастр» та до Порядку ведення державного земельного кадастру.

Висновки.

Чинне законодавство (Земельний кодекс України, Повітряний кодекс України, Закон про транспорт) відносить землі авіаційної галузі до земель авіаційного транспорту, земель повітряного транспорту, земель аеропортів (аеродромів), що обумовлює колізійність норм щодо регулювання земельних відносин. У складі Державного земельного кадастру відображається лише як підкатегорія земель – землі авіаційного транспорту. Площа об'єктів повітряного транспорту, аеропортів (аеродромів), як окремих облікових об'єктів не ведеться. Класи-

фікація земель авіаційної галузі, за цільовим призначенням, повинна бути удосконалена шляхом визнання підкатегорії «землі авіаційного транспорту» єдино обґрунтованою з внесенням відповідних змін до Земельного та Повітряного кодексів. Потребують затвердження нормативи відведення земельних ділянок під об'єкти авіаційного транспорту (крім аеропортів), а також удосконалення чинні нормативи ділянок під аеропорти.

Формування та регулювання землекористування авіаційної галузі у зв'язку з реалізацією Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року повинно бути зосереджено на проведенні інвентаризації земель, сертифікації аеропортів, відведенні нових земельних ділянок для реалізації інвестиційних проєктів, перерозподілі земель за формами власності, організації землеустрою аеропортів, оформленні правовстановлюючих документів на землю.

Список використаних джерел

1. Бондарчук Н.В. Правовий режим земель авіаційного транспорту України: дис. на здоб. наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природо-ресурсне право»/ НАН України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького – К., 2011. – 181 с. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/3861/1/Bondarchuk_2011_181.pdf
2. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. Костицький В.В. Питання поняття та предмета повітряного права України // Юридичний вісник. 2008. №1

- (6). URL:http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2008/statji_n1_6_2008/Kostickij_4.pdf
4. Новаковська І.О. Управління міським землекористуванням: монографія/Київ: Аграр. наука, 2016. 304 с.
 5. Повітряний Кодекс України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>
 6. Про затвердження Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року: постанова Кабінету Міністрів України № 126 від 24 лютого 2016 р. //База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/126-2016-%D0%BF>
 7. Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру:від 17 жовтня 2012р. № 1051 ///База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-%D0%BF>
 8. Про транспорт: Закон України від 10.11.1994 № 232/94-ВР//База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80>
 9. Шульмейстер В., Новіков К., Пилипчук Я. Аеропорти України: як не пролетіти над Парижем?// Дзеркало тижня. – 2017.- № 26 (324) – 22 липня – 11 серпня

References:

1. Bondarchuk N.V. Legal regime of land of aviation transport of Ukraine: a thesis for obtaining a scientific degree of a candidate of law sciences: specialty 12.00.06 «Land law; agrarian law; environmental law; Natural Resources Law»/ National Academy of Sciences of Ukraine Institute of State and Law. VM Koretsky – K., 2011. – 181 p. URL: http://and.znau.edu.ua/bitstream/123456789/3861/1/Bondarchuk_2011_181.pdf
2. Land Code of Ukraine dated October 25, 2001 № 2768-III // Database «Legislation of Ukraine» / The Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. Kostytsky V.V. Question of the concept and subject of air law of Ukraine // Legal Bulletin. 2008. №1 (6). URL: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2008/statji_n1_6_2008/Kostickij_4.pdf
4. Novakovska I.O. Urban Land Management: Monograph / Kyiv: Agrarnaya Nauka, 2016. 304 p.
5. Air Code of Ukraine dated May 19, 2011 No. 3393-VI // Database «Legislation of Ukraine» / The Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>
6. On approval of the State target program for the development of airports for the period up to 2023: the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 126 dated February 24, 2016 // Database «Legislation of Ukraine» / The Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/126-2016-%D0%BF>
7. Approval of the Procedure for State Land Cadastre Management: October 17, 2012 No. 1051 /// Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-%D0%BF>
8. On Transport: Law of Ukraine dated November 10, 1994 No. 232/94-BP // Database «Legislation of Ukraine» / The Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80>
9. Schulmeister V., Novikov K., Pylypchuk J. Ukrainian airports: how not to fly over Paris // Dzerkalo tyzhnya. - 2017.- № 26 (324) - July 22 - August 11)

I. Novakovska, L. Skrynyk

**PROBLEMS OF CLASSIFICATION AND
LAND FORMATION OF AVIATION TRANS-
SPORT**

The strategic directions for the development of the aviation industry and the shortcomings of modern land-use classification of aviation transport by the intended purpose were reviewed. The necessity of introducing changes to the Land Code, the Air Code, the Law of Ukraine «On the State Land Cadastre». If the term «land of air transport» defines, it will be reasonable for accounting and regulation of land relations. A list of works necessary for the implementation of the Airport Development Program in the field of land use was proposed.

Key words: transport system, land use regulation, land category, land use regime, restrictions on land use.

Новаковская И.А., Скрипник Л.Р.

**ПРОБЛЕМЫ КЛАССИФИКАЦИИ И
ФОРМИРОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ АВИАЦИОН-
НОГО ТРАНСПОРТА**

Рассмотрены стратегические направления развития авиационной отрасли и недостатки современной классификации землепользования авиационного транспорта по целевому назначению. Обоснована необходимость внесения изменений в Земельный кодекс, Воздушный кодекс, Закон Украины «О государственном земельном кадастре» определив термин «земли авиационного транспорта» единственно обоснованным для ведения учета и регулирования земельных отношений. Предложен перечень работ, необходимых для реализации Программы развития аэропортов в сфере землепользования.

Ключевые слова: транспортная система, регулирование землепользования, категория земель, режим использования земель, ограничения в землепользовании.

ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬ

УДК 332.64

ПРОДОВОЛЬЧА КРИЗА ЯК ЧИННИК МАЙБУТНЬОГО КОРИГУВАННЯ ВАРТОСТІ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Аврамчук Б.О., аспірант,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: avramchuk.bogdan@gmail.com

Досліджено взаємозв'язок динаміки росту населення та обсягів виробництва продовольства у світі з площами сільськогосподарських угідь та обґрунтовано можливий вплив прогнозованих змін у сільськогосподарському землекористуванні на підвищення вартості земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова. *Вартість земель, експертна оцінка, землі сільськогосподарського призначення, дефіцит, світове продовольство.*

Постановка проблеми.

На сучасному етапі розвитку людства однією з найгостріших проблем є продовольча. За останні 30—40 років темпи зростання чисельності населення в багатьох країнах світу випереджають темпи зростання виробництва сільськогосподарської продукції, що призводить до гострої нестачі продуктів харчування. Особливо це стосується країн, що розвиваються, на які припадає переважна більшість населення планети, яке недоїдає та голодуючих. За даними ФАО (Продовольча і сільськогосподарська організація під егідою ООН), у світі зараз близько

півмільярда людей постійно голодують і вдвічі більше недоїдають.

Недостатнє споживання особливо позначається на дітях. Майже 300 млн. дітей в країнах Азії, Африки і Латинської Америки внаслідок поганого харчування відстають у фізичному і розумовому розвитку. Щоденно від голоду там помирає близько 12 тис. чоловік.

За даними ФАО, харчових продуктів у всьому світі виробляється в цілому достатньо для того, щоб прогодувати все населення Землі. Проте основна причина світової продовольчої кризи полягає не в тому, що продукти розподіляються між краї-

* Науковий керівник – д.е.н., доц. Мартин А.Г.

нами невідповідно до кількості населення, хоча така проблема й існує. Дослідники вважають, що продовольча криза викликана збігом демографічних, екологічних і енергетичних проблем з впливом несприятливих погодних умов, а також колосальним зростанням витрат на військові потреби [4].

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

Основними організаціями, які проводять дослідження у сфері статистичних даних щодо світового продовольства, населення та забезпечення земельними ресурсами на даний час є Організація об'єднаних націй (ООН), ФАО та Світовий банк, які щорічно випускають статистичні звіти щодо змін та прогнозів у світі.

В Україні ж, питаннями світової кризи займалися Олійник Я.Б., Федорищак Р.П., Щетинін А.І., особливостями пропозиції та попиту на земельні ресурси – Дзюбик С., Ривак О., проблемами ринку та вартості земель сільськогосподарського призначення – Добряк Д.С., Мартин А.Г., Мельничук В.О.

Метою статті є дослідження та прогнозування впливу можливого дефіциту сільськогосподарських угідь у світі на коригування вартості земель сільськогосподарського призначення.

Виклад основного матеріалу.

Досвід показує, що кількість товарів, куплених споживачами, завжди залежить від ціни: чим вища ціна товару, тим менше його купують і навпаки. Тобто, між ринковою ціною товару (наприклад, пшениці) і тією його кількістю на яку пред'являється

попит, завжди існує певне співвідношення [1]. Попит є однією з двох базових складових, які формують ринкові ціни на товари. Іншою складовою є величина пропозиції.

Щодо пропозиції, то чим вища ціна на певний товар, тим більше буде значення пропозиції, оскільки виробники будуть зацікавлені у збуті товару за високими цінами, що в свою чергу дозволить їм розвивати виробництво і знову ж таки формувати вищу пропозицію.

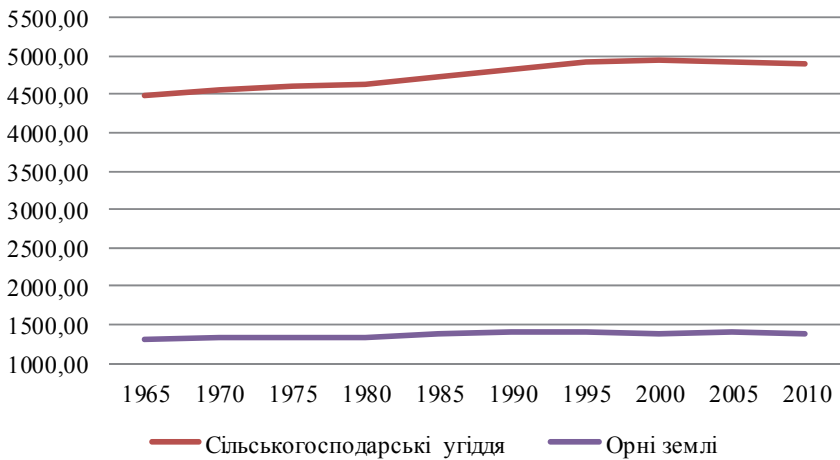
Ці дві складові, які зазвичай представлені графіками попиту та пропозиції формують рівноважну ціну на товари, що може бути відображено за допомогою графіку рівноваги попиту та пропозиції.

Закон попиту пояснює, що за незмінюваності всіх інших параметрів зниження ціни зумовлює відповідне зростання величини попиту і навпаки, тобто між ціною і попитом існує обернена залежність.

Варто ж зазначити, що існують певні особливості, коли мова йде про ринок земель сільськогосподарського призначення. Особливістю є те, що об'єм земельних ресурсів у світі обмежений, тому на графіку рівноваги пропозиція земель може бути представлена прямою вертикальної лінією.

За даними ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН) площа земельних ресурсів за період з 1965 по 2010 роки залишалася майже стабільною, навіть зменшилася на 0,35 % у зв'язку з природними факторами. Щодо сільськогосподарських угідь, то з 1965 до 2010 рр. [10] їхня площа збільшилася на 8,92 %, з яких орні землі збільшилися на 5,67 % (рис. 1).

Варто зазначити, що таке зростання є незначним у порівнянні з швид-

Примітка: створено на основі - [10].

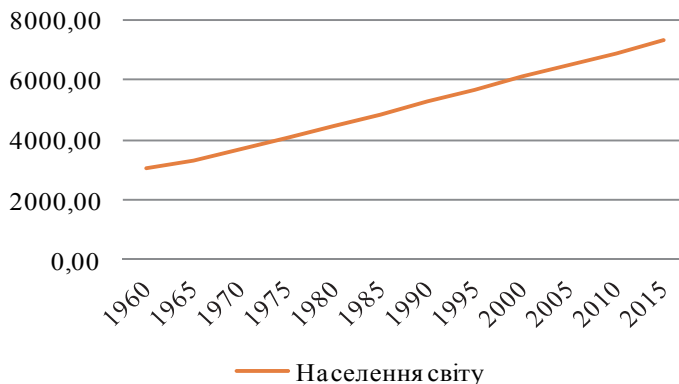
Рисунок. 1. Динаміка зміни площ земель у світі за 1965 -2010 рр., млн. га.

кістю росту населення у світі. Так, за той же період кількість населення на Землі збільшилася з 3,3 млрд. до 6,9 млрд. чол. [10] у 2010 році, тобто на 108 % (рис. 2). Це у свою чергу вплинуло на об'єм сільськогосподарських угідь на одиницю населення, що відображено на рис. 3. У результаті цей показник зменшився на 42,76 %.

Слід відмітити, що при сталому об'ємі земель сільськогосподар-

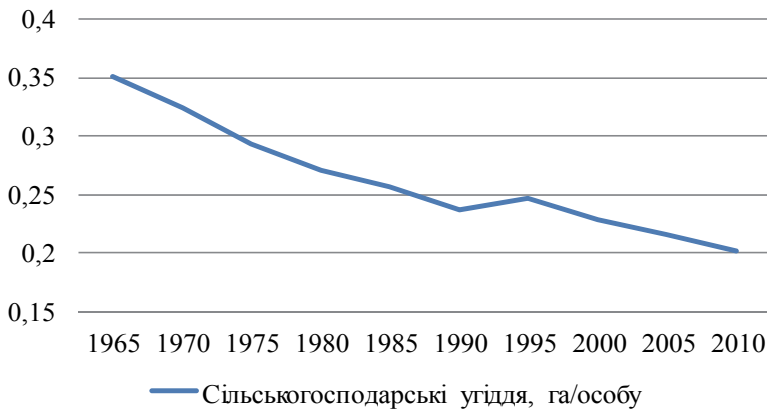
ського призначення, кількість виробленого продовольства у світі (за показниками 20 основних культур) зросла з 1965 по 2010 рік на 176,58 % (рис. 4), що обумовлено інноваційними технологіями в сільському господарстві.

Незважаючи на стрімке збільшення продовольства у світі індекс продовольчих цін мав тенденцію до зростання (рис. 5).

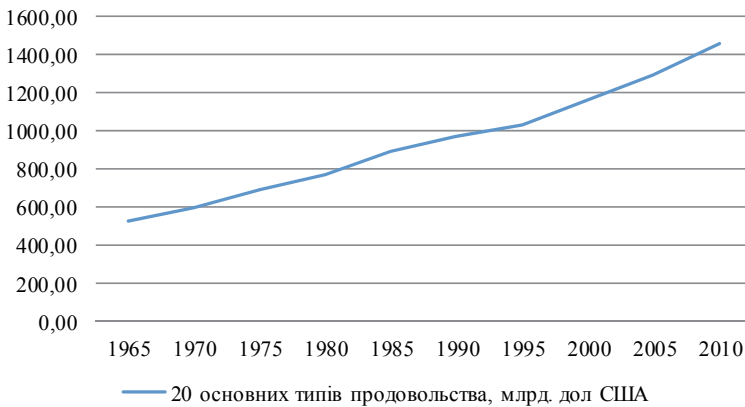
Примітка: створено на основі - [10].

Рисунок. 2. Динаміка росту населення у світі, млн. осіб.

Примітка: створено на основі - [8].

Рисунок 3. Кількість сільськогосподарських угідь на одиницю населення у світі за період 1965-2010 рр.

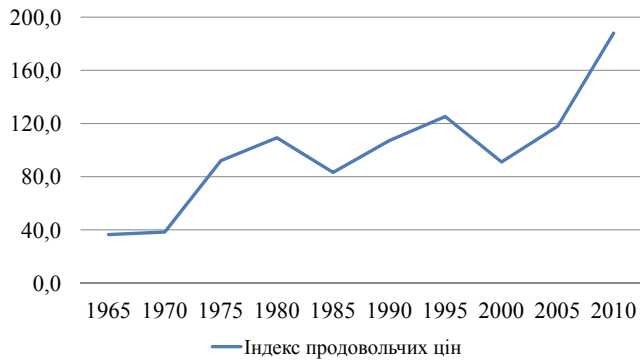
Примітка: створено на основі - [10].

Рисунок 4. Динаміка росту виробленого продовольства у світі.

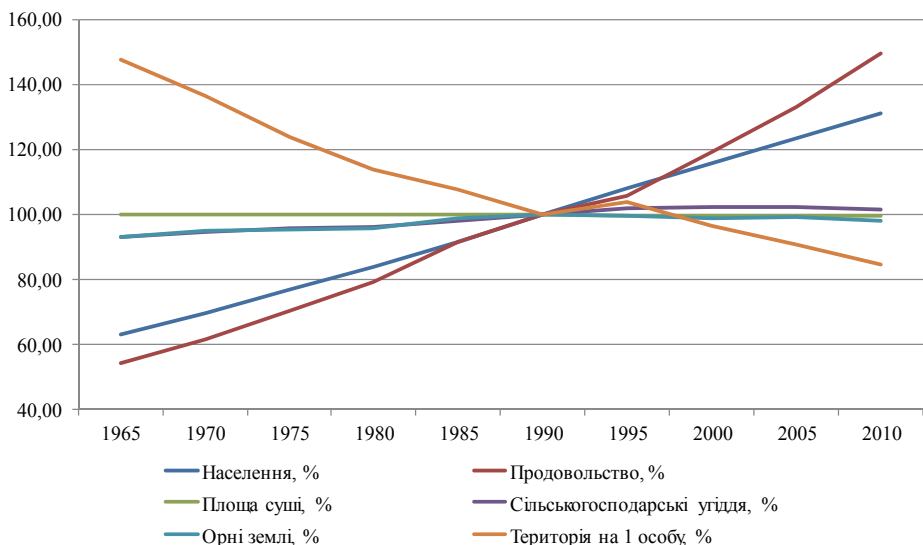
Таблиця 1 відображає зміну основних показників, вибраних на основі статистичних даних ФАО, які найточніше можуть відобразити зростаючий дефіцит земель сільськогосподарського призначення у світі. У Таблиці 2 наведено відсоткове співвідношення зміни кожного з показників за період з 1965 до 2010 рр.,

що дозволило порівняти динаміку їхньої зміни у вищезазначений період, що відображено на рисунку 6.

З графіку видно, що загальна площа земель та площа сільськогосподарських угідь майже незмінна протягом зазначеного періоду, тобто можна констатувати, що в ринкових умовах пропозиція земель сільсько-

Примітка: створено на основі - [10].

Примітка: створено автором.

Рисунок 6. Графік зміни основних показників забезпеченості населення продовольством у відсотках (1990 р. – 100 %).

господарського призначення залишається незмінною.

Крива ж, яка відображає кількість сільськогосподарських земель на одну особу населення, має тенденцію до спадання, що свідчить про розвиток дефіциту земель сільськогосподарського призначення. У той же час збільшення кількості населення у світі зумовлює

підвищення загального попиту на продовольство та, як наслідок, землі сільськогосподарського призначення.

Слід зазначити, що на попит і пропозицію може впливати низка нецінових чинників (наприклад, ріст населення). Крім того, збільшення попиту за незмінної пропозиції породжує ефект підвищення ціни [1].

Таблиця 1. Динаміка зміни основних показників забезпеченості населення продовольством.

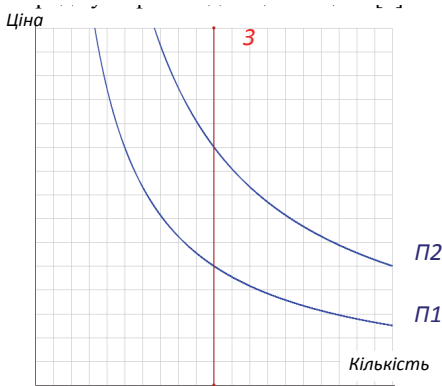
Роки	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	Зміна, %
Населення, млрд. осіб	3,33	3,69	4,07	4,44	4,84	5,28	5,71	6,12	6,51	6,92	108,17
Виробництво продовольства, млрд. дол. США	526,46	597,62	686,11	771,10	889,63	973,09	1030,02	1159,01	1293,56	1456,59	176,68
Площа суші, млрд. га	13,06	13,06	13,06	13,06	13,06	13,06	13,01	13,01	13,01	13,01	-0,35
Сільськогосподарські угіддя, млрд. га	4,49	4,56	4,62	4,64	4,73	4,82	4,92	4,94	4,93	4,89	8,92
Орні землі, млрд. га	1,30	1,33	1,33	1,34	1,38	1,40	1,39	1,38	1,39	1,37	5,67
Територія на 1 особу, га	0,35	0,32	0,29	0,27	0,26	0,24	0,25	0,23	0,22	0,20	-42,76

Примітка: створено на основі - [8, 10].

Таблиця 2. Індекси зміни основних показників забезпеченості населення продовольством, %

Роки	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Населення, %	62,96	69,75	76,96	83,98	91,64	100,00	108,00	115,76	123,30	131,05
Виробництво продовольства, %	54,10	61,41	70,51	79,24	91,42	100,00	105,85	119,11	132,93	149,69
Площа суші, %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	99,65	99,67	99,67	99,65
Сільськогосподарські угіддя, %	93,11	94,45	95,67	96,20	98,02	100,00	101,93	102,32	102,14	101,41
Орні землі, %	92,96	95,07	95,26	95,65	98,81	100,00	99,43	98,67	99,38	98,23
Територія на 1 особу, %	147,78	136,68	123,67	113,71	107,88	100,00	103,84	96,46	90,95	84,59

Примітка: створено автором.

Примітка: створено автором.

Рисунок. 7. Графік пропозиції земель сільськогосподарського призначення.

На рисунку 7 вертикальною лінією З позначено пропозицію на сільськогосподарські землі, кривою П1 позначено початковий попит на землі сільськогосподарського призначення, крива П2 відображає підвищення попиту внаслідок нецінових чинників, наприклад, швидкий ріст населення. Перетин цих кривих позначає ринкову ціну на землі сільськогосподарського призначення, яка при підвищенні попиту є вищою.

Таким чином, при розрахунку вартості земель сільськогосподарського призначення за методичним підходом, що ґрунтується на зіставленні цін продажу, підвищений попит на сільськогосподарські угіддя матиме прямий вплив на ринок земель сільськогосподарського призначення [7].

Такий самий ефект має і підвищення попиту на сільськогосподарську продукцію. Як зазначав В.Петті: «Як сильний попит на гроші підвищує відсоток, так сильний попит на хліб підвищує його ціну, а тому й ренту із землі, на якій росте хліб і, в кінцевому підсумку, ціну самої зем-

лі».

У випадку, коли функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення є обмеженим або ж має місце нестача даних ринкових цін продажу схожих земельних ділянок, вартість земель можна розраховувати іншими підходами, найпоширенішим з яких є методичний підхід, який ґрунтується на капіталізації чистого операційного або рентного доходу. Цей підхід базується на визначенні та капіталізації доходу від використання земельної ділянки [3, 4]. Визначення рентного диференціального доходу включає в себе такі показники як ціна продажу урожаю та урожайність.

Базуючись на даних ФАО щодо індексу цін на продовольство та зростання об'єму продовольства при незмінних площах земель сільськогосподарського призначення, можна констатувати, що ціни продажу товарів сільського господарства та урожайність мають тенденцію до зростання за період 1965-2010 рр., що зумовлює підвищення значення диференціального рентного доходу.

У свою чергу, збільшення диференціального рентного доходу призводить до підвищення вартості земель сільськогосподарського призначення, яка визначається за наступною формулою:

$$Ц_{кп} = D_o / C_k, \quad (1)$$

де: $Ц_{кп}$ – вартість земельної ділянки визначена шляхом прямої капіталізації чистого операційного або рентного доходу (у гривнях);

D_o – річний чистий операційний або рентний дохід (у гривнях);

C_k – ставка капіталізації (у вигляді десяткового дробу).

У таблиці 3 наведено дані прогнозу ООН та ФАО щодо подальшого росту населення, забезпечення

Таблиця 3. Прогноз динаміки та індексів зміни основних показників забезпеченості населення продовольством до 2050 р.

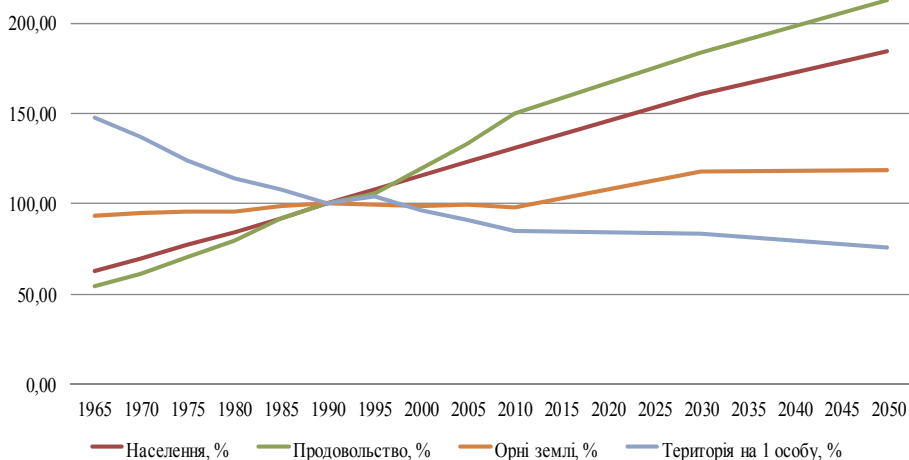
	2010	2030	2050	2010	2030	2050
Населення, млн. осіб	6923,68	8501,00	9725,00	131,05	160,91	184,08
Виробництво продовольства, млрд. дол США	1456,59	1785,11	2069,70	149,69	183,45	212,69
Орні землі, млн. га	1374,90	1645,00	1661,00	98,23	117,52	118,67
Площа земель на 1 особу, га	0,20	0,20	0,18	84,59	83,00	75,83
	Індекси %					

Примітка: створено на основі - [11, 12].

його продовольством та землями сільськогосподарського призначення. Рисунок 8 відображає динаміку зміни вищезазначених показників, що є продовженням рисунку 6, що може бути підтвердженням того, що дефіцит сільськогосподарських угідь на одиницю населення вірогідно зростатиме [11].

За фактичними даними ФАО та Світового банку ми бачимо, що протягом останніх 6-7 декад у світі мало місце стрімке зростання чисельності

населення, що зумовило підвищення продуктивності сільського господарства та земель сільськогосподарського призначення, зокрема. Тим не менше, площі земель сільськогосподарського призначення майже не змінилися, тому кількість орних земель на особу в світі знижувалася, крім того мало місце поступове зростання цін на сільськогосподарську продукцію, причиною чого можна вважати витрати на підвищення продуктивності сільського господарства.

Примітка: створено на основі - [11].

Рисунок 8. Графік прогнозу зміни основних показників забезпеченості населення продовольством у відсотках до 2050 р. (1990 р. – 100 %).

Таблиця 4. Коефіцієнти кореляції між основними показниками забезпеченості населення продовольством та цінами на продовольство.

	Населення, млн. осіб	Виробництво продовольства, млрд. дол. США	Територія на 1 особу, га	Індекс продовольчих цін
Населення, млн. осіб	1,00			
Виробництво продовольства, млрд. дол США	0,99	1,00		
Територія на 1 особу, га	-0,96	-0,95	1,00	
Індекс продовольчих цін	0,83	0,85	-0,85	1,00

Примітка: розраховано автором.

Таблиця 5. Прогноз впливу зростання урожайності, ціни та вартості сільськогосподарської продукції до 2025 року.

	2015 р.	2025 р.	Відсоток зміни, %
Диференціальна земельна рента, грн./га	4537,9	6093,1	+ 25,5
Вартість сільськогосподарських земель, грн./га	18371,9	24668,2	

Примітка: розраховано автором.

За прогнозами ФАО та ООН така тенденція буде продовжуватися, що найвірогідніше призведе до розвитку дефіциту на землі сільськогосподарського призначення.

У свою чергу, дефіцит, так само як зростання цін на сільськогосподарську продукцію, спричинить зростання вартості сільськогосподарських угідь якнайменше до 2050 року.

Крім того, базуючись на прогнозах ФАО до 2025 року щодо основних показників виробництва сільськогосподарської продукції, а саме зернових, виробництво, а можна вважати, що і урожайність зросте на 8,8 %. Майже так само зросте і ціна реалізації зернових – на 8,9 %. За умов відсутності прогнозу щодо

змін у витратах виробництва варто припустити, що вони залишаться щонайменше на тому ж рівні, в чому і є суть технологічного прогресу.

Висновок.

Таким чином, якщо у 2015 році середня по Україні диференціальна земельна рента становила 4537,9 грн./га, то до 2025 року, зі збільшенням урожайності та ціни реалізації майже на 9 %, диференціальна земельна рента збільшиться на 25,5 % і становитиме 6093,1 грн./га (табл. 5).

Це у свою чергу призведе до підвищення вартості земель сільськогосподарського призначення із 18371,9 грн./га у 2015 році до 24668,2 грн./га у 2025 році в Україні.

Список використаних джерел

1. Дзюбик С., Ривак О. Основи економічної теорії.- К.: Основи, 1994. – 336 с.
2. Закон України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 № 1378-IV // Відомості Верховної Ради України від 09.04.2004 – 2004 р., № 15, стаття 229.
3. Мельничук В.О. Економічні засади експертної грошової оцінки земельних ділянок сільськогосподарського призначення [Текст] : дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: 08.00.06 : захищена 03.03.2009 / Мельничук Володимир Олександрович. — К., 2009. — 260 с.
4. Олійник Я. Б. Загальне землезнавство / Я. Б. Олійник, Р. П. Федорищак, П. Г. Шищенко. – К.: Знання-Прес, 2008. – 342 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 р. № 213 «Про Методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» [Електронний ресурс]: – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213-95-%D0%BF>.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»» [Електронний ресурс]: – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1442 «Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна»» [Електронний ресурс]: – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF>.
8. Arable land (hectares per person), 2014 [Електронний ресурс]: – Режим доступу <http://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.ARBL.NA.PC?end=2013&start=1961&view=chart>.
9. FAO food price index, 2015 [Електронний ресурс]: – Режим доступу <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>.

10. Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAOSTAT, 2014 [Електронний ресурс]: – Режим доступу <http://faostat.fao.org/site/291/default.aspx>.
11. World agriculture towards 2030/2050, 2012 [Електронний ресурс]: – Режим доступу <http://www.fao.org/docrep/016/ap106e/ap106e.pdf>.
12. World population prospects, The review, 2015 [Електронний ресурс]: – Режим доступу <https://esa.un.org/unpd/wpp>.

References

1. Dziubyk S., Ryvak O. (1994), *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Basics of economics theory] Kyiv, Ukraine: Basics, 336 s.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004). *Zakon Ukrainy «Pro otsinku zemel»* [Law of Ukraine “On the land appraisal”]. *Vidomosti of The Verkhovna Rada of Ukraine*, (15).
3. Melnychuk V.O. (2009). *Ekonomichni zasady ekspertnoi hroshovoi otsinky zemelnykh dilianok silskohospodarskoho pryznachennia* [Economic basics of the expert monetary appraisal of agricultural land]. Kyiv, Ukraine, 260.
4. Oliinyk Ya. B., Fedoryshchak R.P., Shyshchenko P.H. (2008). *Zahalne zemleznavstvo* [General land science]. Kyiv, Ukraine, Knowledge, 342.
5. Kabinet Ministriv of Ukraine, (1995). «Pro Metodyku normatyvnoi hroshovoi otsinky zemel silskohospodarskoho pryznachennia ta naselenykh punktiv» [On the methods of normative monetary appraisal of agricultural and urban land]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213-95-%D0%BF>.
6. Kabinet Ministriv of Ukraine, (2003). «Pro zatverdzhennia Natsionalnoho standartu № 1 «Zahalni zasady otsinky maina i mainovykh prav»» [On approving of National standard N1]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>.

7. Kabinet Ministriv of Ukraine, (2004). «Pro zatverdzhennia Natsionalnoho standartu № 2 «Otsinka nerukhomoho maina»» [On approving of National standard N2]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF>.
8. Arable land (hectares per person), (2014). Available at: <http://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.ARBL.HA.PC?end=2013&start=1961&view=chart>.
9. FAO food price index, (2015). Available at: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>.
10. Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAOSTAT, (2014). Available at: <http://faostat.fao.org/site/291/default.aspx>.
11. World agriculture towards 2030-2050, (2012). Available at: <http://www.fao.org/docrep/016/ap106e/ap106e.pdf>.
12. World population prospects, The review, (2015). Available at: <https://esa.un.org/unpd/wpp>.

B. Avramchuk**FOOD CRISIS AS FACTOR OF FUTURE VALUE OF THE AGRICULTURAL LAND***Investigated the interconnection between the dynamics of population**growth and world food production volumes with the areas of agricultural land and the possible influence of projected changes in agricultural land use on increasing the cost of agricultural land is substantiated.***Keywords:** *land cost, expert appraisal, agricultural land, deficiency, world food production.*

Б.О. Аврамчук**ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫЙ КРИЗИС КАК ФАКТОР БУДУЩЕЙ КОРРЕКТИРОВКИ СТОИМОСТИ ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ***Исследована взаимосвязь динамики роста населения и объемов производства продовольствия в мире по площадям сельскохозяйственных угодий и обоснованно возможное влияние прогнозируемых изменений в сельскохозяйственном землепользовании на повышение стоимости земель сельскохозяйственного назначения.***Ключевые слова:** *стоимость земель, экспертная оценка, земли сельскохозяйственного назначения, дефицит, мировое продовольствие.*

МОНІТОРИНГ ТА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ

УДК 528.94

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АТЛАСНОГО ГЕОЕКОЛОГІЧНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ РІЗНОРАНГОВИХ ГЕОПРОСТОРОВИХ ОБ'ЄКТІВ І СИСТЕМ

*Ковальчук І.П., доктор географічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: kovalchukip@ukr.net*

У статті обговорюються актуальні питання цифрового атласного тематичного картографування. Показано, що атласне геоекологічне картографування дозволяє якісно візуалізувати різноманітну просторово-часову інформацію в динаміці і статистиці, відобразити геоекологічний стан різнорангових об'єктів, тенденції його змін, оцінити вплив природних та антропогенних чинників на нього. Вирішення цього завдання можливе при правильному виборі картографічного сервісу, який може виступати базою для створення широкого спектру інтерактивних карт цифрового атласу. Разом з тим, прикладів створення атласів геоекологічної тематики як у паперовій, так і в цифровій формі поки що є небагато, тому у статті дається огляд існуючих підходів до вирішення цієї проблеми, висвітлюється авторський досвід атласного геоекологічного картографування різнорангових територіальних систем

Ключові слова. *Атласне картографування, геоекологічний атлас, геоінформаційні технології, класифікація атласів і тематичних карт.*

Актуальність теми.

В останні десятиліття суттєво посилилася увага до питань тематичного картографування геоекологічних проблем - їх видового різноманіття, географії, гостроти, причин виникнення, впливаючих на них природних і техногенних чинників, створюваних для людини і

суспільства ризиків. Разом з тематичними картами геоекологічної тематики, появляються й екологічні (геоекологічні) атласи. Вони суттєво відрізняються за масштабами, повнотою відображення геоекологічних параметрів стану навколишнього середовища та впливаючих на нього чинників, застосовуваними технологіями створення, системами

умовних позначень, інформаційним наповненням. Ці обставини створюють необхідність аналізу стану атласного геоecологічного картографування різнорангових природних і господарських систем та об'єктів.

Постановка проблеми.

Цифрове атласне тематичне картографування, яке набирає обертів в останні десятиліття, дозволяє якісно візуалізувати різноманітну просторово-часову інформацію в динаміці і статистиці. Вирішення цього завдання можливе при правильному виборі картографічного сервісу, який може виступати базою для створення широкого спектру інтерактивних карт цифрового атласу. Застосування сервісу ArcGIS Online дає можливість використовувати більший спектр способів картографічного зображення, чим приваблює користувачів. Разом з тим, прикладів створення атласів геоecологічної тематики як у паперовій, так і в цифровій формі є небагато [1, 5, 6, 9, 13-21, 23, 26, 28, 29, 33], що вимагає обговорення актуальних проблем у цій сфері.

Аналіз останніх публікацій з досліджуваної проблеми.

Питання електронного атласного екологічного картографування розглядалися в небагатьох публікаціях вітчизняних авторів [1-6, 8, 9, 12-26]. Створення ж інтерактивних карт з використанням хмарних сервісів - явище, доволі поширене насамперед за кордоном [31], хоч останнім часом все активніше проникає і в українську картографію [2, 4 та ін.].

Мета статті - висвітлити концептуальні положення цифрового атласного геоecологічного картографування різнорангових геопросторових об'єктів.

Результати досліджень та їх обговорення.

Геоecологічний атлас - це комплексний картографічний продукт, який представляє систему карт, логічно і тематично пов'язаних між собою і розташованих у послідовності, коли кожна наступна карта ніби доповнює попередні [3, 4, 16, 17 та ін.]. Це система, вигляд і зміст якої зумовлені тематикою, призначенням атласу та вимогами до його використання. На наш погляд, атласи геоecологічного спрямування повинні містити у своїй структурі різноманітні базові карти природничо-географічної (гіпсометричні, геологічні, тектонічні, гідрогеологічні, геоморфологічні, ґрунтові, гідрологічні, метеорологічні, біогеографічні тощо) та соціально-економічної (демографічні, працересурсного потенціалу, медико-географічні, промислово-географічні, агрогеографічні, лісгосподарські, водогосподарські, гірничо-промислові, рекреаційно-туристичної діяльності тощо), а також екологічної (у широкому розумінні) тематики (еколого-геоморфологічні, еколого-геологічні, гідроекологічні, ґрунтово-екологічні, біоекологічні, ландшафтно-екологічні, забруднення повітря, медико-екологічні, санітарно-епідеміологічні тощо) та карти-рекомендації, спрямовані на вирішення геоecологічних проблем, оптимізацію природокористування і поліпшення умов проживання населення і біоти взагалі.

До складу геоecологічних атласів повинні входити: аналітичні карти, які відображають результати оцінювання екологічного стану окремих компонентів природного середовища; комплексні, які візуалізують екологічні проблеми окремих галузей господарства (сільського, лісового, промисловості,

водного, гірничо-видобувного, транспортного, рекреаційного тощо) [3, 15, 27]; синтезні, які в інтегрованому вигляді відображають рівень геоecологічної напруги певних районів, областей, агросистем, урбосистем, басейнових систем тощо та дають прогностичну оцінку її змін з різною завчасністю.

Геоecологічний атлас комплексного типу може використовуватися як інформаційно-аналітичне і синтезоване джерело інформації про стан навколишнього середовища, чинники його змін, про умови життєтєвності і здоров'я населення, як інструмент реалізації ecологічної політики держави і місцевих громад, управління природокористуванням на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях, а також у наукових дослідженнях - для пошуку закономірностей виникнення територіальних ecологічних проблем, оцінювання їх гостроти, оцінювання соціальних, економічних та ecологічних ризиків у різнорангових територіальних природних, природно-господарських і господарських системах.

Вимоги до геоecологічних (ecологічних у широкому розумінні цього слова) атласів сформульовані розробниками «Національного атласу України» [25], «Ecологічного атласу Росії» [28], «Концепції створення Атласу природних, техногенних, соціальних небезпек і ризиків виникнення надзвичайних ситуацій в Україні», а також у наших працях, присвячених обґрунтуванню концепції створення електронного геоecологічного атласу річково-басейнової системи [13-21] та Атласу стану і використання земельних ресурсів [10, 12]. Їх можна вважати обов'язковими для подібних картографічних творів. Зупинимось детальніше на цих рисах геоecологічних атласів.

Отже, концептуально ecологічний (у вужчому розумінні - геоecологічний) атлас повинен забезпечувати:

1) логічну витриманість структури (змісту), її здатність всебічно відображати складність будови і властивості картографованого об'єкта (адміністративно-територіальних та господарських, ландшафтних, річково-басейнових, озерно-басейнових, рекреаційних, природоохоронних, селитебних систем та об'єктів тощо);

2) максимально повне і детальне для даного масштабу і рівня вивченості геопросторового об'єкта відображення фактичної інформації про геоecологічний стан компонентів ландшафту, різнорангових ландшафтних і природно-господарських систем в цілому;

3) достовірність і повноту відображення аналітичних і комплексних параметрів геоecологічного стану всієї досліджуваної території (на локальному, регіональному, загальнодержавному і глобальному рівнях);

4) відображення синтезних геоecологічних характеристик, районування території, інтегральних оцінювальних показників, показників, що відображають тенденції розвитку об'єктів і процесів, прогностичні оцінки геоecологічних ситуацій, рекомендації, спрямовані на досягнення геоecологічної безпеки територіальних систем;

5) актуальність інформації, відображеної на картах атласу і можливість її інтерактивного оновлення;

6) високий рівень унаочнення карт (підбір оптимальної системи умовних знаків), доступність, економічність і зрозумілість використовуваних на картах знакових систем і показників для широкого кола читачів чи для фахівців певного профілю;

7) зручність використання атласу при вирішенні наукових, проектних,

моніторингових, управлінських, навчальних, природоохоронних та інших завдань.

З цих позицій, дуже важливим завданням про проектуванні та укладанні геоecологічного атласу є розробка його структури (змісту).

Структура атласу визначається його призначенням і типом, концептуальними положеннями, закладеними в основу Програми атласу, складністю будови і властивостями картографованої території, рівнем її вивченості і наявністю інформації про геоecологічний стан компонентів ландшафту й ландшафтних систем в цілому, рівень їх антропогенної трансформації, а також якістю та надійністю інформаційного і програмного забезпечення процесу укладання атласу, професійними рисами колективу розробників атласу.

Наш досвід роботи над створенням геоecологічного атласу річково-басейнової системи [13-21] свідчить, що його структура має відображати типові риси і властивості басейнової системи, на яку він укладається :

1) природно-географічні умови річково-басейнової системи (РБС), їх вплив на її функціонування та формування геоecологічного стану;

2) мережу ecологічного моніторингу РБС та базу даних моніторингових досліджень;

3) геоecологічний потенціал природних геосистем РБС та їх компонентів (насамперед їх стійкість до техногенних впливів);

4) спектр господарського впливу на геосистеми РБС та їх компоненти, його геоecологічні наслідки;

5) природні і техногенні геоecологічні аномалії;

6) піддатливість геосистем РБС до впливу техногенних та екстремальних природних процесів;

7) вплив природного і соціально-економічного середовища на проживаюче в басейнової системі населення і його здоров'я;

8) напругу геологічного стану компонентів природи і геосистем різних рангів - складових РБС;

9) типізацію ecологічних (геоecологічних) проблем та ризиків, їх географію;

10) прогностичні оцінки гостроти геоecологічних проблем;

11) ecологічні нормативи та шляхи оптимізації геоecологічного стану природного середовища РБС;

12) напрямки оптимізації використання природних ресурсів, реалізації завдань ecологічної політики та ecологічного виховання.

В опублікованих атласах ecологічної (геоecологічної) тематики чи серіях (блоках) тематичних карт в комплексних атласах [1, 5, 6, 9, 11, 19, 22, 28-30] відображені в тій чи іншій мірі охарактеризовані вище риси і властивості басейнових систем. З розвитком концепції геоecологічного аналізу різноманітних геопросторових об'єктів [8, 7, 9, 22-29] відбувалося розширення тематичного змісту геоecологічних атласів і поява нових блоків карт. Зокрема, при розробленні «Еколого-географічного атласу України» [1] перевага віддавалася історичному підходу, що знайшло відображення у структурі цього картографічного твору. Основними його структурними блоками виступали : етапи еволюції природи і впливу суспільства на природне середовище; наслідки впливу суспільства на природу; еколого-географічна оцінка стану середовища і прогноз його змін; еколого-географічні проблеми регіонів України.

О.М. Берлянт [3] за змістом еколого-географічних атласів поділяє на:

1) атласи, які відображають вплив різноманітних факторів на природне середовище та окремі його компоненти; 2) атласи, які відображають масштаби впливу діяльності людини на навколишнє середовище і наслідки його забруднення; 3) атласи екологічних ситуацій; 4) атласи умов проживання населення; 5) атласи, які відображають параметри екологічної безпеки.

Аналіз критеріїв класифікації атласів свідчить, що найважливішими серед них виступають : 1) масштаб і територіальне охоплення; 2) рівень узагальнення (інтегрування) інформації; 3) цільове призначення.

За масштабом і територіальним охопленням зарубіжні вчені виділяють такі групи атласів [3, 27]:

- загальнонаціональні (масштаб дрібніший 1:10 000 000);
- регіональні - масштаб 1: 200 000 - 1:10 000 000;
- локальні (детальні) - їх масштаб більший за 1: 200 000.

В якості прикладу загальнонаціонального атласу можна навести «Екологічний атлас Росії» [28], основні карти якого виконані в масштабі 1:20 000 000 і 1: 30 000 000, «Екологічний атлас України» [6] з картами переважно масштабу 1: 3 000 000 - 1: 7 000 000, а регіонального - «Екологічний атлас Ярославської області» [29], укладений в масштабі 1: 2 500 000, екологічні атласи Дніпропетровської, Львівської, Харківської та інших областей України (масштаб 1 : 750 000, 1 : 1000 000, 1 : 1 500 000).

В Україні загальнонаціональні атласи містять переважно карти масштабу 1: 2 500 000 - 1: 4 000 000 [26], а регіональні (обласні) - найчастіше 1: 1 000 000.

Варто відзначити, що як у загальнонаціональних, так і в регіональних атласах часто поєднуються карти різних

масштабів. В якості врізок використовуються карти і дрібнішого масштабу (оглядові), і більшого (для детальнішого зображення важливих об'єктів).

Атласи локального рівня представлені, в основному, атласами міст, промислових вузлів, адміністративних районів. Крім того, можливе укладання таких атласів на невеликі території, для яких необхідна оцінка екологічного стану природоохоронних територій та об'єктів, ділянок перспективного освоєння, зон негативного впливу підприємств, зон природних і техногенних катастроф тощо.

За тематикою і ступенем інтегрованості інформації, відображеної на картах, серед екологічних атласів виділяють комплексні і галузеві. Комплексні атласи характеризують екологічну ситуацію в цілому, до них відноситься більшість регіональних атласів. У галузевих атласах, при наявності загальної характеристики екологічної ситуації, підвищена увага приділяється певному її аспекту (наприклад, забрудненню навколишнього середовища і захворюваності населення) або оцінці впливу на навколишнє середовище окремої галузі господарства (наприклад, вплив нафтовидобування на екологічний стан території) чи господарського комплексу взагалі (еколого-економічні проблеми загальнодержавного чи регіонального рівня).

Стосовно тематики геоecологічних карт, які входять у структуру комплексного атласу, то А. М. Берлянт [3] запропонував виділяти такі їх групи : 1) карти впливаючих на навколишнє середовище та окремі його компоненти чинників; 2) карти стану навколишнього середовища в цілому та окремих компонентів зокрема; 3) карти масштабів впливу на навколишнє середовище, його компоненти і їх наслідків; 4)

карти умов проживання населення; 5) карти охорони навколишнього середовища та умов проживання населення; 6) рекомендаційні карти, спрямовані на забезпечення захисту навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки суспільства.

Л. М. Коритний [24] запропонував класифікацію карт, яка базується на врахуванні широкого спектру їх найважливіших характеристик. Їм виділені наступні групи карт: 1) за тематичним спрямуванням - антропоцентричні (А) і біоцентричні (Б); 2) за повнотою охоплення зв'язків - часткові (А1, Б1), комплексні (А2, Б2); 3) за змістом - карти факторів або умов (ф), процесів (п), стану (с), проблем і ситуацій (пр), організації охорони природи і ресурсокористування (о); 4) за характером подання інформації та рівнем її узагальнення - інвентаризаційні («і» - вгорі літерного індексу змісту), оцінювальні (о), прогностичні (п), рекомендаційні (р); 5) за призначенням - базові («б» - внизу літерного індексу змісту), оперативні (о); 6) за об'єктом картографування - карти адміністративних одиниць (1 - внизу літерного індексу спрямування), ландшафтів (2), басейнів (3), природно-господарських, екологічних або ресурсних ареалів (4), без об'єкта (5); 7) за масштабом територіального охоплення - локальні (1: 1 000 - 1:25 000) - I, міжрегіональні (1:50 000-1: 200 000) - II, макрорегіональні (1: 250 000- 1: 2 500 000) - III, глобальні (дрібніше 1: 5 000 000) - IV; 8) за категоріями користувачів - науково-пошукові («н-п» - вгорі індексу позначення масштабу), виробничі (п); 9) за способом подання інформації - паперові («б» - внизу індексу позначення масштабу), цифрові (ц).

Ним виділено дев'ять таксонів з незалежними критеріями класифі-

кації. Кожному таксону відповідає чіткий індекс. Класифікаційна система відкрита, вона допускає появу нових таксонів - підкласів. Безумовно, запропонована модель класифікації тематичних карт має право на життя, хоча при її застосуванні до класифікації атласів екологічної тематики виникатимуть певні труднощі.

Оцінюючи стан справ в геоекологічному картографуванні, зокрема в атласному в цілому, можна констатувати, що існує ряд невирішених проблем. Насамперед, немає загальноприйнятної концепції атласного картографічного відображення стану навколишнього середовища і його геопросторових об'єктів.

Актуальною проблемою є розробка загальних принципів атласного геоекологічного картографування, обґрунтування єдиних вимог до змісту карт і способів його відображення. Відсутні узгоджені принципи і методики укладання карт і забезпечення можливостей їх співставлення між собою. В геоекологічних атласах бракує карт прогностичного та рекомендаційного спрямування.

Важливим завданням повинно виступати створення системи державного екологічного (зокрема й геоекологічного) картографування на різних рівнях (загальнодержавному, регіональному, локальному) з метою забезпечення цим видом інформації органів державної влади та управління. Для наукового забезпечення такої системи необхідно розробити відповідні методики атласного геоекологічного картографування та інструктивні матеріали.

Актуальними проблемами і завданнями є також розроблення методики цифрового геоекологічного картографування, орієнтованої на використання ГІС-технологій, створення і забезпечення функціонування

відповідної бази даних про екологічний стан навколишнього середовища і його компонентів. Вирішення останнього завдання можливе через реорганізацію і забезпечення оптимального функціонування системи державного комплексного геоecологічного моніторингу, яка має виступати основним джерелом екологічної інформації про стан навколишнього середовища.

Висновки.

1. Обґрунтоване визначення поняття «геоекологічний атлас» як комплексний картографічний продукт, який представляє систему карт, логічно і тематично пов'язаних між собою і розташованих у послідовності, коли кожна наступна карта ніби доповнює попередні [3, 4, 16, 17 та ін.]. Це система карт, вигляд і зміст якої зумовлені тематикою, призначенням атласу та вимогами до його використання.

2. Сформульовані вимоги до геоecологічного атласу, запропонований варіант оптимальної структури електронного геоecологічного атласу річково-басейнової системи.

3. Проаналізовані варіанти класифікацій атласів і тематичних карт, які входять до їх складу, запропоновані вітчизняними і зарубіжними авторами. Окреслено коло проблем і завдань, пов'язаних з розвитком цифрового атласного геоecологічного картографування різнорангових геопросторових об'єктів, зокрема річково-басейнових систем. Запропоновано шляхи вирішення проблем інформаційного забезпечення електронного геоecологічного картографування річково-басейнових систем різних регіонів України.

Список використаних джерел

1. Барановський В.А. та ін. Україна. Еколого-географічний атлас. Атлас-монографія / В.А.Барановський та ін. – К.: Варта, 2006. – 220 с.
2. Барладин А.В. Новое поколение электронных географических атласов и карт с интерактивными функциями / А.В.Барладин // Проблемы непрерывной географической освіти і картографії : 36. наук. праць. – К.: Ін-т передових технологій, 2007. – Вип. 7. – С. 25–31.
3. Берлянт А.М. Картография : учебник / А.М.Берлянт. – 3-е издание, дополненное. – М.: КДУ, 2011. – 464 с. : табл...ил., цв. ил.
4. Богданець В.А. Електронні атласи: минуле і сьогодення / В.А.Богданець, І.П.Ковальчук // Часопис картографії. Збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 11. – С. 186–207.
5. Екологічний атлас басейну річки Південний Буг / В.Б.Мокін, Є.М.Крижановський, Н.М.Гончар та ін. – Ветландс Інтернешнл, 2009. – 20 с.
6. Екологічний атлас України. – К. : «Центр екологічної освіти та інформації», 2009. – 104 с. : карти, табл., схеми, іл.
7. Жуков В.Т. Компьютерное геоэкологическое картографирование / В.Т.Жуков, Б.А.Новаковский, А.Н.Чумаченко. – М.: Научный мир, 1999. – 128 с
8. Исаченко А.Г. Экологические проблемы и эколого-географическое картографирование СССР / А.Г.Исаченко // Изв.ВГО. – 1990. – Т. 122. – Вып. 4. – С. 289 – 301.
9. Калининград. Экологический атлас. – Спб.: НИИ Атмосфера, 1999. – 35 с.
10. Ковальчук І.П. Інформаційне і програмне забезпечення створення атласу земельних ресурсів адміністративного району / І.П.Ковальчук, Ю.М.Андрейчук, Є.А.Іванов // Часопис картографії: Збірник наукових праць. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 1. – С. 88 – 101.
11. Ковальчук І.П. Перспективи укладання атласу водних ресурсів (водного балансу) регіону Західної України та його

- структура // Часопис картографії. Збірник наукових праць. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 5. – С. 36 – 45.
12. Ковальчук І.П. Актуальні питання атласного картографування стану і використання земельних ресурсів адміністративного району / І.П.Ковальчук, Т.О.Євсюков, О.В. Вакуленко, Н.М.Ліщук, В.П.Скавронський, І.І.Тарасова // Агрохімія і ґрунтознавство. Міжвідомчий тематичний науковий збірник. Випуск 77. – Харків : ННЦ «ІГА імені О.Н.Соколовського», 2012. – С. 14 – 18.
 13. Ковальчук І.П. Картографічне моделювання гідроекологічних проблем річково-басейнових систем / Ковальчук І., Швець О., Андрейчук Ю. // Сучасні досягнення геодезичної науки : Збірник наукових праць Західного геодезичного товариства УТГК. – Львів: Вид-во Львівської Політехніки, 2012. – Вип. 1 (23). – С. 220 – 226
 14. Ковальчук І. П. Ландшафтознавчо-лімонологічний аналіз озерно-басейнової системи (на прикладі озера Ніговище) / І. П. Ковальчук, В. О. Мартинюк // Український географічний журнал. – 2013. – № 2. – С. 60–66.
 15. Ковальчук І.П. Концепція створення гео-екологічних атласів на басейнові системи / І.П.Ковальчук, А.І.Ковальчук / Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. - Тернопіль: СМП «Тайп». - № 1. (випуск 34). – 2013. – С. 181–185.
 16. Kovalchuk I. Complex geoenvironmental atlas of a basin system: concept, structure, implementation, thematic filling / I. Kovalchuk, A. Kovalchuk // Earth Bioresources and Life Quality». – Kyiv, 2013, № 5. – P. 261–267.
 17. Ковальчук І.П. Актуальні питання створення комплексних гео-екологічних атласів річково-басейнових систем / І.П.Ковальчук // Біоресурси планети і біобезпека навколишнього середовища : проблеми і перспективи. Збірник матеріалів Міжна-
 - родної конференції: Секція 10: Земельні ресурси, екологія, право (5-6 листопада 2013 року, м. Київ, Україна) / За ред. Д.С.Добряка, В.І.Курила. – К.: МВЦ «Медінформ», 2013. – С. 167 – 173.
 18. Ковальчук І.П. Геоінформаційне атласне картографування річково-басейнових систем / І.П.Ковальчук, А.І.Ковальчук // Геополітика и экзогеодинамика регионов. Научный журнал. Том 10. Выпуск 1. – Симферополь, 2014. – С. 51 – 57.
 19. Ковальчук И.П. Актуальные задачи создания геоэкологических атласов на речные бассейны / И.П.Ковальчук, А.И.Ковальчук / Вопросы прикладной и региональной географии и экологии (г. Ижевск, 26-28 ноября 2014 г.) : материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием / Ред. И.И.Рысин и др. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2014. – С. 253-259.
 20. Ковальчук І.П. Концептуальні засади створення електронного гео-екологічного атласу річково-басейнової системи / І. П. Ковальчук, А.І. Ковальчук // Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 63575. Дата реєстрації 19.01.2016. – К., 2016. – 13 с.
 21. Ковальчук А.І. Гео-екологічний атлас річково-басейнової системи Бистриці: кроки зі створення, отримані результати / А.І.Ковальчук, І.П.Ковальчук // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій: Збірник наукових праць. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – Вип. 1 (6). – С. 86 – 103.
 22. Ковальчук І. Гео-екологічний атлас річково-басейнової системи: відображення кліматичних умов басейну та їх багаторічної динаміки / І.Ковальчук, А.Ковальчук // Українська географія: сучасні виклики. Зб. наук. праць у 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. III. – С. 70-72.
 23. Ковальчук І.П. Цифровий гео-екологічний атлас річково-басейнової системи як її геон-

- формаційний образ / І.П.Ковальчук, А.І.Ковальчук // Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку: Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Картографічні твори у пізнанні та розвитку регіонів» / Відп. за вип. - О.Ю.Дегтяр. - К.: ДНВП «Картографія», 2016. - Вип. 7. - С. 49-52.
24. Корытный Л.М. О классификации экологических карт // Актуальные экологические проблемы Республики Татарстан. - Тез. докл. II Республиканской научн. конф. - Казань, 1995.
25. Кочуров Б.И. Геоэкологическое картографирование / Б.И.Кочуров. – М., 2009. – 218 с.
26. Лурье И.К. Геоинформационное картографирование. Методы геоинформатики и цифровой обработки космических снимков (учебник) / И.К.Лурье. – М.: «Из-во КДУ», 2008. – 424 с.
27. Руденко Л.Г. Эколого-географическое картографирование территории (опыт работ, обоснование структуры и содержание атласа) / Л.Г.Руденко, А.И.Бочковская, И.А.Горленко, Г.О.Пархоменко, Л.Н.Шевченко. – Киев, 1992. – 32 с.
28. Руденко Л.Г. Национальный атлас Украины. Концепция и пути ее реализации / Л.Г.Руденко, А.И.Бочковская, Т.И.Козаченко, Г.О.Пархоменко, В.П.Разов. – К.: Институт географии НАН Украины, 2001. – 45 с.
29. Сваткова Т.Г. Атласная картография: Учебное пособие / Т.Г.Сваткова. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 203 с.
30. Экологический атлас Ростовской области / Под ред. В.Е. Закруткина. – Ростов на Дону: Изд-во СКНЦ ВШ, 2000. – 120 с.
31. Экологический атлас Ярославской области / Environmental Atlas of Yaroslavl region / Департамент охраны окружающей среды и природопользования Ярославской области; науч. ред. Г.А. Фоменко. – Ярославль, 2015. – 154 с.
32. HANDBOOK. Ideas, data and methods for the setup of the Water Balance Atlas of the Western Ukraine / German authors: Pluntke T., Bernhofer C., Schanze J., Tavarez-Wahren F., Burmeister C., Schwärzel K., Feger K.H., Trümper J., Fischer S.; Ukrainian authors: Kovalchuk I., Nabyvanets Y., Snizhko S., Vyshnevskyy V., Kruhlov I., Tarasiuk M., Shevchenko O., Obodovskiy A., Rozlach Z., Konovalenko O., Mkrtychian O., Myknovych A., Shuber P. – Dresden, 2013. – 90 p.
33. Köbben B., Graham M. Maps and Mashups: The National Atlas and Google Earth in a Geodata Infrastructure // 12th AGILE International Conference on Geographic Information Science, Leibniz Universität Hannover, Germany. – 2009. – P. 1 – 11
34. Kovalchuk I. Methodology and experience of landscape-limnological research into lake-basin systems of Ukraine / I. Kovalchuk, V. Martyniuk // Geography and Natural Resources. July 2015, Volume 36, Issue 3, pp. 305 – 312. (DOI)10.1134/S1875372815030117
35. Kovalchuk I. Geoinformation atlas mapping of geoenvironmental conditions of river-basin systems / I.Kovalchuk, A.Kovalchuk // 1 st International Scientific Conference „WaterLand-2016“. BOOK OF ABSTRACTS. 06-12 June, 2016, Lithuania. ISSN 2424-5739. - P. 21-24. Website:<http://conferencewaterland.weebly.com/>; <http://conferencewaterland.weebly.com/book-of-abstracts.html>
-

References:

1. Baranovskiy, V.A. etc. (2006). Ukraine. Ecological-geographical atlas. Atlas monograph [Ekoloho-heohrafichnyi atlas. Atlas-monohrafiia]. Kyiv, Ukraine: Warta, 220
2. Barladin, A.V. (2007). New generation of electronic geographic atlases and maps with interactive functions [Novoie pokolenie elektronnykh heohraficheskikh atlasov i kart s interaktivnymi funktsiyami]. Problems of Continuous Geographical Education and Cartography, 7, 25-31.

3. Berliant, A.M. (2011) Cartography: textbook [Kartohrafiia : uchebnik]. Moscow, Russia: KDU, 464
4. Bohdanets, V.A., Kovalchuk, I.P. (2014) Electronic Atlases: Past and Present [Elektronni atlas: mynule i sohodennia. Cartography magazine. Collection of scientific works, 11, 186–207
5. Ecological atlas of basin system river Pivdennyi Bug (2009) / V.B.Mokin, E.M. Kryzaniivskyi, N.M.Honchar et all. [Ekolohichniy atlas baseinu richky Pivdennyi Buh]. Vinnytsia, Wetlands International, 20
6. Ecological atlas of Ukraine [Ekolohichniy atlas Ukrainy] (2009). Kyiv, Ukraine: Center for Environmental Education and Information, 104
7. Fomenko, H.A. ed. (2015). Environmental Atlas of Yaroslavl region [Ekolohicheskii atlas Yaroslavskoi oblasti]. Yaroslavl, 154.
8. Isachenko, A.H. (1990). Ecological problems and ecological-geographic mapping of the USSR [Ekolohicheskii problemy i ekoloho-heohraficheskoi kartohrafirovaniie SSSR]. Izv.VGO, 122, 4, 289 – 301.
9. Kaliningrad. Ecological Atlas [Kalininhrad. Ekolohicheskii atlas] (1999). St. Petersburg, Russia: Research Institute Atmosphere, 35.
10. Köbben, B., Graham, M. (2009). Maps and Mash-ups: The National Atlas and Google Earth in a Geodata Infrastructure. 12th AGILE International Conference on Geographic Information Science. Leibniz Universität Hannover (Germany), 1-11.
11. Kochurov, B.I. (2009). Geo-ecological mapping [Heoekolohicheskoi kartohrafirovaniie]. Moscow, 218.
12. Korytnyi, L.M. (1995). On classification of ecological maps [O klassifikatsyi ekolohicheskikh kart]. II Republican Scientific. Conf «Actual environmental problems of the Republic of Tatarstan». Kazan (Russia).
13. Kovalchuk, I., Kovalchuk, A. (2013). Complex geoenvironmental atlas of a basin system: concept, structure, implementation, thematic filling . Earth Bioresources and Life Quality, 5, 261-267.
14. Kovalchuk, I., Martyniuk, V. (2015). Methodology and experience of landscape-limnological research into lake-basin systems of Ukraine. Geography and Natural Resources, 36 (3), 305-312. DOI: 10.1134/S1875372815030117
15. Kovalchuk, I., Shvets, O., Andreichuk, Yu. (2012). Cartographic modeling of hydroecological problems of river-basin systems [Kartohrafichne modeliuвання hidroekolohichnykh problem richkovo-baseinovykh system]. Modern achievements of geodesic science: Collection of scientific works of the Western geodesic society UTGK, 1(23), 220-226
16. Kovalchuk, I.P. (2012). Perspectives for the Atlas of Water Resources (Water Balance) of the Western Ukraine Region and his Structure [Perspektyvy ukladannia atlasu vodnykh resursiv (vodnoho balansu) rehionu Zakhidnoi Ukrainy ta yoho struktura]. Cartography magazine. Collection of scientific works, 5, 36 – 45.
17. Kovalchuk, I.P. (2013). Concept of creation of geoecological atlases on the basin system [Aktualni pytannia stvorennia kompleksnykh heoekolohichnykh atlasiv richkovo-baseinovykh system]. Proceeding of international Conference Bioresources of the planet and environmental biosecurity: problems and prospects (5-6 November 2013, Kyiv, Ukraine), 167 – 173.
18. Kovalchuk, I.P., Andreichuk, Yu.M., Ivanov, Ye.A. (2011). Informational and software development of the atlas of land resources of the administrative district [Informatsiine i prohramne zabezpechennia stvorennia atlasu zemelnykh resursiv administratyvnoho raionu]. Cartography magazine. Collection of scientific works, 1, 88-101
19. Kovalchuk, I.P., Kovalchuk, A.I. (2014). Actual tasks of creation of geoecological atlases on river basins [Aktualnye zadachi sozdaniia heoekolohicheskikh atlasov na rechnyie basseiny]. Materials of the All-Russian Scientific and Practical Conference “Questions of Applied and Regional

- Geography and Ecology" (Izhevsk, November 26-28, 2014), 253-259.
20. Kovalchuk, I.P., Kovalchuk, A.I. (19.01.2016). Certificate of authorship № 63575. Conceptual basis for the creation of an electronic geo-ecological atlas of the river-basin system [Kontseptualni zasady stvorennia elektronnoho heoekologichnoho atlasu richkovo-baseinovoï systemy]
 21. Kovalchuk, I.P., Kovalchuk, A.I. (2013). Concept of creation of geoecological atlases on the basin system [Kontseptsiia stvorennia heoekologichnykh atlasiv na baseinovi systemy]. Scientific notes of Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University. Series: Geography, 1(34), 181–185.
 22. Kovalchuk, I.P., Kovalchuk, A.I. (2016). Digital geoecological atlas of the river-basin system as its geoinformation image [Tsyfrovyi heoekologichnyi atlas richkovo-baseinovoï systemy yak yii heoinformatsiyni obraz]. Collection of materials of VII All-Ukrainian scientific-practical conference "Cartographic works in the knowledge and development of regions". Ukraine, 7, 49-52.
 23. Kovalchuk, I.P., Kovalchuk, A.I. (2016). Geo-ecological atlas of river-basin system: reflection of climatic conditions of the basin and their long-term dynamics [Heoekologichnyi atlas richkovo-baseinovoï systemy Bystrytsi: kroky zi stvorennia, otrymani rezultaty]. Ukrainian Geography: Modern Challenges: Collection of Scientific Papers, 3, 70-72.
 24. Kovalchuk, I.P., Kovalchuk, A.I. (2016). Geo-ecological atlas of the river-basin system of Bystrica: steps for creation, results obtained [Heoekologichnyi atlas richkovo-baseinovoï systemy Bystrytsi: kroky zi stvorennia, otrymani rezultaty]. Problems of geomorphology and paleogeography of the Ukrainian Carpathians and adjacent territories: Collection of scientific works, 1(6), 86-103.
 25. Kovalchuk, I.P., Kovalchuk, A.I. (2014). Geoinformation Atlas Mapping of River Basin Systems [Heoinformatsiine atlasne kartohrafovannia richkovo-baseinovykh system]. Geopolitics and exogeodynamics of regions. Scientific journal, 10 (1), 51-57.
 26. Kovalchuk, I.P., Martyniuk, V.O. (2013). Landscape-limnological analysis of the lake-basin system (for example, Lake Nihovyshe) [Landshaftoznavcho-limnologichnyi analiz ozerno-baseinovoï systemy (na prykladi ozera Nihovyshe)]. Ukrainian Geographic Journal, 2, 60-66.
 27. Kovalchuk, I.P., Yevisiukov, T.O., Vakulenko, O.V., Lishchuk, N.M., Skavronskiy, V.P., Tarasova, I.I. (2012). Topical issues of atlas mapping of the state and use of land resources of the administrative district [Aktualni pytannia atlasnoho kartohrafovannia stanu i vykorystannia zemelnykh resursiv administratyvnoho raionu]. Agrochemistry and soil science. Interagency thematic scientific collection, 77, 14-18.
 28. Lurie, I.K. (2008). Geoinformation mapping. Methods of geoinformatics and digital processing of space images [Heoinformatsyonnoie kartohrafovanniie. Metody heoinformatiki i tsyfrovoi obrabotki kosmicheskikh snimkov]. Moscow, Russia: Publishing house of KSU, 424
 29. Mokin, V.B., Kryzhanovskiy, Ye.M., Honchar, N.M. та ін. (2009). Ecological atlas of the basin of the Southern Bug River [Ekologichnyi atlas baseinu richky Pivdennyi Buh]. Wetlands International, 20
 30. Pluntke, T., Bernhofer, C., Schanze, J., Tavaréz-Wahren, F., Burmeister, C., Schwärzel, K., Feger, K.H., Trümper, J., Fischer, S., Kovalchuk, I., Nabyvanet, S.Y., Snizhko, S., Vyshnevskyy, V., Kruhlov, I., Tarasiuk, M., Shevchenko, O., Obodovskiy, A., Rozlach, Z., Konovalenko, O., Mkrtchian, O., Myknovych, A., Shuber, P. (2013). HANDBOOK. Ideas, data and methods for the setup of the Water Balance Atlas of the Western Ukraine. Dresden, 90.
 31. Rudenko, L.H., Bochkovskaia, A.Y., Horlenko, Y.A., Kozachenko, T.Y., Parkhomenko, H.O., Razov, V.P. (2001). National atlas of

- Ukraine. Concept and ways of its realization [Natsyonalnyi atlas Ukrainy. Kontseptsii i puti yeio realizatsyi]. Kiev, Ukraine: Institute of Geography of NASU, 45.
32. Rudenko, L.H., Bochkovskaia, A.Y., Horlenko, Y.A., Parkhomenko, H.O., Shevchenko, L.N. (1992). Ecological-geographical mapping of territory (experience of work, substantiation of structure and content of atlas) [Ekologo-heohraficheskoe kartohrafirovaniie territorii (opyt robot, obosnovaniie struktury i sodержaniie atlasa)]. Kyiv, 32.
33. Svatkova, T.H. (2002). Atlas Mapping: Tutorial [Atlasnaia kartohrafiia: Uchebnoie posobiie]. Moscow, Russia: Aspect Press, 203.
34. Zakrutkin, V.E. ed. (2000). Ecological atlas of the Rostov region [Ekolohicheskii atlas Rostovskoi oblasti]. Rostov-on-Don, Russia: Publishing house of the SCNTS VS, 120.
35. Zhukov, V.T., Novakovskii, B.A., Chumachenko, A.N. (1999). Computer geoeological mapping [Kompiuternoie heoekolohicheskoe kartohrafirovaniie]. Moscow, Russia: Scientific World, 128

I.P. Kovalchuk

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF ATLAS GEOENVIRONMENTAL MAPPING OF GEOSPATIAL OBJECTS AND SYSTEMS OF DIFFERENT RANKS

The article discusses contemporary issues of digital atlas thematic mapping, which has been gaining momentum in recent decades. It shows that the atlas geoenvironmental mapping allows to perform high quality visualization of various spatial and temporal information in dynamic and static states, reflects the geoenvironmental state of objects that vary by rank, trends in its changes, and evaluates the influence of natural and anthropogenic factors on it.

Solution to this problem is possible with the correct choice of cartographic service, which can serve as the basis for creating a wide range of interactive digital atlases. At the same time, there

are few examples of the creation of atlases of geo-environmental issues both in paper and in digital form, so the article discusses actual approaches to solve this problem, highlights authors' experience of atlas geoenvironmental mapping of river-basin systems of different ranks.

Key words: atlas mapping, geoenvironmental atlas, geoinformation technologies, classification of atlases and thematic maps.

Ковальчук И.П.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ АТЛАСНОГО ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКОГО КАРТОГРАФИРОВАНИЯ РАЗНОРАНГОВЫХ ГЕОПРОСТРАНСТВЕННЫХ СИСТЕМ И ОБЪЕКТОВ

В статье обсуждаются актуальные вопросы цифрового атласного тематического картографирования, которое активно развивается в последние десятилетия. Показано, что атласное геоэкологическое картографирование позволяет: качественно визуализировать разнообразную пространственно-временную информацию в динамике и статике; отобразить геоэкологическое состояние разноранговых объектов и тенденции его изменений; оценить влияние природных и антропогенных факторов на экологическое состояние окружающей среды. Решение этих задач возможно при правильном выборе картографического сервиса, который может выступать базой для создания широкого спектра интерактивных карт цифрового атласа. Вместе с тем, примеров создания атласов геоэкологической тематики как в бумажной, так и в цифровой форме пока немного, поэтому в статье обсуждаются актуальные проблемы и задачи в этой сфере, излагается авторский опыт атласного геоэкологического картографирования разноранговых территориальных систем и объектов.

Ключевые слова : атласное картографирование, геоэкологический атлас, геоинформационные технологии, классификация атласов и тематических карт

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ҐРУНТООХОРОННИХ ЗАХОДІВ НА ЗЕМЛЯХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Шевченко О.В., кандидат економічних наук,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: shevchenko_ov90@ukr.net

Досліджено сучасні науково-теоретичні положення щодо визначення ефективності ґрунтоохоронних заходів на землях сільськогосподарського призначення.

Ключові слова. Охорона земель, деградація ґрунтів, ґрунтоохоронні заходи, економічна ефективність, додатковий дохід.

Постановка проблеми.

Захист земель від деградації – одна з найважливіших проблем сільського господарства, оскільки цей процес призводить до значного зниження родючості ґрунтів та врожайності сільськогосподарських культур. Ось чому в сучасних умовах, коли охорона земель сільськогосподарського призначення стала невідкладним і першочерговим завданням, актуальним є наукове обґрунтування економічної оцінки збитків, що завдаються деградацією земель сільському господарству, а також розроблення методів визначення економічної ефективності найпрогресивніших ґрунтоохоронних заходів, технологій та комплексів на основі їхньої загальної порівняльної оцінки.

Мета статті – дослідити підходи до визначення ефективності ґрунтоохоронних заходів у ринкових умовах.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

Різні аспекти ефективного впливу ґрунтоохоронних заходів, зокрема підвищення урожайності сільськогосподарських угідь та призупинення різних деградаційних процесів земель відображено у роботах М.Ю. Белоцерковського, Д.Є. Ваніна, П.Г. Казьміра, І.П. Ковальчука, М.М. Копистинського, В.М. Кривої, М.І. Лопирьова, Б.С. Маслової, В.В. Медведєвої, І.Д. Примака, О.Г. Тараріко, Н.М. Шелякіна, Н.К. Шикіли, В.Ю. Юхновського та інших.

Проте багато науковців, досліджуючи питання охорони земель і ґрунтів, часто спираються на радянську адміністративно-командну модель управління землекористуванням, яка базувалася на централізованому плануванні та бюджетному фінансуванні практично всіх ґрунтоохоронних заходів, а також на оцінці ефективності сільськогосподарського виробництва переважно з урахуванням обсягу

одержаної продукції. За вказаних обставин важливим завданням економіки природокористування стає оцінка ефективності ґрунтоохоронних заходів у сучасних ринкових умовах за принципом витрати/вигоди, коли головним мірилом ефективності агробізнесу стає прибуток, а не валовий урожай «за будь-яку ціну».

Виклад основного матеріалу.

Аналізуючи чинне законодавство, зокрема Закон України «Про охорону земель» і Земельний кодекс України, можна визначити такі основні функції ґрунтоохоронних заходів при використанні земель сільськогосподарського призначення: забезпечення досягнення раціонального землекористування; попередження необґрунтованого вилучення земель сільськогосподарського призначення; захист від шкідливого антропогенного та природного впливу; відтворення і підвищення родючості ґрунтів; запобігання погіршенню естетичного стану та екологічної ролі агроландшафтів; консервація деградованих і малопродуктивних угідь тощо.

У нинішніх умовах розвиток сільського господарства можливий за обов'язкового застосування комплексу різноманітних ґрунтоохоронних заходів, які спрямовані на охорону земель від деградаційних процесів і підвищення продуктивності земель. Вони можуть бути розділені на дві групи: запобіжні та відновлювальні. Запобіжні ґрунтоохоронні заходи забезпечують збереження природної родючості ґрунтів і запобігають втраті землями своїх споживчих властивостей. За допомогою відновлювальних заходів відновлюється родючість уже деградованих земель [1].

Економічна сутність ґрунтоохоронних заходів полягає в економічному ефекті, що досягається у результаті запобігання збиткам, які завдаються деградацією земель сільському господарству, а також в одержанні додаткового прибутку в результаті їхньої дії.

Економічна ефективність ґрунтоохоронних заходів означає їхню результативність, тобто співвідношення між результатами та витратами, які їх забезпечили. Перевищення економічного результату над витратами на його досягнення свідчить про економічну ефективність ґрунтоохоронних заходів, а різниця між результатом і витратами характеризує економічний ефект.

Впровадження ґрунтоохоронних заходів потребує додаткових затрат праці та засобів. Джерелом коштів на початкове здійснення останніх має бути вартість додаткового прибутку, одержаного від реалізації врожаю. При цьому економічна ефективність ґрунтоохоронних заходів полягає в їхній здатності відшкодувати капітальні вкладення й щорічні поточні витрати чистим додатковим доходом із захищеної території та вартістю відвернутого збитку.

Складність і багатофункціональність системи ґрунтоохоронних заходів не дає змоги виділити єдиний показник оцінки їхньої ефективності. Так, на думку Я. Є. Давидової, ефективність впровадження системи ґрунтоохоронних заходів на землях сільськогосподарського призначення повинна характеризуватися екологічною, економічною та соціальною ефективністю [2].

Екологічна ефективність характеризується екологічними параметрами стану ґрунтового покриву, а саме: послабленням деградаційного впливу на ґрунти; поліпшенням їхніх якісних властивостей; збільшенням ви-

робництва продукції без порушення екологічних норм тощо.

Економічна ефективність відображає використання земельних ресурсів при виконанні ґрунтоохоронних вимог.

Соціальна ефективність визначається поліпшенням соціальних організаційно-територіальних умов проживання населення: запобіганням втратам чистої продукції внаслідок забруднення ґрунтів; зменшенням виплат із фонду соціального страхування; скороченням витрат суспільства на лікування працівників у зв'язку із забрудненням ґрунтів тощо.

Складність впровадження системи ґрунтоохоронних заходів на землях сільськогосподарського призначення також полягає у тому, що часто ґрунтоохоронні заходи потребують значних капіталовкладень, а ефект виникає лише у перспективі. Тому в практиці сукупна ефективність усієї системи охорони земель визначається підсумовуванням ефективності окремих заходів або їхніх комплексів.

Так, ефективність заходів щодо захисту земель із метою запобігання різним видам деградації та забезпечення їх раціонального використання оцінюється як натуральними, так і вартісними показниками.

На площах, де діють ґрунтоохоронні заходи, натуральні показники їхньої ефективності визначають за такими основними характеристиками: збільшенням виробництва сільськогосподарської продукції, ц/га; запобіганням річній втраті сільськогосподарської продукції, ц/га; запобіганням змиву ґрунту або гумусу, що міститься в ньому, т/га; площею ярів, розмив яких попереджено, га; нагромадженням поживних речовин у ґрунті різними сільськогосподарськими культурами, кг/га; кількістю

відвернутих втрат мінеральних добрив, які щорічно вносять у ґрунт, кг/га; величиною спрямованого весняного та зливого стоку води, м³/га або % від нормативного стоку для конкретного регіону.

Вартісні показники ефективності ґрунтоохоронних заходів визначають за такими ознаками: вартістю всієї додаткової сільськогосподарської продукції на весь обсяг застосовуваних заходів, грн/га; вартістю запобігання змиву ґрунту і руйнування його ярами, грн/га; вартістю запобігання вносу мінеральних добрив, які щорічно вносять у ґрунт, грн/га; вартістю нагромадження елементів родючості ґрунту в результаті впровадження ґрунтозахисних сівозмін, мульчування, сидерації, мінімальних систем обробітку ґрунту тощо, грн/га; обсягом капітальних витрат на ґрунтоохоронну техніку для обробітку окремих культур, а також на створення спеціальних ґрунтоохоронних об'єктів, грн/га; величиною втрат ефекту внаслідок відведення площі під протиерозійні об'єкти, грн/га; терміном окупності капітальних вкладень на захист ґрунтів від деградації, років [3].

Деякі вчені для оцінки ефективності природоохоронних заходів пропонують використовувати узагальнені індексні показники, що переважно базуються на аналізі наявної статистичної інформації щодо динаміки показників, які характеризують стан родючості ґрунтів або інші природоохоронні функції земель чи територій.

Можна виділити наступні індексні показники, запропоновані до застосування при оцінюванні ефективності здійснення ґрунтоохоронних заходів і рівня використання земель [4]: індекс рівня господарської освоєності земель; територіальний індекс рівня

відтворюваності земель; індекс ефективності виробничих витрат; індекс прибутковості; індекс рентабельності інвестицій; індекс економічного ефекту реалізації ґрунтоохоронних заходів тощо. Водночас головним недоліком індексних показників є те, що вони, по суті, не дають реальної вартісної оцінки ефективності здійснення ґрунтоохоронних заходів або рівня використання земель, оскільки фактично спираються лише на порівняння поточних і минулих показників стану природокористування без урахування майбутніх наслідків упровадження тих чи інших природоохоронних заходів, у тому числі реального економічного ефекту, який досягається при використанні земель в умовах ринкової економіки.

Таким чином, у сучасних умовах дійовішим і практично корисним можна вважати підхід, за якого оцінка ефективності ґрунтоохоронних заходів спиратиметься на реальні вартісні показники, які базуватимуться на дослідженні реальних економічних результатів господарювання.

Розглядаючи проблему оцінки економічної ефективності ґрунтоохоронних заходів із погляду інституціоналізму, тобто напряму в економічній науці, в основу аналізу якого покладено не лише економічні проблеми, але й їхній зв'язок із соціальними, правовими, політичними, етичними та іншими проблемами, можна зазначити, що найбільше впливала на реалізацію ґрунтоохоронних заходів в Україні земельна реформа, яка проводиться з 1991 року. За цей час суттєво змінилися структура форм власності на землю, зокрема, відбулася демонополізація державної власності.

Перехід до ринкової економіки передбачає вільний економічний ви-

бір, що логічно передбачає ліквідацію монополії держави в соціальній та економічній сферах, у тому числі в галузі землеволодіння. Звичайно, держава не в повній мірі відмовилася від регулювання. Проте більшість реальних повноважень щодо реалізації та впровадження ґрунтоохоронних заходів у процесі земельної реформи перейшли до власників землі, а далі – до землекористувачів, які переважно використовують землі сільськогосподарського призначення.

Протягом 90-х років минулого століття і в 2000-х роках фактично була відсутня адекватна державна політика щодо впливу на суб'єкти підприємницької діяльності, які використовують землі сільськогосподарського призначення. Це можна вважати провалом державного втручання, оскільки внаслідок відсутності належного контролю з боку державних інституцій за використанням та охороною земель учасники ринкових земельних відносин всебічно прагнули мінімізувати трансакційні витрати при використанні земель, «економлячи» ресурси, передусім, на впровадженні ґрунтоохоронних заходів і дотриманні ресурсозберігаючих технологій, максимально експлуатуючи природну родючість ґрунтів сільськогосподарських земель. Передумовою цього слід вважати недосконалість структури власності на землі сільськогосподарського призначення, за якої їхні фактичні власники не використовують землі, а користувачі, не маючи належних гарантій дотримання власних господарських інтересів на тривалий строк, не заінтересовані у забезпеченні збереження родючості ґрунтів і продуктивності земель при відповідних витратах. Фактично внаслідок провалу державного втручання протя-

гом 90-х і 2000-х років у сфері охорони земель було припинено здійснення ґрунтоохоронних заходів [5].

В умовах, коли ні власники, ні користувачі земель сільськогосподарського призначення фактично не проявляють реальної заінтересованості у довгостроковому збереженні родючості ґрунтів, виходячи з положень інституціональної теорії прав власності, потрібно або розширити державне втручання, забезпечивши державні інституції необхідною ресурсною базою, або накласти обмеження на правомочність власників землі та землекористувачів щодо використання земель, встановивши їхній обов'язок впроваджувати ґрунтоохоронні заходи. У першому випадку держава повинна стимулювати тих землевласників і землекористувачів, які здійснюють ґрунтоохоронні заходи, надаючи їм фінансову та іншу підтримку коштами бюджету. В другому випадку до порушників норм раціонального землекористування у примусовому порядку слід застосовуватися санкції, які позбавлятимуть нерациональне землекористування економічної привабливості.

При впровадженні ґрунтоохоронних заходів необхідний ґрунтозахисний ефект за умови зростання продуктивної здатності землі може бути досягнутий лише при диференційованому її використанні відповідно до ґрунтових, рельєфних, кліматичних умов та спеціалізації сільськогосподарських підприємств з обов'язковим застосуванням протидеградаційних заходів. Тому в сучасних умовах організація й планування ґрунтоохоронних заходів мають відбуватися на основі регіонального програмно-цільового підходу. Суть його полягає в аналізі вихідного стану регіону, виявленні проблем і формулюванні мети,

визначенні їхніх пріоритетів. Це дає змогу прийняти ефективне рішення щодо впровадження оптимального комплексу ґрунтоохоронних заходів.

Нині розроблено велику кількість різних ґрунтоохоронних заходів, які при їхньому грамотному застосуванні дають можливість утворювати комплекси або системи взаємозалежних ґрунтоохоронних заходів. Багато науковців під терміном «ґрунтоохоронні заходи» розуміють набір протидеградаційних прийомів, які можна об'єднати в такі групи: організаційно-господарські, агротехнічні, лісомеліоративні та гідромеліоративні [6]. Проте кожний із вищенаведених прийомів має свою ефективність, а також суттєво відрізняється способом захисту і відновлення родючого шару ґрунту.

Економічна, екологічна й соціальна ефективність ґрунтоохоронної організації території відображає результат складного процесу щодо запобігання змиву і дефляції ґрунтів, відновлення продуктивності деградованих земель. Тому вона має характеризувати комплексом показників, які свідчать про результативність процесу виробництва сільськогосподарської продукції та охорону земель.

Як відомо, з метою найкращої організації території, а також для визначення ефективності намічених проектних рішень проводять економічну оцінку. При цьому економічні показники використовують для зіставлення очікуваних результатів збільшення виробництва продукції різних галузей і загальних витрат на впровадження таких проектних рішень. До них можна віднести загальний обсяг капіталовкладень і термін їхньої окупності, чистий додатковий дохід і розмір попередженого збитку.

Однак суттєвим недоліком існуючих методичних підходів до визначення

економічної ефективності ґрунтоохоронних заходів є те, що вони більшою мірою призначені для умов планової економіки. А тому, зважаючи на те, що ґрунтоохоронні заходи рідко дають швидкий ефект, у сучасних ринкових умовах доцільніше розрахунки базувати на дисконтуванні одержаних додаткових доходів і відвернутих збитків, а не спрощених нормативних показників.

Висновки.

Отже, загальними критеріями економічної оцінки ефективності системи ґрунтоохоронних заходів є збереження та поліпшення якісних характеристик земель сільськогосподарського призначення і навколишнього середовища й збільшення виробництва продукції з одиниці земельної площі за найменших витрат.

Показники економічної ефективності різних видів ґрунтоохоронних заходів відіграють важливу роль при проектуванні та впровадженні заходів щодо захисту ґрунтів від деградації. За допомогою запропонованих підходів відповідні органи земельних відносин, зокрема при розробленні проектів та іншої документації із землеустрою, а також безпосередньо землевласники й землекористувачі мають змогу обґрунтовано проектувати ті чи інші заходи та виділяти необхідні матеріально-грошові ресурси на їх реалізацію. Цим забезпечується відновлення деградованих земель і вчасне запобігання розвитку деградаційних процесів.

Список використаних джерел

1. Ванін Д.Е. Экономические основы оценки эффективности почвозащитных мер / Д.Е. Ванин, Ю.И. Майоров, В.М. Солошенко. – М.: Агрпроимиздат, 1987. – 152 с.
2. Давыдова Я.Е. Организационно-экономические основы формирования системы охраны земель сельскохозяйственного назначения: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Я.Е. Давыдова. – М., 2013. – 22 с.
3. Экономическая эффективность противоэрозионных мероприятий в Донбассе: [методические рекомендации]. – Ворошиловград: УНИИЗПЭ, 1982. – 138 с.
4. Газуда М.В. Ефективність механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві: дис. на здоб. наук. ступ. д-ра экон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / М.В. Газуда. – Ужгород, 2015. – 554 с.
5. Ткач А.А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія: [навчальний посібник] / А.А. Ткач. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.
6. Кузнецов М. С. Эрозия и охрана почв: [учебник] / М.С. Кузнецов, Г.Н. Глазунов. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 336 с.

References

1. Vanin D.Ye. Ekonomicheskiye osnovy otsenki effektivnosti pochvozashchitnykh mer / D.Ye. Vanin, YU.I. Mayorov, V.M. Soloshenko. – M.: Agropromizdat, 1987. – 152 s.
2. Davydova YA.Ye. Organizatsionno-ekonomicheskiye osnovy formirovaniya sistemy okhrany zemel' sel'skokhozyaystvennogo naznacheniya: avtoref. dis. na soisk. uchen. step. kand. ekon. nauk: spets. 08.00.05 «Ekonomika i upravleniye narodnym khozyaystvom» / YA.Ye. Davydova. – M., 2013. – 22 s.
3. Ekonomicheskaya effektivnost' protivoprozozionnykh meropriyatiy v Donbasse: [metodicheskiye rekomendatsii]. – Voroshilovgrad: UNIIZPE, 1982. – 138 s.
4. Hazuda M.V. Efektivnist mekhanizmu upravlinnia vykorystanniam vidnovliuvanykh

- pryrodnykh resursiv u silskomu hospodarstvi: dys. na zdob. nauk. stup. d-ra ekon. nauk: spets. 08.00.03 «Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom» / M.V. Hazuda. – Uzhhorod, 2015. – 554 s.
5. Tkach A.A. Instytutsionalna ekonomika. Nova instytutsionalna ekonomichna teoriia: [navchalnyi posibnyk] / A.A. Tkach. – K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2007. – 304 s.
6. Kuznetsov M.S. Erosion and soil protection: [textbook] / M.S. Kuznetsov, G.N. Glazunov. – Moscow: Izd-vo MGU, 1996. – 336 p.

Shevchenko O.

THEORETICAL PRINCIPLES OF EVALUATION OF EFFICIENCY OF SOIL CONSERVATION MEASURES IN AGRICULTURAL LAND-USE

The modern scientific and theoretical positions concerning the determination of the effec-

tiveness of soil protection measures on agricultural lands are researched.

Keywords: *land protection, soil degradation, soil conservation measures, economical efficiency, additional income.*

Шевченко А.В.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПОЧВООХРАННЫХ МЕРОПРИЯТИЙ НА ЗЕМЛЯХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ

Исследованы современные научно-теоретические положения по определению эффективности почвоохранных мероприятий на землях сельскохозяйственного назначения.

Ключевые слова: *охрана земель, деградация почв, почвоохранные мероприятия, экономическая эффективность, дополнительный доход.*

РЕГУЛЮВАННЯ ДЕФЛЯЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ГРУНТОВОГО ПОКРИВУ ПОЛІСЬКИХ АГРОЛАНДШАФТІВ

Барвінський А.В., кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: barv@ukr.net

У ґрунтовому покриві Українського Полісся домінують дерново-підзолисті ґрунти, які через легкий гранулометричний склад та порівняно незначну кількість гумусу, мають слабку агрегованість та низьку стійкість до дефляційних процесів. Дефляція ґрунтів тут відбувається досить часто у весняний період, коли орні землі мають найменший рівень захищеності рослинністю. Інтенсивність розвитку цих небезпечних явищ в значній мірі залежить від дефляційної стійкості ґрунтового покриву, основним критерієм якої в багатьох літературних джерелах визначена механічна міцність (зв'язність) ґрунтових агрегатів, а головним показником - вміст у ґрунті агрегатів діаметром більше 1 мм.

На основі експериментальних даних, отриманих в Київському Поліссі, доведена можливість регулювання дефляційної стійкості дерново-підзолистих супіщаних ґрунтів за допомогою раціонального поєднання системи удобрення культур і хімічної меліорації. Підвищення міцності структури при сумісному застосуванні вапна та добрив пояснюється позитивними змінами у вбирному комплексі ґрунту, обумовленими кальцієм вапна, та збільшенням вмісту гумусу і покращенням його якісного складу.

Порівняння даних гранулометричного і мікроагрегатного аналізів за методикою Б.А. Нікітіна показує, що процес агрегації в досліджуваних ґрунтах протікає нерівномірно: на 65-100% в проміжних фракціях. При поєднанні вапна і добрив відбувається вирівнювання процесів агрегації. Застосування CaCO_3 в дозі 1,5, розрахований за величиною гідролітичної кислотності, сумісно з органо-мінеральною системою удобрення сільськогосподарських культур дозволяє на 48% перенести цей процес в макроагрегати, результатом чого є збільшення вмісту дефляційно стійких агрегатів до 58%.

Ключові слова. Небезпека дефляції, сільськогосподарське землекористування, агрегатний склад, хімічна меліорація, система удобрення.

Постановка проблеми.

У ґрунтовому покриві Українського Полісся домінують дерново-підзолисті ґрунти переважно легкого гранулометричного складу, які займають

біля 60% площі цієї ґрунтового-кліматичної зони. До 10% площі займають торфоболотні ґрунти й торф'яники. Легкий гранулометричний склад, а також порівняно незначна кількість гумусу (1-1,5%) в поліських ґрунтах

зумовлюють їхню слабку агрегованість та низьку стійкість до ерозійних процесів. За даними В.А.Джамала та ін. (1986), показник руйнування «грунтозахисних» агрегатів (більше 1 мм), як правило, складає 45-80% і вище, що відповідає середній і сильній схильності до дефляції[1].

Дефляція ґрунтів в зоні Полісся відбувається досить часто у весняний період, коли орні землі мають найменший рівень захищеності рослинністю. Восени, після основного обробітку ґрунту, поверхня більшості ґрунтів перебуває у відносно вітростійкому стані. Але взимку і ранньою весною під впливом промерзання, розтавання, зволоження і висушування ґрунтозахисні агрегати швидко руйнуються до ерозійно-небезпечного розміру, і до періоду сильних вітрів такі агрофони стають нестійкими щодо дефляції внаслідок зменшення грудкуватості[2].

Навесні з посиленням сонячної радіації на територію країни впливають суховійні південно-східні вітри, які значно висушують верхні шари ґрунту, руйнують його структуру і спричиняють локальну дефляцію, зокрема - на ділянках осушених торфовищ і мінеральних ґрунтах піщаного та супіщаного гранулометричного складу. Насамперед, еродують фони полицевого язбу зразу ж після танення снігу під час заморозків або сухої весни і швидкості вітру понад 3,5 м/с на поверхні ґрунту [1]. Прояв локальної дефляції на одній і тій же ділянці протягом ряду років призводить до значної втрати ґрунту.

Сформувавши надійну дефляційно стійку поверхню ґрунту можливо лише за наявності суцільного рослинного покриву, наприклад, у вигляді багаторічних трав або посівів

озимої пшениці, а також за рахунок рослинних решток у вигляді соломи або стерні. Однак, найефективнішими протидефляційними заходами є лісомеліоративні - у вигляді полезахисних лісосмуг в комплексі із ґрунтозахисними технологіями обробітку ґрунту. Зважаючи на прогнозоване посилення вітрового режиму в процесі змін клімату, зокрема потепління[2], а також на збільшення частки просапних культур у структурі посівних площ [3], можна прогнозувати зростання ризику прояву дефляційних процесів. Через це розв'язання проблеми захисту ґрунтового покриву поліських агроландшафтів від дефляції потребує комплексного підходу: зниження рівня антропогенного навантаження на ґрунти через оптимізацію структури земельних угідь та посівних площ, запровадження ґрунтозахисно-меліоративних заходів постійної дії- з одного боку і підвищення екологічної стійкості самих ґрунтів внаслідок збільшення вмісту гумусу та насичення їх вбирного комплексу кальцієм - з другого.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій.

Вивченню питань підвищення потенційної стійкості ґрунтів до вітрової ерозії присвячені роботи А.Б.Лавровського, М.І.Долгілевича, Г.А.Можейка, Е.І.Шиятого, У.С.Чепіла, Л.М.Ярошевича та ін., в більшості яких основним показником ерозійної стійкості ґрунтового покриву визначена механічна міцність (зв'язність) ґрунтових агрегатів. Проте, більшість цих досліджень проводилось на ґрунтах Степової зони, які істотно відрізняються від поліських ґрунтів характером і спрямованістю ґрунтових процесів, вмістом органіч-

ної речовини, диференціацією ґрунтового профілю, водно-повітряним режимом тощо.

Серед головних чинників вітрової ерозії, які були вперше визначені в 50-60-ті роки ХХ століття у США при розробці рівняння вітрової ерозії (WindErosionEquation – WEQ), виділяють показник податливості ґрунту до дефляції (soilerodibility) (I-індекс або I-фактор), кліматичний фактор, фактор стану поверхні ґрунту, величину «незахищеної відстані», фактор рослинного покриву [4]. У свою чергу, індекс податливості ґрунту до дефляції, що є величиною протидефляційної стійкості ґрунту для конкретного агроландшафту, визначається як величина середніх щорічних дефляційних втрат ґрунту у певних природних умовах. Слід зазначити, що величина I-фактора тісно пов'язана з вмістом на поверхні ґрунту агрегатів більше 0,84 міліметрів в діаметрі [5].

У вітчизняній літературі головним показником протидефляційної стійкості вважається вміст у ґрунті агрегатів діаметром більше 1 мм: «грудкуватість», яка, як показують дослідження в аеродинамічній установці, найбільш точно характеризує здатність ґрунту протистояти сильним вітрам [1,6]. Тому, наразі існує нагальна потреба в удосконаленні методів регулювання агрегатного складу ґрунтів за допомогою агро-меліоративних заходів з врахуванням екологічних обмежень техногенезу.

Мета статті - обґрунтувати можливість регулювання дефляційної стійкості (оптимізації структурно-агрегатного складу) дерново-підзолистих супіщаних ґрунтів Київського Полісся за допомогою раціонального поєднання системи удобрення культур і хімічної меліорації.

Виклад основного матеріалу.

Вплив тривалого застосування засобів хімізації на структурно-агрегатний та мікроагрегатний склад дерново-підзолистого крупнопилуватого-супіщаного дерново-підзолистого ґрунту вивчався в стаціонарному досліді, закладеному в Київському агроґрунтового районі.

При фракціонуванні ґрунту на ситах в повітряно-сухому стані (сухе просіювання) за методом М.І.Саввінова встановлено, що максимальне зменшення брилистості спостерігалось при внесенні одинарної дози вапна по органічно-мінеральному фону 1 – на 12,6%, менше – при внесенні 1,5 дози CaCO_3 , розрахованої за величиною гідролітичної кислотності (Нг), по фону 2 – на 10,2% (табл.1). Коефіцієнт структурності при цьому зріс на 0,1-0,2 од.. Застосування мінеральних і органічних добрив на невапнованих ділянках приводить до зменшення відносного вмісту мегаструктурних часток ґрунту відповідно на 6,6 і 12,1% при їх внесенні окремо і 4,4-5,3% - разом.

Збільшення вмісту агрономічно цінної фракції (0,25-10 мм) в усіх варіантах, крім 2-го і 6-го, відбувається за рахунок руйнування фракції >10 мм, причому вапнування посилює цей процес. Отже, вапнування сприяє зменшенню механічної міцності мегаагрегатів (вар.5,7 у порівнянні з 4-м, вар.9 – з 8-м). Це явище можна оцінити як позитивне, оскільки, на думку О.Н.Соколовського (1971), у вимогах до структури ґрунту поєднуються дві абсолютно протилежні умови: ґрунт повинен володіти найменшою зв'язністю в сухому стані, легко кришитися, а в мокрому, навпаки, зберігати достатню міцність, не розпливатися від води [7].

1. Структурно-агрегатний склад ґрунту в залежності від системи удобрення культур і вапнування (гор. НЕ)

Варианти дослідів*	Кількість агрегатів при сухому просіюванні (% від маси повітряно-сухого ґрунту) розміром (мм)						Коефіцієнт структурності Кс
	>10	10-5	5-1	1-0,5	0,5-0,25	<0,25	
1	23,5	14,1	19,3	8,5	12,1	22,4	1,2
2	16,9	12,8	18,7	8,2	13,7	29,8	1,1
3	11,4	12,1	18,5	9,9	15,6	32,5	1,3
4	19,1	13,1	19,5	9,0	13,6	25,5	1,2
5	10,9	12,8	20,2	9,4	15,1	31,6	1,3
6	23,1	14,2	21,0	8,9	11,7	20,9	1,3
7	15,1	14,3	21,6	8,8	12,6	27,5	1,3
8	18,2	15,6	20,6	9,0	12,0	24,4	1,3
9	13,3	13,9	21,6	9,8	13,3	28,1	1,4

Примітка:

*1-Контроль; 2-NPK (150 кг/га д.р.); 3-Гній (10 т/га сівозмінної площі); 4-NPK+гній – Фон 1; 5-Фон 1+CaCO₃; 6-Фон 1+1,5CaCO₃; 7-NPK+ 2 гній + CaCO₃; 8-2NPK+ гній –Фон 2; 9-Фон 2+1,5CaCO₃

При внесенні самих лише мінеральних добрив, на відміну від інших систем удобрення, знижується вміст фракції 0,25-10 мм, тобто кількість мікроструктурних часток росте не тільки за рахунок руйнування фракції >10 мм, але й за рахунок фракції 0,25-10 мм, що вкрай небажано. Коефіцієнт структурності (К) при цьому знижується на 0,1 одиниці.

Збільшення дози CaCO₃ в 1,5 раза по фону 1 призводить до агрегації мікроагрегатів, оскільки фракція 0,25–10 мм росте не стільки за рахунок зменшення вмісту мегаструктурних часток, скільки за рахунок зменшення кількості мікроструктурних часток. Дози 1,5 CaCO₃ по фону 2, певно, для цього процесу недостатньо. Саме при застосуванні CaCO₃ в дозі 1,5 за Нг на органо-мінеральному фоні простежується максимальний вміст дефляційностійких агрегатів (>1 мм).

За даними О.В.Письменного (2008), головними ґрунтовими чинниками, які визначають протидефляційну стійкість ґрунту в Степу України, є його гранулометричний склад та вміст гумусу[8]. Зниження протиерозійної стійкості ґрунтів унаслідок їх дегуміфікації відмічають також О.Г.Тараріко та ін. (2015)[2]. В досліджуваному регіоні, підвищення стійкості структури при сумісному застосуванні вапна та добрив пояснюється позитивними змінами у ґрунтовому вбирному комплексі, обумовленими кальцієм вапна [7], та збільшенням вмісту гумусу і покращенням його якісного складу: накопиченням гуматів кальцію, які відіграють провідну роль в цементації агрегатів. Індекси кореляції, що характеризують криволінійні зв'язки між вмістом дефляційностійких агрегатів і вмістом обмінних Ca²⁺ та Mg²⁺ – з одного боку, і між вмістом дефляційностійких агрегатів

і вмістом гумусу – з другого, складають відповідно $0,89 \pm 0,18$ і $0,78 \pm 0,22$.

Крім того, вапнування ґрунтів ненасичених основами запобігає руйнуванню і виносу із них найбільш цінної в сільськогосподарському відношенні їх частини, а саме ґрунтового вбирного комплексу. Так, вапнування по органо-мінеральному фону (вар.5,6,7,9) сприяє збільшенню відносного вмісту мулистої фракції в порівнянні з контролем (вар.1) на 8,2-18,4% (табл. 2).

Навпаки, при застосуванні одних мінеральних добрив (вар. 2) кількість фракції мулу зменшується на 10,2%. Ці зміни є відносними, оскільки на контролі (без добрив) при розорюванні (майже за 30-річний період) відбулось зменшення вмісту мулу на 24,6% порівняно з перелогом.

Вапнування підвищує “гранулометричний показник структурності” (P) на 0,3-0,6% у порівнянні з фоном 1 і на

0,7% у порівнянні з фоном 2. Максимальний “гранулометричний показник структурності” відмічений при сумісному застосуванні вапна і добрив (15,6-16,6%). Роздільне застосування добрив знижує показник P на 2,1-2,7%.

Порівняння даних гранулометричного і мікроагрегатного аналізів за методикою Б.А.Нікітіна дає змогу зробити висновок, що процес агрегації в досліджуваному ґрунті протікає нерівномірно (більше (на 65-100%) в проміжних фракціях, ніж в крупній). При поєднанні вапна і добрив відбувається вирівнювання процесів агрегації. Застосування CaCO_3 в дозі 1,5 за Нг дозволяє на 47,7% перенести цей процес в макроагрегати.

Агрегація крупних часток в досліджуваних ґрунтах проходить виключно за рахунок мулу. При окремому застосуванні мінеральних і органічних добрив фракція мулу в утворенні макрострук-

2. Вплив тривалого застосування добрив і вапна на мікроагрегатний (перед ризкою) та гранулометричний (за ризкою) склад дерново-підзолистого супіщаного ґрунту

Варіанти дослідів	Сума частинок (% від маси сухого ґрунту) розміром (мм)				Гранулометричний показник структурності (P), %	Агрегований мул, %	
	1-0,25	0,25-0,05	0,05-0,001	<0,001		в макроагрегатах	в мікроагрегатах
1	27,8/26,7	35,6/36,7	35,3/31,7	1,3/4,9	15,4	1,1	2,5
2	29,6/29,6	36,6/31,3	32,4/34,7	1,4/4,4	12,7	0	3,0
3	27,0/27,0	29,7/32,1	42,0/36,1	1,3/4,8	13,3	0	3,5
4	31,9/31,0	24,6/32,1	42,2/31,8	1,3/5,1	16,0	0,9	2,9
5	29,6/28,2	22,5/32,5	46,7/33,8	1,2/5,5	16,3	1,4	2,9
6	30,4/28,3	22,5/32,4	45,9/33,7	1,2/5,6	16,6	2,1	2,3
7	31,4/29,7	22,6/28,7	45,0/35,8	1,0/5,8	16,2	1,7	3,1
8	22,5/21,4	35,8/40,9	40,5/32,8	1,2/4,9	14,9	1,1	2,6
9	22,7/21,4	40,3/39,4	36,0/33,9	1,0/5,3	15,6	1,3	3,0

тури участі не приймає (відносний показник участі дрібних фракцій в утворенні макроструктури дорівнює 0). При поєднанні добрив цей показник складає 0,24-0,30 на невапнованих ділянках і 0,30-0,48 на вапнованих.

Висновки.

Легкий гранулометричний склад орних земель Полісся в поєднанні з надмірним антропогенним навантаженням на земельні ресурси обумовлюють високий рівень дефляційної небезпеки. Одним із важливих напрямів щодо зниження цього рівня є підвищення протидефляційної стійкості дерново-підзолистих ґрунтів, які домінують в орному фонді земель досліджуваного регіону.

Встановлена на основі аналізу експериментальних даних тісна кореляційна залежність між вмістом гумусу, ступенем насичення вбирного комплексу кальцієм та вмістом дефляційно стійких агрегатів підтверджує можливість регулювання структурно-агрегатного складу досліджуваних ґрунтів за допомогою агрономічних заходів: удобрення та вапнування. Зокрема, сумісне внесення вапна та добрив дозволяє збільшити коефіцієнт структурності на 8-17%, гранулометричний показник структурності – на 5-8%, підвищити вміст агрегатів діаметром більше 1 мм на 1,5%, що в підсумку свідчить про посилення дефляційної стійкості ґрунтового покриву.

Список використаних джерел

1. Джамаль В.А. Захист ґрунтів від ерозії /В.А.Джамаль, М.М.Шелякін, В.О.Білолипський та ін.-К.: Урожай, 1986.-240 с.
2. Тараріко О.Г. Збалансоване управління природно-ресурсним потенціалом

агросфери України за принципами конвенцій Ріо /О.Г.Тараріко, О.В.Сиротенко, Т.В.Ільєнко, Т.Л.Кучма //Агроекологічний журнал.-2015.-№1.-С.21-36.

3. Барвінський А.В. Екологічна оптимізація сільськогосподарського землекористування в умовах Київського Полісся /А.В.Барвінський, Р.В.Тихенко //Вісник аграрної науки. –2011. – №9. – С.45-48.
4. Chepil W. S. The physics of wind erosion and its control / W. S. Chepil // Adv. in Agronomy. – 1963. – № 15, pp. 211–302.
5. Wind Erosion //National Agronomy Manual. – Part 502. USDA. NRCS. – 2002. – 227 p.
6. Долгилевич М.И. Пыльные бури и агролесомелиоративные мероприятия /М.И.Долгилевич. – М.: Колос, 1978. – 234 с.
7. Соколовский А.Н. Избр. труды: Почвоведение и агрохимия. –К.: Урожай, 1971. -368 с.
8. Письменный О.В. Влияние властивостей черноземных та каштановых ґрунтів Степу України на їх протидефляційну стійкість /О.В.Письменный //Вісник аграрної науки Причорномор'я. –2008. – Вип. 3(46). – Т.2. – С.179–184.

References

1. Dzhamal', V.A.; Shelyakin, M.M.; Bilolyp's'kyi, V.O. (1986) Zakhyst ґruntiv videroziyi [Protecting the soil from erosion]. Urozhay, 240 p.
2. Tarariko, O.H.; Syrotenko, O.V.; Il'yenko, T.V.; Kuchma, T.L. (2015) Zbalansovane upravlinnya pryrodno-resursnym potentsialom ahrosfery Ukrayiny za pryntsypany konventsiy Rio [Sustainable management of natural resource potential agrosphere Ukraine on the principles of the Rio conventions]. Ahroekolohichnyy zhurnal [Agroecology journal].-No. 1. - P. 21-36.
3. Barvynskiy, A.V.; Tykhenko, R.V. (2011) Ekolohichna optymizatsiya silskohospodarskoho zemlekorystuvannya v umovakh Kyivskoho Polissya [Environmental optimization of agricultural land use in terms of Kyiv Polis-

- nya]. Visnyk ahrarnoyi nauky [Journal of Agricultural Science].- Vol. 9. - P.45-48.
4. Chepil, W.S. (1963) The physics of wind erosion and its control//Adv. in Agronomy. – No15. -P. 211–302.
 5. Wind Erosion //National Agronomy Manual. – Part 502. USDA. NRCS. – 2002. – 227 p.
 6. Dolgilevich, M.I. (1978) Pyl'nyye buri i agrosomeliativnyye meropriyatiya [Dust storms and agroforestry activities]. Kolos, 234 p.
 7. Sokolovskyy, A.N. (1971) Yzbrannyye trudy: Pochvovedeniye y ahrokhymyya [Favorites Shows works: Soil Science and Agrochemistry]. Urozhay, 368 p.
 8. Pysmennyy, O.V. (2008) Vplyv vlastyvostrykh chornozemnykh ta kashtanovykh gruntiv Stepu Ukrayiny na yikh protydeflyatsiyu stiykist' [The impact properties of black earth and chestnut soils Steppe of Ukraine on their protydeflyatsiyu resistance]. Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomor'ya [Journal of Agricultural Science of the Black Sea].- Vol. 3 (46). - V.2. - P.179-184.

rational combining fertilizer plants and chemical reclamation. Increasing the strength of the structure at the joint application of lime and fertilizers due positive changes in soil absorbing complex caused by calcium of lime and humus content increase and improve its quality composition.

Comparison of granulometric and mikroagregative analysis by methodology of B.A.Nikitin shows that process of aggregation in explored soils uneven: 65-100% in the intermediate fractions. When combined lime and fertilizer alignment occurs of aggregation process. Application of CaCO₃ at a dose of 1,5, calculated by hydrolytic acidity, together with organic-mineral system of crops fertilizer allows to 48% transfer this process in macroaggregates. As a result - increase of deflationary stable aggregates contents to 58%.

Keywords: the risk of deflation, agricultural land use, aggregate composition, chemical reclamation, fertilization system.

Барвинский А.В.

РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕФЛЯЦИОННОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПОЧВЕННОГО ПОКРОВА ПОЛЕССКИХ АГРОЛАНДШАФТОВ

В почвенном покрове Украинского Полесья доминируют дерново-подзолистые почвы, которые из-за легкого гранулометрического состава и сравнительно небольшого количества гумуса, имеют слабую агрегированность и низкую устойчивость к дефляционным процессам. Дефляция почв здесь происходит довольно часто в весенний период, когда пахотные земли имеют наименьший уровень защищенности растительностью. Интенсивность развития этих опасных явлений в значительной степени зависит от дефляционной устойчивости почвенного покрова, основным критерием которой во многих литературных источниках определена механическая прочность (связность) почвенных агрегатов, а главным показателем - содержание в почве агрегатов диаметром более 1 мм.

Barvinskyi A.

REGULATION OF DEFLATIONARY STABILITY OF POLISSYA AGROLANDSCAPES SOIL COVER

In the Ukrainian Polissya soil cover is dominated by sod-podzolic soils, that due to light particle size distribution and relatively small amount of humus, have weak aggregation and low resistance to deflation processes. Soil deflation here is often in the spring, when arable land have the lowest level of vegetation protection. The intensity of these hazards depends largely deflationary stability of the soil, of which the main criterion in the literature defined mechanical strength (cohesion) of soil aggregates and main indicator - content in soil aggregates with a diameter greater than 1 mm.

Based on experimental data obtained in the Kyiv Polissya proven ability to adjust the deflationary durability of sod-podzolic sandy-loamy soils by

На основе экспериментальных данных, полученных в Киевском Полесье, доказана возможность регулирования дефляционной устойчивости дерново-подзолистых супесчаных почв с помощью рационального сочетания системы удобрения культур и химической мелиорации. Повышение прочности структуры при совместном применении извести и удобрений объясняется положительными изменениями в поглощающем комплексе почвы, обусловленными кальцием извести, и увеличением содержания гумуса и улучшением его качественного состава.

Сравнение данных гранулометрического и микроагрегатного анализов по методике Б.А.Никитина показывает, что

процесс агрегации в исследуемых почвах протекает неравномерно: на 65-100% в промежуточных фракциях. При сочетании извести и удобрений происходит выравнивание процессов агрегации. Применение CaCO_3 в дозе 1,5, рассчитанной по величине гидролитической кислотности, совместно с органо-минеральной системой удобрения сельскохозяйственных культур позволяет на 48% перенести этот процесс в макроагрегаты, результатом чего является увеличение содержания дефляционно устойчивых агрегатов до 58%.

Ключевые слова: опасность дефляции, сельскохозяйственное землепользование, агрегатный состав, химическая мелиорация, система удобрения.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНТУРНО-МЕЛІОРАТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ

Бутенко Є.В. кандидат економічних наук, доцент

Харитоненко Р.А. аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Email: KharitonenkoRA@email.ua

Розглянуто історичні передумови впровадження контурно-меліоративної організації території в Україні і ефективність функціонування аналогічних об'єктів на сільськогосподарських землях штатів США, які мають схожі ґрунтово-кліматичні особливості та прояв ерозійних процесів. Запропоновано ряд заходів, спрямованих на зниження проявів ерозії ґрунтів на сільськогосподарських землях та оптимізації агроландшафтів.

Ключові слова. *Контурно-меліоративна організація території, ерозія, водна ерозія, агроландшафт, охорона земель.*

Актуальність проблеми.

Сучасна система ведення господарювання у ринкових умовах залежить від ефективного використання ресурсів. Основним ресурсом у сільськогосподарському виробництві виступає земля. У складі сільськогосподарських угідь знаходиться значна кількість орних земель. Більшість із цих земель піддаються негативним ерозійним процесам, викликаних надмірним антропогенним впливом. Для зменшення впливу ерозії на ґрунт, створення оптимальної моделі землекористування, досягнення еколого-економічної ефективності господарювання запроваджують ряд заходів з охорони земель.

Актуальність дослідження полягає в ефективності запровадження ґрунтово-охоронних заходів на сіль-

ськогосподарських землях в Україні. В контексті дослідження проаналізовано існуючі програми з охорони земель на території США, де є небезпека прояву ерозійних процесів.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

Проблемі дослідження проявів ерозійних процесів та зменшенню їх впливу на сільськогосподарські землі, а також створенню оптимальної моделі організації території присвятили свої праці такі вчені землевпорядники, ґрунтознавці: Д.І. Бабміндра, С.Ю. Булигін, Є.В.Бутенко, Д.С. Добряк, Т.О. Євсюков, О.П. Канаш, А.Г. Мартин та інші.

Дослідниками було обґрунтовано методику визначення втрат ґрунту, збереження його продуктивності,

стійкість агроландшафтів, обраховано економічні втрати внаслідок ерозійних процесів, а також запропоновано оптимальні моделі організації території агроформувань [1,2,3,4]. Напрацювання даних науковців є цінними для території України. Проте, поряд із вітчизняними дослідженнями існує закордонний досвід для подібних територій, схильних до ерозійних процесів, які були залучені у сільськогосподарське використання. На цих територіях також було втілено ряд програм по збереженню ґрунтів і оптимізації угідь. Частину закордонних напрацювань по охороні ґрунтів можна застосувати на території України.

Метою дослідження є здійснення порівняльного аналізу ефективності реалізованих заходів контурно-меліоративної організації території в Україні та в окремих штатах США, які мають схожі ґрунтово-кліматичні характеристики і розвиток ерозійних процесів на сільськогосподарських землях.

Виклад основного матеріалу.

Найбільш дієвим комплексом заходів, який мінімізує прояв водної ерозії на ерозійно-небезпечних територіях, є контурно-меліоративна організація території. Цей комплекс заходів поєднує в собі захисну меліоративну структуру, яка взаємодіє з рельєфом місцевості та ґрунтово-захисною технологією вирощування сільськогосподарських культур. Теоретичні розрахунки та проектні рішення розроблялися багатьма структурами по охороні ґрунтів.

Загалом на кінець 80-х років було розроблено проекти контурно-меліоративної організації території на ділянки, які мали негативний ерозій-

ний вплив по всій території України. Однак, з початком 90-х років практичне впровадження заходів облаштування території було призупинено у зв'язку із політичними перетвореннями та браком коштів.

Одним із яскравих прикладів втілення проектних рішень на практиці є територія Лісностінківської сільської ради Куп'янського району Харківської області вона характеризується значними проявами ерозії. Даний проект контурно-меліоративної організації є унікальним, тому що реалізований в межах одного адміністративного утворення, де використання землі під орні землі поєднано із місцевим ландшафтом та взаємопов'язано із рельєфом місцевості. Тут було закладено декілька зразків оптимального використання орних земель на ділянках ерозійно-небезпечних груп ґрунтів з різною похилістю та довжиною схилів.

Протягом трьох десятиріч співробітники лабораторії охорони ґрунтів проводили дослідження на цих ділянках. Було встановлено можливість досягнення сталих екологічних показників змиву ґрунтів на польовій сівозміні -1,8 т/га та ґрунтозахисної сівозміні -1,5 т/га. Відповідно коефіцієнт протиерозійної стійкості склав 0,56 та 0,77 [2].

Схожі об'єкти, які були реалізовані та впроваджені у Куп'янському районі Харківської області, частково були реалізовані на інших ерозійно-небезпечних ділянках у Поліссі, Лісостепу та районах Степу України. На сьогодні більшість із цих заходів вичерпали свій закладений ресурс експлуатації, частина ґрунтово-охоронних об'єктів була знищена у результаті відсутності контролю з боку держави, постійної зміни власників та невмотивованості фактичних землекористувачів.

Негативний прояв водної ерозії на орних землях характерний не тільки для території України. Цей процес має поширення в різних країнах, де ґрунти, рельєф та кліматичні умови мають схожі характеристики прояву водної ерозії.

Одним із найбільш вдалих закордонних досвідів щодо мінімізації наслідків прояву водної ерозії, у схожих умовах, на сільськогосподарських землях реалізований в Сполучених Штатах Америки. Для збереження ґрунтів, які мали високий ступінь ерозії, у 1950-х роках почали впроваджувати програму «The Soil Bank Program» (Ґрунтовий банк) [5]. Основною метою програми було виведення із обробітку ерозійно-небезпечні території на три роки, засіявши ці ділянки багаторічними травами. Однак, дана програма мала ряд недоліків, що призвело до непопулярності її серед користувачів сільськогосподарськими землями (фермерів). Починаючи із 70-х років, сільськогосподарські виробники залучали до обробітку ерозійно-небезпечні території та вирощували на них просапні культури, які користувалися високим попитом на ринку. Така діяльність призвела до негативних наслідків. Найбільшу ерозійну проблему на початку 80-х років мав штат Міссурі. Територія штату має широкий спектр ґрунтів та рельєфу, який за своїми характеристиками схильний до прояву водної ерозії та розвитку яружної мережі. Щорічні втрати родючого шару ґрунту з 1 акру у штаті Міссурі (0,405 га) складали 9,7 тонн, у тому числі майже 11 тонн під просапними культурами [6,7,8].

Для зупинення, мінімізації наслідків водної ерозії у 1982 році розпочалися дослідження та впровадження

ґрунтово-охоронних заходів по всій території США. У 1985 році президент США Рональд Рейган затвердив програму «The Conservation Reserve Program» (CRP) - збереження заповідників (резервації). Її мета повторювала попередню програму «The Soil Bank Program» (Ґрунтовий банк). Однак, було переглянуто тривалість виведення сільськогосподарських земель із обробітку з 3 років до 10 – 15. Фінансування по програмі CRP передбачалось за рахунок податку від продажу земель [5,9]. Для штату Міссурі це дало змогу щорічно залучати 40 млн. доларів США на підтримку родючості ґрунтів. Результатом даної програми за 30 років є збереження 9 млрд. тонн родючого ґрунту від ерозії, а також зменшено змив мінеральних добрив на 85% [5,6,7].

Найкращих результатів по збереженню ґрунтів та мінімізації наслідків прояву водної ерозії серед штатів було досягнуто в штаті Міссурі. Змив ґрунтів у 2007 році з 1 акру (0,405 га) склав 4,2 тонн та для просапних культур - 5,3 тонн [6,7]. Тобто, майже вдвічі за 25 років. Приблизна структура земельного фонду склала 1/3 орних земель, 1/3 пасовищ та сінокосів, 1/3 лісових угідь [8,9].

Така структура була досягнута за рахунок «резервації» сільськогосподарських земель. Резервацію земель використовували для певних практичних цілей збереження: прибережні буфери (зони); буфери для мешкання дикої природи; буфери для водно-болотних угідь; фільтрувальні смуги; реставрації водно-болотних угідь; трав'яних водних шляхів; захисних стрічок; живих снігових заборів; смуг контуру травою, солестійкої рослинності та мілководних територій для дикої природи. Завдяки цим

заходам в регіоні вдалося покращити якість водних ресурсів, збільшити ареали популяції рослинного та тваринного світу для даної території та загалом оптимізувати екологічне середовище регіону. Впровадження програми CRP проводиться для окремих агроформувань (ферм), які добровільно прийняли участь в ній. Фермери, котрі виконують завдання по даній програмі, отримують пільги щодо сплати податку на землю. Під час впровадження ґрунтоохоронних заходів враховують наявні земельні ресурси, спеціалізацію та майбутні плани розвитку господарства [5]. Програма CRP розділена на ряд підпрограм, що стосуються певних рішень оптимізації. (рис. 1) [8,9].

В Україні на законодавчому рівні закріплено систему економічних стимулів. Вони мають на меті підвищи-

ти зацікавленість землекористувачів в оптимальному використанні своїх земель та покращені екологічного стану угідь. Зокрема, якщо власник за свої кошти здійснив заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами із охорони земель, він може отримати податкові й кредитні пільги. Також була прийнята загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі, в якій передбачалось ряд заходів: оптимізація площ угідь, зменшення ступеня розораності, впровадження ґрунтозахисних систем обробітку, створення екологічних коридорів та інше. Звісно, обмеженість фінансування заходів з охорони ґрунтів в Україні не дозволить в найближчій та середній перспективі реалізувати весь комплекс заходів. Однак, існує ряд заходів, які не по-

Рис. 1. Результат мінімізації прояву утворення яру контурно-меліоративна організація території за програмою CRP у штаті Міссурі США [8]

Рис. 2. Фільтраційна смуга шириною 66 футів (20 метрів) зупинила розвиток відвершку яру на фермерських землях штату Іллінойс [8].

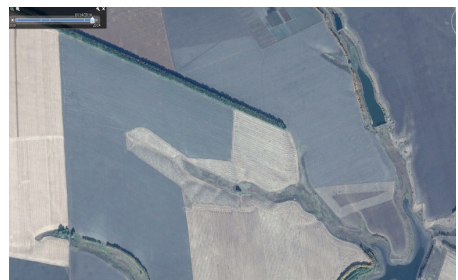
требує значних фінансових вкладень. Найбільше практичне застосування ґрунтово-охоронного заходу у США, який показав свою дієвість у мінімізації прояву водної ерозії, є «Filter strip» (фільтраційна смуга). Їх створюють на відвершках яру, засаджуючи багаторічними травами. Окрім захисту ґрунту від ерозії вона виконує функцію фільтру для захисту води, безпечного переміщення водних потоків, накопичення вологи, а також є коридором існування дикої природи. Ширина фільтраційних смуг коливається від 20 до 120 ярдів (6 - 40 метрів) [8]. Їх ширина залежить від прояву відвершків яру та спеціалізації господарства (рис. 2).

На відміну від США в Україні відвершки ярів зрівнюють та заорюють агротехнічними прийомами. Однак, даний захід не вирішує проблеми збереження ґрунтів. Заорювання відвершків яру поглиблює негативні наслідки:

- вирівнювання відвершку яру за рахунок ґрунтів сусідніх ділянок призведе до зменшення шару родючого ґрунту на більшій території;
- вирівняна ділянка відвершку яру буде постійною зоною втрати родючого шару ґрунту під впливом водної ерозії;
- агротехнічні маніпуляції щодо постійного вирівнювання відвершку яру збільшать витрати на паливно-мастильні матеріали та ресурс агротехніки;

весна 2011 рік

весна 2014 рік

Рис. 3. Приклад зупинення розвитку відвершків яру агротехнічними прийомами та часткового заорювання на території Кагарлицького району Київської області.

– кількість вирощеної продукції на цих ділянках завжди буде меншою, тому що постійний вимив поживних речовин не дасть змоги повноцінно рости сільськогосподарським рослинам.

Висновки.

Вітчизняний та закордонний досвід втілення контурно-меліоративної організації території на ділянках, які мають прояв ерозійних процесів, свідчить про ефективність цих заходів на орних землях. Однак, дані ділянки будуть потребувати постійного контролю та обмежень у використанні.

Ключовий захід у збереженні ґрунтів від водної ерозії, при впровадженні контурно-меліоративної організації території, буде залежати від ефективного господарської діяльності фактичного користувача землі.

Повторне введення в активний обробіток ерозійних ділянок негативно позначиться на родючості ґрунту та урожайності культур. Ліквідація наслідків, спричинених ерозією, на сільськогосподарських землях буде не співставною в отриманні прибутку від вирощення культур.

Впровадження контурно-меліоративної організації території на самому початку потребує значних фінансових вкладень, що на сьогодні є недоступним власникам землі та в державі в цілому. Існує ряд заходів, які не потребують значних фінансових витрат, а їх дієвість компенсує затрачені зусилля у вигляді збільшення урожаю продукції та зменшенні ерозії ґрунтів. До цих заходів відносять: поперечний обробіток похилих ділянок; часткове виведення із обробітку ділянок, які мають утворення відвершків яру та створення на них фільтраційних смуг; залишення на

полях післяжнивних решток; впровадження ґрунтозахисних сівозмін.

Список літератури

1. Булигін С.Ю. Формування екологічно сталих агроландшафтів / С.Ю. Булигін. – К.: Урожай, 2005. – 300 с.
2. Бутенко Є.В. Еколого-економічна оцінка сільськогосподарських землекористувань у ринкових умовах: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. екон. Наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Є.В. Бутенко. – К., 2009. – 20 с.
3. Добряк Д.С. Формування екологічно безпечного землекористування в умовах дії водної та вітрової ерозії / Д.С. Добряк, Д.І. Бабміндра, В.О. Слінчук. – К. : Урожай, 2010. – 152 с.
4. Мартин А.Г. Підходи до визначення нормативів граничних параметрів деградованих земель / А.Г. Мартин, О.П. Канаш, Т.О. Євсюков // Землеустрій і кадастр : науково - виробничий журнал. - 2011. - № 3. - С. 65-72.
5. Conservation Reserve Program. Wikipedia [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Conservation_Reserve_Program
6. Missouri erosion rate reduced in past 30 years. Missouri Farmer Today [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.missourifarmertoday.com/>
7. Missouri erosion on the rise, scientists conclude. Missouri Farmer Today [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.missourifarmertoday.com/>
8. Natural Resources Conservation Service (NRCS). Missouri. Conservation Reserve Program [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.nrcs.usda.gov/>
9. United States Department of Agriculture (USDA). Conservation Reserve Program [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.usda.gov/>

References

1. Bulyhin S.Yu. Formuvannia ekolohichno stalykh ahrolandschaftiv / S.Yu.Bulyhin. – K.: Urozhai, 2005. – 300 s.
2. Butenko Ie.V. Ekoloho-ekonomichna otsinka silskohospodarskykh zemlekorystuvan u rynkovykh umovakh: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. Stupenia kand.. ekon. Nauk : spets. 08.00.06 «Ekonomika pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshnoho seredovyscha» / Ie.V. Butenko. – K., 2009. – 20 s. Dobriak D.S. Formuvannia ekolohobezpechnoho zemlekorystuvannia v umovakh dii vodnoi ta vitrovoi erozii / D.S. Dobriak, D.I. Babmindra, V.O. Slinchuk. – K.: Urozhai, 2010. – 152 s.
3. Martyn A.H. Pidkhody do vyznachennia normatyviv hranychnykh parametriv dehradovanykh zemel / A.H. Martyn, O.P. Kanash, T.O. Yevsiukov // Zemleustrii i kadastr : naukovy - vyrobnychi zhurnal. - 2011. - № 3. - S. 65-72.
4. Conservation Reserve Program. Wikipedia [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: https://en.wikipedia.org/wiki/Conservation_Reserve_Program
5. Missouri erosion rate reduced in past 30 years. Missouri Farmer Today [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: <http://www.missourifarmertoday.com/>
6. Missouri erosion on the rise, scientists conclude. Missouri Farmer Today [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: <http://www.missourifarmertoday.com/>
7. Natural Resources Conservation Service (NRCS). Missouri. Conservation Reserve Program [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: <https://www.nrcs.usda.gov/>
8. United States Department of Agriculture (USDA). Conservation Reserve Program [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: <https://www.usda.gov/>

E. Butenko, R. Kharytonenko.**COMPARATIVE ANALYSIS OF EFFICIENCY FUNCTIONING OF THE CONTROLLER-MELIORATIVE ORGANIZATION OF THE TERRITORY IN UKRAINE AND THE USA**

The historical preconditions for the introduction of contour-meliorative organization of the territory in Ukraine and the effectiveness of the operation of similar facilities on agricultural lands in the US states that have similar soil-climatic features and the manifestation of erosion processes are considered. A number of measures aimed at reducing soil erosion on agricultural lands and optimizing agro landscapes have been proposed.

Keywords: contour-land reclamation organization, erosion, water erosion, agrolandscape, land protection.

Бутенко Е.В., Харитоненко Р.А.**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КОНТУРНО-МЕЛИОРАТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТЕРРИТОРИИ В УКРАИНЕ И США**

Рассмотрены исторические предпосылки внедрения контурно-мелиоративной организации территории в Украине и эффективность функционирования аналогичных объектов на сельскохозяйственных землях штатов США, которые имеют схожие почвенно-климатические особенности и проявление эрозионных процессов. Предложен ряд мер, направленных на снижение проявлений эрозии почв на сельскохозяйственных землях и оптимизации агроландшафтов.

Ключевые слова: контурно-мелиоративная организация территории, эрозия, водная эрозия, агроландшафт, охрана земель.

СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 332.2

СУЧАСНІ ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

*Демиденко Л.Г., аспірантка,
Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління,
Міністерство екології та природних ресурсів України,
E-mail: larysademydenko@gmail.com*

Досліджено розуміння сучасних принципів, типів управління природоохоронними територіями та політик, спрямованих на забезпечення сталого розвитку землекористування з врахуванням європейського досвіду.

Ключові слова: *Природоохоронне землекористування, природоохоронні території, принципи управління, типи управління.*

Постановка проблеми.

Євроінтеграційні процеси в Україні (Угода про асоціацію), децентралізаційні процеси, зміни структури земельного ладу та типу землевданості, перспектива впровадження земельного ринку потребують внесення змін і застосування нових підходів в управлінні природоохоронними територіями та впровадження нових принципів їх створення, використання еколого-економічних інструментів стимулювання управління ними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Сучасні підходи визнають, що добре керовані природоохоронні тери-

торії не тільки підтримують важливі екосистеми та види, що знаходяться під загрозою, але також надають ряд екосистемних послуг [9], таким чином, вони можуть також сприяти розвитку місцевої та національної економіки в рамках стратегій сталого розвитку. Наприклад, деякі фахівці вважають, що найбільш успішними охоронюваними територіями в мережі Natura 2000 є ті, у межах яких здійснюється управління на принципі сталого розвитку та залучення зацікавлених сторін до охорони цих об'єктів.

Систему управління природоохоронними територіями в Україні досліджували: О.С. Рубель, В.А. Толкачова, О.М. Колосок. Розвиток та шляхи удосконалення системи при-

родоохоронного землекористування досліджують в своїх роботах А.М. Третяк, Н.А.Третяк. Методичні підходи до економіко-екологічної оцінки території висвітлені у наукових роботах П.Жолкевського. Особливості екологічного туризму, як внеску у економічний розвиток природоохоронних територій досліджували: О.Ю. Дмитрук, В. І. Гетьман, М. Ю. Травкіна, Т.К. Сергєєва, І.В. Зорін, В.А. Квартальнов.

Отже, **метою статті** є дослідити сучасні тенденції у трансформації типів управління природоохоронними територіями в європейській спільноті та визначити його поняття та тенденції подальшого реформування системи природоохоронного землекористування в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Протягом століть місцеві громади виділяли земельні ділянки для забезпечення культурних цілей або збереження певних природних ресурсів, таких як священні гаї, царські мисливські заповідники або рифові масиви[7]. Проте найперші природоохоронні території, які стали провісниками сучасних, були створені наприкінці дев'ятнадцятого та на початку двадцятого століття. Створені, як правило, на колоніальних територіях, вони охоплювали великі площі землі та передбачали насильницьке виселення корінних народів для створення «безлюдних місць дикої природи». Ці ранні заповідники діяли на основі принципу, що природа має охоронятися з виключенням людей, хоча використання охоронюваних територій для відпочинку заохочувалося. Пізніше окрім національних парків почали створюватися при-

родні заповідники, які, як правило, займають меншу площу і призначені, в першу чергу, для збереження їх флори та фауни, а не ландшафтів [8]. Такі типи природоохоронних територій більш поширені в Європі, тоді як великі за площею об'єкти охорони дикої природи є нечисленними у порівнянні з Америкою. Зміна в усвідомленні ролі природи в житті людини та місця людини у біологічному ланцюжку планети змінило і підходи до створення природоохоронних територій, заходів охорони та системи управління та еколого-економічних інструментів природоохоронного землекористування.

У Європі існує розуміння того, що більша частина нашого біорізноманіття зустрічається у напівприродних ареалах, що залежать від довготривалого управління людьми. Це відображається у різноманітності типів та стратегій управління природоохоронними територіями, які були розроблені в останні десятиліття. Ці концепції були закріплені в законодавстві ЄС у рамках Директиви ЄС про охорону диких птахів та Директиви ЄС Про охорону природних середовищ існування та дикої флори і фауни, які спричинили значні зміни у підходах до визначення та управління природоохоронними територіями. Потрібно зазначити, що в європейській (та і у світовій природоохоронній практиці) держави відносять до природоохоронних територій та усі земельні та морські ділянки, на яких здійснюються природоохоронні заходи за рахунок державної підтримки. До них відносяться, як національно визначені природоохоронні установи з адміністраціями (природні, ландшафтні та ін. парки, заповідники, тощо) так і ділянки, на яких здійснюються агро-

екологічні заходи (мережа НАТУРА 2000, аналогом якої має бути Смарагдава мережа). Управлінські підходи, адміністративні та правові рамки значно відрізняються між країнами, і така різноманітність має важливий вплив на стратегії та практику управління охоронюваних територій.

В українській законодавчій практиці Земельний кодекс України[2] (Глава 7) визначає поняття та правовий статус земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, які становлять окрему категорію земель України. Положеннями статті 60 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3] визначено, що природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, пользахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України.

Історично склалося, що державна власність на землю була засобом забезпечення нормативно врегульованої охорони довкілля. Наприклад, деякі великі національні парки, що були створені на основі мисливських угідь, що раніше належали королівській родині або державній владі (Франція, Великобританія, Іспанія). Інші європейські національні парки виникли внаслідок ініціатив громадян та неурядових організацій щодо викупу приватними особами або місцевими органами влади земельних ділянок для їх збереження. Наприклад, значна частина земель у Великобританії охороняються Національним довірчим фондом/Національним довірчим

фондом Шотландії, який володіє чи має охоронні договори на землі історичного інтересу або природної краси. Трасти мають повноваження видавати підзаконні акти щодо доступу та управління земельними ресурсами.

Важливо також визнати, що на практиці можна спостерігати різноманітні типи управління для природоохоронних територій. Міжнародний союз охорони природи (МСОП) визначив чотири основні види управління, зазначивши, що будь-який з них може бути пов'язана з будь-якою заданою метою управління (Dudley, 2013)[11].

Однією з форм природоохоронного землекористування в Україні є території та об'єкти природно-заповідного фонду. Успішне їх використання залежить від чіткого і скоординованого механізму управління ними. Управління природно-заповідним фондом є об'єктивною необхідністю і являє собою організуючу діяльність державних, самоврядних та громадських органів з практичного здійснення поставлених перед природно-заповідним фондом завдань і спрямована на організацію (створення) таких територій та об'єктів, їх охорону, а також використання природних комплексів у чітко визначених цілях, забезпечення єдності принципів заповідання незалежно від завдань і мети конкретного об'єкта і його підпорядкованості, організацію обліку природних багатств цих територій та об'єктів, планування розвитку науково обґрунтованої їх мережі, здійснення контролю за додержанням вимог їх правових режимів[6].

Здійснення державного управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду як об'єкта управління зумовлене специфікою застосування таких форм, як повне

1. Категорії управління природоохоронними територіями (визначено Міжнародним союзом охорони природи). Джерело: Dudley (ed) (2013).

А. Управління урядом (на федеральному/державному, субнаціональному чи муніципальному рівнях). Урядовий орган наділений повноваженнями, відповідальністю та підвітний щодо управління природоохоронними територіями, визначає його природоохоронні цілі, розробляє та впроваджує свій план управління, а також володіє природоохоронними земельними та водними ділянками, та пов'язаних з ними ресурсами.

В. Спільне врядування. Складні інституційні механізми та процеси використовуються для розподілу повноважень та відповідальності щодо управління серед численних (формально та неформально) уповноважених урядових та неурядових організацій. Спільне врядування, яке іноді називають спільним управлінням, здійснюється у багатьох формах. У «договірному» («collaborative») управлінні, повноваження щодо прийняття рішень та відповідальність лежать в одному агентстві, яке, згідно закону чи політики, вимагає інформування або консультації з іншими зацікавленими сторонами. В «спільному» (“joint”) управлінні різні суб'єкти входять до керівного органу з повноваженнями та відповідальністю щодо прийняття рішень. Інша особлива форма спільного управління може стосуватися транскордонних природоохоронних територій.

С. Приватне управління. У таких випадках територія охорони знаходиться під індивідуальними, кооперативними, неурядовими організаціями та корпоративним контролем та/або володінням, а також управління за неприбутковими або некомерційними схемами. Органи управління землями, що охороняються, належать землевласникам, які визначають цілі збереження, розробляють і забезпечують виконання планів управління та залишаються в процесі зміни рішень відповідно до чинного законодавства.

Д. Управління корінними народами та місцевими громадами. Природоохоронні території, де керівний орган та відповідальність утримуються від корінних народів та/або місцевих громад за допомогою різних форм звичайних або правових, формальних або неформальних установ та правил. Цей тип включає два основні підтипи:

- території місцевих та корінних народів, створені та керовані корінними народами, та природоохоронні території громад, створені та керовані місцевими громадами.

Незалежно від структури, механізми управління вимагають, щоб територія, що знаходиться під контролем корінних народів та/або місцевих громад, повинна мати ідентифіковані інститути та правила, що відповідають за досягнення цілей природоохоронної території.

вилучення окремих ділянок землі, водного простору, природних комплексів та об'єктів з господарського використання і забезпечення збереження їх природних властивостей, формування мережі територій та об'єктів ПЗФ з урахуванням ступеня і масштабів антропогенного впливу на природу, організація наукових досліджень, створення спеціальних служб охорони, забезпечення додержання вимог заповідного режиму.

Законодавством передбачено, що управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, для

яких не створюються спеціальні адміністрації, здійснюється підприємствами, установами та організаціями, у віданні яких перебувають ці території та об'єкти. Наприклад, мисливські та лісові заказники перебувають у віданні органів Державного комітету лісового господарства України, гідрологічні або болотні заказники — у віданні сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських асоціацій, фермерських господарств та інших.

Положеннями Закону України «Про природно-заповідний фонд»[4] передбачено участь в управлінні те-

риторіями та об'єктами природно-заповідного фонду об'єднань громадян, до статутів яких входить діяльність у галузі охорони довкілля. Законодавчо врегульовано і контроль громадськими інспекторами охорони навколишнього природного середовища додержання відповідного режиму цих територій, а також передбачено право громадян брати участь й у інших заходах, спрямованих на охорону та раціональне використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 10 Закону України «Про природно-заповідний фонд»[4]).

Аналіз співвідношення установ та об'єктів природно-заповідного фонду за структурою їх значення (8,04% об'єктів загальнодержавного значення до 91,96 місцевого значення) свідчить, що переважна кількість об'єктів місцевого значення, діяльність яких здійснюється переважним чином за рахунок місцевих бюджетів, потребує використання нових методів управління та запровадження сучасної системи еколого-економічного стимулювання.

Потрібно зазначити, що природоохоронні території та об'єкти в Україні мають державну форму управління. Практика приватного управління, договірного або контрактного управління не застосовується. Науково-технічні ради при установах природно-заповідного фонду, хоча й передбачають участь у їх складі представників громадськості та місцевого населення, але вони практично не впливають на планування та розподіл фінансування та розвитку соціально-економічної складової функціонування таких об'єктів. Досягнення цілей, як правило, вимагає використання відповідних інструментів планування управління (контракти, дозвіл, санкція, інформа-

ція тощо), соціальної підтримки та достатніх ресурсів.

Ще одним важливим аспектом у виборі пріоритетів управління є визнання і врахування екосистемних послуг, що надаються природоохоронними територіями. Європейські дослідники зазначають, що демонстрація їх соціально-економічного значення може значно підвищити політичну підтримку та визнання зацікавленими сторонами (місцеві громади) і сприяти врегулюванню конфліктів між різними групами інтересів. На жаль, маємо зазначити, що в Україні досі не існує механізму оцінки екосистемних послуг природоохоронних територій, та й поодинокі наукові розробки у цій галузі не знайшли практичного застосування.

Євроінтеграційні процеси в Україні вимагають і застосування нових підходів в управлінні природоохоронними територіями. Так, з впровадженням децентралізаційної реформи постає потреба впровадження європейського принципу «договірного» (контрактного) управління, що забезпечить безпосередню участь громадськості та місцевих органів самоврядування в управлінні природоохоронними територіями, підвищить відповідальність зацікавлених сторін та зменшить рівень хронічного недофінансування природоохоронних заходів. Звертаючись до досвіду європейських держав та останніх тенденцій «децентралізації» управління природоохоронними територіями, можна зазначити, що у липні 2009 року Уряд Норвегії прийняв рішення запровадити нову модель управління великими природоохоронними територіями. Управлінські обов'язки передаються на місцевий рівень, створюються нові органи управління з представниками усіх відповідних муніципалітетів. У кожного органу

призначається урядом член, який також буде виконувати обов'язки секретаря.

Зміна системи власності на земельні ресурси в Україні вимагає залучення приватних землевласників до управління природоохоронними територіями, розробки системи еколого-економічного стимулювання здійснення природоохоронних заходів на приватних землях та землях комунальної власності та відходу від командно-адміністративного адміністрування до застосування принципів спільного врядування, «договірного» управління та управління природоохоронними територіями місцевими громадами.

Висновок.

Розиток системи природоохоронного землекористування в Україні потребує здійснення реформаційних заходів з врахуванням екосистемних послуг природоохоронних територій, запровадження відповідних сучасних інструментів планування, розвитку системи еколого-економічних інструментів стимулювання та впровадження системи «договірного» (контрактного) управління природоохоронними територіями та об'єктами відповідно до цілей та сутності управління природоохоронними територіями.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України. Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 25.10.2001 № 2768-III// Відомості Верховної Ради України від 25.01.2002 — 2002 р., № 3, стаття 27.
2. Про охорону навколишнього природного середовища. Верховна Рада УРСР; Закон від 25.06.1991 № 1264-XII. // Відомості Верховної Ради України від 08.10.1991 — 1991 р., № 41, стаття 546.

3. Про природно-заповідний фонд України. Верховна Рада України; Закон від 16.06.1992 № 2456-XII.// Відомості Верховної Ради України від 25.08.1992 — 1992 р., № 34, стаття 502.
4. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій : навч. посібник для юрид. фак. вузів / В.І. Андрейцев. - К. : Вентурі, 1996. - 208.
5. Chape, S., M. Spalding, M. Taylor, A. Putney, N. Ishwaran, J. Thorsell, D. Blasco, J. Robertson, P. Bridgewater, J. Harrison, and E. McManus. 2008. History, definitions, value and global perspective. Pages 1–35 in S. Chape, M. Spalding, and M. Jenkins, editors. The world's protected areas—status, values and prospect in the 21st century. University of California Press, Los Angeles, California, USA.
6. Environmental indicator report 2012. – Режим доступу.: <https://www.eea.europa.eu/publications/environmental-indicator-report-2012>.
7. Protected area approaches in the EU. – Режим доступу.: http://minisites.ieep.eu/assets/1891/IEEP2014_Protected_area_approaches_in_Europe.pdf
8. Protected Planet Report 2012. 2012 United Nations Environment Programme ISBN: 978-92-807-3189-7 DEW/1233/CA
9. Dudley, N (2013) Guidelines for Applying Protected Area Management Categories. Edited by Nigel Dudley. IUCN, Gland, Switzerland. ISBN: 978-2-8317-1086-0.

References

1. Zemeln Codex Ukrainy. Verhovna Rada Ukrainy; Zakon of 25.10.2001 № 2768-III. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
2. Zakon Ukrainy "Pro ohoronu navkolyshniho seredovyshcha" of 25.06.1991 № 1264-XII [The Law of Ukraine "On Environmental Protection"]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

3. Pro pryrodno-zapovidny fond Ukrainy. Verhovna Rada Ukrainy; Zakon of 16.06.1992 № 2456-XII. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.
4. Andreitsev V.I. Ekologichne pravo: Kurs lectsiy: navch.posibnyk dlia jurydychnyh facultetiv Vuziv [Environmental Law. Course of lectures for the facultates of Law], V.I. Andreitsev. – K. Venturi, 1996. – 208.
5. Chape, S., M. Spalding, M. Taylor, A. Putney, N. Ishwaran, J. Thorsell, D. Blasco, J. Robertson, P. Bridgewater, J. Harrison, and E. McManus. 2008. History, definitions, value and global perspective. Pages 1–35 in S. Chape, M. Spalding, and M. Jenkins, editors. The world's protected areas—status, values and prospect in the 21st century. University of California Press, Los Angeles, California, USA.
6. Environmental indicator report 2012. – Retrieved from: <https://www.eea.europa.eu/publications/environmental-indicator-report-2012>.
7. Protected area approaches in the EU. – Retrieved from: http://minisites.ieep.eu/assets/1891/IEEP2014_Protected_area_approaches_in_Europe.pdf.
8. Protected Planet Report 2012. 2012 United Nations Environment Programme ISBN: 978-92-807-3189-7 DEW/1233/CA.
9. Dudley, N (2013) Guidelines for Applying Protected Area Management Categories.

Edited by Nigel Dudley. IUCN, Gland, Switzerland. ISBN: 978-2-8317-1086-0.

Demydenko L.

MODERN PRINCIPLES OF PROTECTED AREAS MANAGEMENT: EUROPEAN EXPERIENCE

The article outlines an understanding of the modern principles, types of management of protected areas and policies aimed at ensuring sustainable land use development taking into account European experience.

Key words: *nature conservation land use, protected areas, management principles, types of management.*

Демиденко Л.Г.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРИНЦИПЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДООХРОННОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ: ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ

В статье изложено понимание современных принципов, типов управления природоохранными территориями и политик, направленных на обеспечение устойчивого развития землепользования с учетом европейского опыта.

Ключевые слова: *природоохранное землепользование, природоохранные территории, принципы управления, типы управления.*

ОЦІНКА ВПЛИВУ СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ МІСТА КИЄВА НА РІВЕНЬ ЗАХВОРЮВАНОСТІ

Кірова М.О., аспірантка,
Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
E-mail: masha_77@meta.ua

Зроблений моніторинг впливу забруднення атмосферного повітря на стан здоров'я населення міста Києва. Встановлений прямий зв'язок між збільшенням концентрації шкідливих речовин в атмосферному повітрі забрудненої території та зростанням захворюваності населення, у тому числі хворобами органів дихання, систем кровообігу, крові і кровотворних органів, ендокринної системи, нервової системи.

Ключові слова. Екологічна безпека, антропогенний вплив, атмосферне повітря, забруднювальні речовини, рівень забруднення, стан здоров'я населення, рівень захворюваності населення.

Постановка проблеми.

Проблеми забезпечення екологічної безпеки традиційно перебувають серед пріоритетних напрямів державно-правового регулювання. Національна екологічна політика спрямована на досягнення стратегічних цілей: збереження природних об'єктів і комплексів, екосистем, підтримання їх цілісності й життєзабезпечувальних функцій, сталого розвитку суспільства, підвищення якості навколишнього природного середовища й життя, покращення здоров'я населення й демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки держави. А це можливо тільки при здійсненні оцінки й послідовному зниженні екологічних ризиків для здоров'я людини. На території України зберігається високий ризик

виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. В Україні функціонують 23767 потенційно небезпечних підприємств та інших об'єктів, аварії на кожному з яких можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру державного, регіонального, місцевого та об'єктового рівня. Щороку реєструється до 300 надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, внаслідок яких гинуть люди, завдаються великі економічні збитки [3]. Екологічна політика в сучасних умовах розглядається як інтегрований чинник соціально-економічного розвитку України, який сприяє забезпеченню переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природоко-ристування.

Забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів віднесено Законом України «Про основи національної безпеки України» до пріоритетів національних інтересів України (ст.6) [2].

Екобезпека - категорія соціальна, притаманна людському суспільству, формується в межах суспільних відносин. Зазначена категорія характеризується, по-перше, як вічна цінність людського суспільства, що ґрунтується на певній системі гарантій екологічної безпеки співіснування природи і людини. По-друге, при забезпеченні екологічної безпеки враховуються закони природи, за якими розвиваються екологічні об'єкти. По-третє, екобезпека здійснюється під контролем держави, яка утворює систему спеціальних органів. Вона розглядається як захист людини і навколишнього природного середовища від шкідливого впливу; умова збереження здоров'я людей і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку; баланс розвитку екосистем; діяльність по захисту життєво важливих екологічних інтересів; складова частина міжнародної екологічної безпеки тощо [4].

У статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1] екологічну безпеку визначено як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Відносини по забезпеченню екологічної безпеки тісно пов'язані з раціональним і ефективним використанням природних ресурсів, охороною природного середовища, з використанням екологічно небезпечних територій та об'єктів, що обумовлює комплексність змісту поняття екологічної безпеки, яке включає: а) певний стан природного об'єкта (безпека природи) і б) систему гарантій держави громадянам по забезпеченню нормальної життєдіяльності людини.

Екологічна безпека може розглядатися в двох аспектах. По-перше, як суб'єктивна категорія, зокрема, у процесі реалізації суб'єктивного права громадян на екологічну безпеку шляхом регулятивного та охоронного методів. По-друге, як об'єктивно існуюча система правового забезпечення екологічної безпеки, за допомогою якої регламентується екологічно небезпечна діяльність, режим використання природних ресурсів, охорона довкілля, попередження погіршення екологічного стану та виникнення небезпеки для природних об'єктів і населення [4].

Навколишнє природне середовище вважається безпечним, коли його стан відповідає встановленим у законодавстві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, які стосуються його чистоти (незабрудненості), ресурсоємності (невиснаженості), екологічної стійкості, санітарним вимогам, видовому різноманіттю, здатності задовольняти інтереси громадян.

Об'єктами екологічної безпеки відповідно до ст. 3 Закону «Про основи національної безпеки України» [2] є: людина і громадянин (їх конституційні права та свободи, перелік яких відповідно до Основного Закону (ст. 22) не є вичерпним); суспіль-

ство (його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси); держава (її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність). Таким чином, об'єктами екологічної безпеки є життєво важливі інтереси суб'єктів безпеки: права, матеріальні та духовні потреби особи; природні ресурси та навколишнє природне середовище як матеріальна основа державного і суспільного розвитку. Людина виступає не тільки суб'єктом відносин по забезпеченню екобезпеки, а й об'єктом, який на собі відчуває негативний вплив і потребує правового захисту.

На сьогодні спостерігається посилення антропогенного впливу на атмосферу, що виявляється переважно через її забруднення, а відтак неминуче позначається на стані екосистем і людському здоров'ї. Саме тому, дослідження проблем, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря – надзвичайно важливого природного компонента середовища існування та життєдіяльності людини – нині набувають особливої гостроти та актуальності. На цей час сумарний рівень

забруднення повітря у великих і середніх містах України у 2–4 рази перевищує гранично допустимий рівень і є небезпечним для здоров'я населення [5]. Отже, проблеми забезпечення екологічної безпеки для населення м. Києва, як і багатьох великих міст України, є досить актуальними.

Метою статті є встановлення взаємозв'язку між збільшенням концентрації шкідливих речовин в атмосферному повітрі забрудненої території та зростанням захворюваності населення в контексті екологічної безпеки.

Виклад основного матеріалу.

Що стосується м. Києва, то стан забруднення та якість *атмосферного повітря* тут залежить від обсягів викидів забруднюючих речовин від двох основних джерел забруднення – стаціонарних і пересувних.

Оскільки з 2016 року розрахунок обсягу викидів забруднюючих речовин від пересувних джерел не здійснюється, доцільно проаналізувати, як проводиться моніторинг забруднення атмосферного повітря Центральною геофізичною обсерваторією (ЦГО) на

Динаміка викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря м. Києва (2012–2016рр.) [6].

	Обсяги викидів			Крім того, викиди діоксиду вуглецю		
	усього, тис.т	у тому числі		усього, тис.т	у тому числі	
		Стаціонарними Джерелами	пересувними джерелами		Стаціонарними Джерелами	пересувними джерелами
2012	259,2	32,9	226,3	9830,5	7084,4	2746,1
2013	247,7	31,9	215,8	9174,1	6499,5	2674,6
2014	214,2	31,4	182,8	7984,7	5648,9	2335,8
2015	171,0	26,7	144,3	7056,9	5125,1	1931,8
2016	34,3	34,3	*	5,7	5,7	*

*у 2016 році розрахунки щодо обсягів викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю від пересувних джерел забруднення не проводилися

2. Обсяги викидів діоксиду сірки в атмосферне повітря м. Києва (2012–2016рр.)

	Обсяги викидів діоксиду сірки				
	усього, тис.т	у тому числі		у розрахунку	
		Стационарними джерелами	пересувними джерелами	на 1 особу, кг	на 1 км.кв площі регіону
2012	12,5	10,5	2,0	4,4	38,2
2013	13,3	11,3	2,0	4,7	35,6
2014	11,5	9,8	1,7	4,0	30,5
2015	8,0	6,5	1,5	2,8	26,4
2016	12,3	12,3	*	4,2	9,0

*у 2016 році розрахунки щодо обсягів викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю від пересувних джерел забруднення не проводилися

16-ти стаціонарних постах (ПСЗ), які розташовані у 8-ми районах столиці, на прикладі даних 2015 року.

Як і у попередні роки, основну частку, або 84,4 відс. від загального обсягу викидів забруднюючих, шкідливих для здоров'я людини, речовин у 2015 році склали пересувні джерела. Це перш за все автотранспорт столиці, переважно власні авто (рис.1).

Серед галузей промисловості найбільшими стаціонарними забруднювачами атмосферного повітря залишаються підприємства енергетики та переробної промисловості.

В цілому, за даними державних статистичних спостережень протягом 2015 року в атмосферу міста у загальному обсязі надійшло 171,0 тис. тонн забруднюючих речовин від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, що на 20,2 відс.

менше порівняно з попереднім 2014 роком (табл. 1).

Найсуттєвіше збільшення загальних обсягів викидів забруднюючих речовин в 2015 році спостерігалось у двох районах міста - Дніпровському та Шевченківському (відповідно до 2014 року).

Для визначення забрудненості повітря у 2015 році було відібрано і проаналізовано 79003 проби. На постах №№ 4, 6, 9, 11, 15 в окремі місяці року спостереження проводились не в повному обсязі, на ПСЗ № 10 та № 13 протягом всього року спостереження проводились лише за оксидом вуглецю. Основні причини - це відключення постів від електроенергії та ремонт приладів, які давно вичерпали свій ресурс.

На всіх стаціонарних постах визначався вміст основних забрудню-

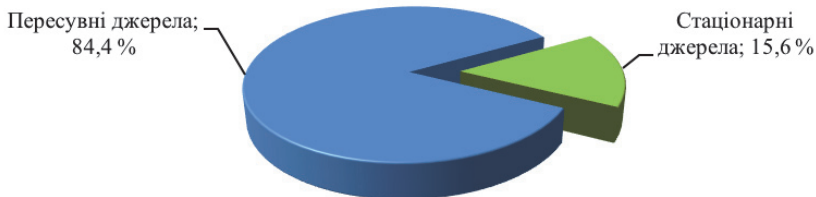

Рис. 1. Розподіл обсягів викидів забруднюючих речовин у 2015 році (за основними джерелами) [6].

вальних домішок – завислі речовини, діоксид сірки, оксид вуглецю і діоксид азоту, на одному посту – вміст розчинних сульфатів і оксиду азоту. За вмістом специфічних речовин – сірководень, фенол, фтористий водень, хлористий водень, аміак, формальдегід, залізо, кадмій, манган, мідь, нікель, свинець, хром, цинк спостереження проводились на окремих постах з урахуванням викидів промислових підприємств, розташованих поблизу ПСЗ, а також в районах найбільш завантажених автомагістралей міста.

Загальний рівень забруднення повітря за індексом забруднення атмосфери (ІЗА) у 2015 році у Києві оцінювався як високий. Загалом по Києву перевищення середньодобових гранично допустимих концентрацій (ГДК_{с.д.} **) спостерігалось з діоксиду азоту у 3,5 рази, з формальдегіду – у 2,3 рази, оксиду азоту – у 1,5 рази. Це речовини 2-го та 3-го класів небезпеки і ті, що протягом усього року у найбільшій мірі забруднювали атмосферне повітря міста [6].

Середньорічні концентрації *завислих речовин* перевищували рівень ГДК_{с.д.} на Бессарабській площі (ПСЗ № 7) та проспекті Перемоги (ПСЗ № 11 – район метро Святошин) – в 1,3 рази, на інших постах були на рівні 0,7-0,8 ГДК_{с.д.} Загалом по місту середньорічна концентрація завислих речовин дорівнювала 0,8 ГДК_{с.д.} Максимальні концентрації на постах міста були у межах 0,2-0,8 ГДК_{м.р.} [6]

Середньорічні та максимальні концентрації *діоксиду сірки* на по-

стах і по місту не перевищували рівнів відповідних ГДК.

З *оксиду вуглецю* найвища середньорічна концентрація зафіксована в районі Бессарабської площі – 1,1 ГДК_{с.д.}; на інших постах середньорічні концентрації були у межах від 0,2 до 0,9 ГДК_{с.д.} Загалом по місту середньорічна концентрація оксиду вуглецю становила 0,6 ГДК_{с.д.} За максимальними концентраціями перевищення ГДК_{м.р.} спостерігалось на 8-ми постах, ще на 4-х максимальні концентрації були на рівні ГДК_{м.р.} Найбільші разові концентрації спостерігались на проспекті Перемоги у жовтні – 4,4 ГДК_{м.р.}, на Бессарабській площі у липні – 3,6 ГДК_{м.р.} та на перехресті вулиці Академіка Стражеска і бульвару Лепсе (ПСЗ №1) у грудні – 2,2 ГДК_{м.р.} Повторюваність випадків перевищення максимально разової ГДК від загальної кількості спостережень з оксиду вуглецю становила на Бессарабській площі – 3,8 відс., на проспекті Перемоги – 3,0 відс.; по місту вона склала 0,6 відс. (у 2014 році – 1,4 відс.) [6].

Вміст *діоксиду азоту* за середньорічними та максимальними концентраціями перевищував рівень відповідних ГДК майже на всіх постах. Найбільш високі середньорічні концентрації діоксиду азоту спостерігались на постах, які розташовані поблизу автомагістралей з інтенсивним рухом транспорту: в районі Бессарабської площі – 4,3 ГДК_{с.д.}, на проспекті Перемоги, Московській площі (ПСЗ № 20) та вулиці Довженка (ПСЗ № 2 – район метро Шулявка) – 4,0 ГДК_{с.д.} На інших постах середньорічні концентрації були у межах 1,3-3,8 ГДК_{с.д.}

* *- згідно РД 52.04-186-89 середньодобові ГДК (ГДК_{с.д.}) стосуються тривалої дії забруднювальних домішок і з цими ГДК порівнюються середньомісячні концентрації; максимально разові ГДК (ГДК_{м.р.}) відносяться до випадків відбору проб протягом 20 хвилин і з цими ГДК порівнюються разові концентрації домішок.

Максимальні разові концентрації діоксиду азоту відмічались у червні-серпні на бульварі Лесі Українки (ПСЗ № 8) – 3,6 ГДК_{м.р.}, проспекті Перемоги – 3,5 ГДК_{м.р.}, вулиці Довженка – 3,0 ГДК_{м.р.}, вулиці Стражеска – 2,9 ГДК_{м.р.}, Бессарабській площі – 2,1 ГДК_{м.р.}, Московській площі – 2,0 ГДК_{м.р.}. На інших постах максимальні концентрації діоксиду азоту були у межах 1,4-1,8 ГДК_{м.р.}, на ПСЗ № 5 (проспект Науки, район Багринової гори) – 0,9 ГДК_{м.р.}. Повторюваність випадків перевищення максимально разової ГДК від загальної кількості спостережень по місту становила 17,1 відс. (в 2014 році – 9,9 відс.); найвища повторюваність відмічена на ПСЗ № 7 – 34,5 відс. [6].

Вміст *формальдегіду* у повітрі міста був високий. Середньорічні концентрації цієї домішки на усіх постах, де вона визначалась, перевищували середньодобову ГДК у 1,0-3,0 рази. Найбільш високий середньорічний вміст формальдегіду спостерігався на Бессарабській та Московській площах – 3,0 ГДК_{с.д.}; найнижчий вміст формальдегіду відмічено на проспекті Науки – 1,0 ГДК_{с.д.}. Разові концентрації формальдегіду були у межах 0,4-0,9 ГДК_{м.р.}, найвищі з них відмічались у червні [6].

Середньорічний вміст інших специфічних домішок загалом по місту складав: фенолу – 0,7 ГДК_{с.д.}, фтористого водню – 0,6 ГДК_{с.д.}, хлористого водню – 0,3, аміаку – 0,2 ГДК_{с.д.}. Дані з розчинних сульфатів та сірководню в кратності ГДК_{с.д.} не наводяться через їх відсутність для цих речовин. Максимальні концентрації вищезгаданих забруднювальних домішок не перевищували відповідні санітарно-гігієнічні нормативи, лише максимальний вміст хлористого водню у вересні досягав рівня 1,0 ГДК_{м.р.}.

Вміст важких металів, був значно нижче рівнів допустимих норм. Середньорічні концентрації кадмію, заліза, мангану, нікелю, свинцю, хрому та цинку на всіх постах і по місту у 2015 році були на рівні 0,0-0,1 ГДК_{с.д.}. В районі вул. Каунаська (ПСЗ № 9) у лютому зафіксована найбільша середньомісячна концентрація свинцю на рівні 0,4 ГДК_{с.д.}, на проспекті Перемоги у січні – кадмію на рівні 0,3 ГДК_{с.д.}.

У річному ході середньомісячних концентрацій підвищення вмісту діоксиду сірки відмічено у січні та жовтні-листопаді, оксиду вуглецю – у вересні-жовтні, діоксиду азоту – у травні, червні, серпні і вересні, оксиду азоту і фтористого водню – у серпні-вересні, фенолу – з березня по вересень. Вміст завислих речовин, хлористого водню та аміаку протягом року майже не змінювався. Підвищення середньомісячного вмісту формальдегіду вище 2,0 ГДК_{с.д.} відмічалось з березня по жовтень. Найбільш суттєве зростання (до рівня 4,0 ГДК_{с.д.}) зафіксовано у серпні-вересні, що пов'язано з утворенням формальдегіду, як вторинної домішки в процесі фотохімічних реакцій при високій температурі повітря та інтенсивній сонячній радіації.

У серпні та вересні 2015 році у Києві спостерігалась нехарактерна для цього періоду висока температура повітря (перевищувала +30°C) та незначна кількість опадів (4 відс. та 53 відс. від кліматичної норми), що сприяло зростанню рівня забруднення повітря деякими домішками (зокрема формальдегідом, діоксидом азоту, фтористим воднем, оксидом азоту) та значному зростанню ІЗА (до рівня «дуже високий»). Українським гідрометцентром за ці місяці було на-

дано 3 штормових попередження про високий рівень забруднення атмосферного повітря в Києві, зумовлений спекою, наявністю приземних інверсій, відсутністю опадів та слабким приземним вітром. На деяких постах міста у серпні та вересні спостерігався дуже високий рівень забруднення атмосферного повітря – це райони Бессарабської площі, Московської площі та проспекту Перемоги, у вересні – вулиці Олександра Довженка.

Оцінка сумарного забруднення атмосферного повітря міста за індексом забруднення атмосфери (ІЗА) протягом року вказувала на підвищений рівень забруднення у січні, високий – у лютого по липень, дуже високий – у серпні та вересні, високий – з жовтня по грудень.

Загалом за середньорічними концентраціями забруднювальних домі-

шок у 2015 році на 11-ти постах міста рівень забруднення оцінювався, як високий. Місцями з найбільшим забрудненням повітря були Бессарабська та Московська площі. Також, високим рівнем забруднення характеризувались проспект Перемоги (район метро Святошин), Оболонський проспект, вулиці Каунаська, Академіка Стражеска (перетин з бульваром Лепсе), Олександра Довженка (район метро Шулявка), площа Перемоги, вулиця Семена Скляренка, бульвар Лесі Українки та вулиця Попудренка (район метро Чернігівська). Підвищений рівень забруднення зафіксовано в районі Гідропарку та на вулиці Сергія Лазо. Найменш забрудненим (низький рівень) був район проспекту Науки (рис. 2).

У порівнянні з попереднім роком рівень забруднення атмосферного повітря міста за ІЗА дещо підвищився (з 9,2 до

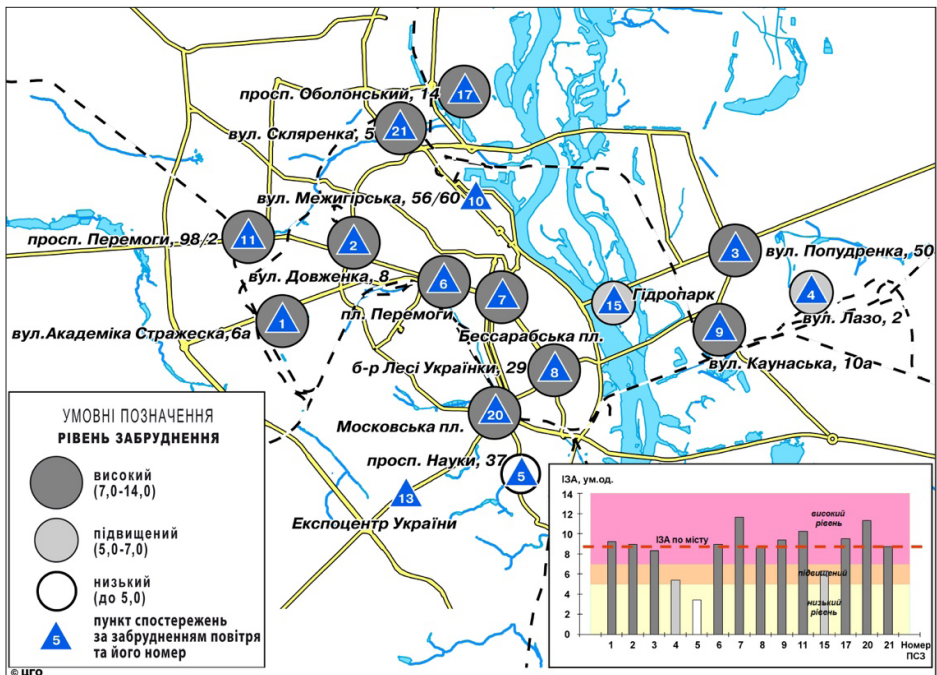

Рис.2. Рівні забруднення атмосферного повітря на постах спостережень у м.Києві за 2015 рік (по ІЗА) [6]

9,4), і залишився на рівні «високого». Підвищились середньорічні концентрації діоксиду та оксиду азоту, фенолу; поряд з цим дещо знизився вміст формальдегіду і оксиду вуглецю. Вміст інших домішок майже не змінився.

Проаналізуємо динаміку рівня захворювань у дорослих (за даними Департаменту охорони здоров'я Ки-

ївської міської державної адміністрації) (табл. 3).

Як свідчать дані Департаменту охорони здоров'я Київської міської державної адміністрації, протягом 2012-2016 років стан здоров'я населення міста в цілому погіршився, а саме: загальна захворюваність дорослого населення у 2016 році зросла у

3. Загальна захворюваність дорослого населення в м. Києві за класами хвороб та окремими нозологіями

	Кількість зареєстрованих випадків захворювань - усього				
	2012	2013	2014	2015	2016
Усього захворювань	5502730	5462886	5478394	5502923	5528723
Новоутворення	158204	165047	169358	173958	172586
Хвороби крові і кровотворних органів	18998	19529	19252	19191	19417
- з них анемії	18416	18862	18567	18381	18568
Хвороби ендокринної системи, розлади харчування, порушення обміну речовин	214736	225552	236687	236349	239014
Хвороби нервової системи, з них:	203560	203425	206950	202653	207363
- вегетосудинна дистонія	98457	96089	101366	99284	99058
- хвороби периферичної нервової системи	60922	60083	65177	62994	65219
Хвороби системи кровообігу, з них:	1666655	1647982	1697265	1704026	1705302
- хронічні ревматичні хвороби серця	8441	8165	8592	7971	7418
- гіпертонічна хвороба (всі форми)	762718	740513	763886	771509	774225
- ішемічна хвороба серця	637885	622685	642840	655247	656694
- в т.ч. гострий інфаркт міокарду	2313	2361	2579	2638	2683
Хвороби органів дихання, з них:	870020	846480	830773	859982	886816
- пневмонії	7765	8611	7699	7083	7076
- алергічний риніт	8837	8732	9226	8620	8687
- хронічний риніт, назофарингіт, фарингіт	31795	29953	27930	28433	26925
- хронічні хвороби мигдаликів та аденоїдів	21329	21385	19908	19989	19942
- хронічний бронхіт	108831	103658	108378	108463	106302
- бронхіальна астма	15578	15607	16299	16147	16889

порівнянні з 2012 роком на 0,47 відс. та на аналогічний відсоток у порівнянні з 2015 роком.

Збільшується рівень захворюваності дорослого населення хворобами: крові і кровотворних органів – на 2,2 відс. та на 1,2 відс. у порівнянні з 2012 та з 2015 роками відповідно, ендокринної системи – на 11,3 відс. та на 1,1 відс., нервової системи – на 1,9 відс. та на 2,3 відс., системи кровообігу, в т.ч. серцево-судинні захворювання – на 2,3 відс. та на 0,07 відс., органів дихання – на 1,9 відс. у 2016 році до 2012 та 2015 років, в тому числі бронхіальна астма – на 8,4 відс. та на 4,6 відс. відповідно, новоутворення – на 9,1 відс. у 2016 році до 2012 року.

Проаналізувавши зазначені дані, можна дійти висновку щодо значної і постійної тенденції збільшення рівня захворювань майже всіма хворобами. Простежується чіткий зв'язок між інтенсивністю забруднення та рівнем захворюваності. Зокрема, спостерігається тенденція зростання рівня захворюваності тими хворобами, які своїми чинниками мають незадовільний стан навколишнього середовища.

Крім того, викликає тривогу той факт, що за інформацією Департаменту охорони здоров'я Київської міської державної адміністрації у 2016 році на відміну від 2015 року кількість уперше зареєстрованих випадків захворювання дорослого населення зросла в цілому по місту Києву на 2 відс., в тому числі по хворобах: органів дихання – на 4,3 відс., нервової системи – на 7,2 відс., крові і кровотворних органів – на 5,2 відс., системи кровообігу – на 1,7 відс.

Висновки.

Внаслідок погіршення стану навколишнього середовища загальний рівень здоров'я населення Києва в ос-

танні роки знижується. Значно збільшилась кількість захворювань, які своїми чинниками мають незадовільний стан навколишнього середовища, а саме хвороби: органів дихання, системи кровообігу, нервової системи, ендокринної системи. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що існує прямий взаємозв'язок між інтенсивністю забруднення атмосферного повітря та рівнем захворюваності населення.

На наш погляд, стан екологічної безпеки міста Києва, в тому числі атмосферного повітря, потребує подальшого поглибленого вивчення, пильнішої уваги з боку державних органів щодо розробки стратегій, шляхів і методик, а також впровадження необхідних заходів, спрямованих на його покращення, та недержавних органів і громадян в частині підвищення екологічної культури та свідомості.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” (Відомості Верховної Ради України, 1991, № 41) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/print1479373398461232>.
2. Закон України “Про основи національної безпеки України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15/print1479373398461232>.
3. Екологічне право: Підручник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1220041155658/pravo/ekologichne_pravo
4. Екологічне право України: Підручник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/getman_ekopu/part7/701.htm

5. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2009 році. – К.: Центр екол. освіти та інформації, 2011. – 383 с.
6. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в м. Києві у 2015 році (Управління екології та природних ресурсів Департаменту міського благоустрою та збереження природного середовища виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://menr.gov.ua/files/docs/M.%20Київ.pdf>

References

1. The Verhovna Rada of Ukraine (1991, no 41), Zakon Ukrainy Pro ohoronu navkolyshnogo pryrodnoho seredovysshha", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/print1479373398461232>.
2. The Verhovna Rada of Ukraine, Zakon Ukrainy Pro osnovy nacionalnoyi bezpeky Ukrainy, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15/print1479373398461232>.
3. Ekologichne pravo: Pidruchnyk, available at: http://pidruchniki.com/1220041155658/pravo/ekologichne_pravo
4. Ekologichne pravo Ukrayiny: Pidruchnyk, available at: http://www.ebk.net.ua/Book/law/getman_ekopu/part7/701.htm
5. Natsionalna dopovid pro stan navkolyshnogo pryrodnoho seredovysshcha v Ukraini u 2009 rotsi (2011). Tsentr ekol. osvity ta informatsiyi. Kyiv, p. 383.
6. Rehionalna dopovid pro stan navkolyshnogo pryrodnoho seredovysshcha v m. Kyievi u 2015 rotsi (2016). Department of Ecology and Natural Resources of the Department of Urban Improvement and Environmental Protection of the executive body of the Kyiv City Council (Kyiv City State Administration), available at: <https://menr.gov.ua/files/docs/M.%20Kiev.pdf>

M. Kirova

EVALUATION OF THE INFLUENCE OF THE STATE OF ENVIRONMENTAL SECURITY OF THE POPULATION OF KYIV ON THE LEVEL OF MORBIDITY

The influence of atmospheric air pollution on the health status of the city of Kiev has been monitored. A direct relationship between the increase in the concentration of harmful substances in the atmospheric air of the contaminated area and the increase in the incidence of the population, including diseases of the respiratory system, circulatory systems, blood and blood-forming organs, endocrine, nervous systems is established.

Keywords. *Environmental safety, anthropogenic influence, atmospheric air, pollutants, pollution level, health status of the population, the incidence of the population.*

Кирова М.А.

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ СОСТОЯНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ ГОРОДА КИЕВА НА УРОВЕНЬ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ

Проведен мониторинг влияния загрязнения атмосферного воздуха на состояние здоровья населения города Киева. Установлена прямая взаимосвязь между увеличением концентрации вредных веществ в атмосферном воздухе загрязнённой территории и ростом заболеваемости населения, в том числе болезнями органов дыхания, систем кровообращения, крови и кровообразующих органов, эндокринной, нервной систем.

Ключевые слова. *Экологическая безопасность, антропогенное влияние, атмосферный воздух, загрязняющие вещества, уровень загрязнения, состояние здоровья населения, уровень заболеваемости населения.*